COMMODORE 64

PROGRAMMEREN IN MACHINETAAL

C
B
M

C
B
M

C
B
M

M.B. IMMERZEEL

DE MUIDERKRING

COMMODORE 64

PROGRAMMEREN IN MACHINETAAL

ISBN 90 6082 256 0

M. B. IMMERZEEL

COMMODORE 64

PROGRAMMEREN IN MACHINETAAL

DE MUIDERKRING B.V. – BUSSUM

UITGEVERIJ VAN TECHNISCHE BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

INHOUD

DEEL 1. DE COMPUTER, ALGEMEEN

DEEL 2. DE COMMODORE 64

Voorwoord

Er zijn zeer veel computerhobbyisten. Dit wordt duidelijk als we zien hoe veel mensen lid zijn van een club voor hobbycomputergebruikers.
Dat is niet verwonderlijk, want het werken met de computer en vooral het programmeren daarvan is een fascinerende bezigheid. Het overgrote deel van deze programmeurs werkt met de BASIC programmeertaal. Iedereen die zich daar enige tijd mee bezig heeft gehouden weet dat BASIC (en niet alleen BASIC) zijn beperkingen heeft. Deze zijn vaak gelegen in de relatief grote tijd die nodig is bij het 'vertalen' van BASIC naar machinetaal en velen zullen zich gerealiseerd hebben dat het in die gevallen beter is om direct maar in machinetaal te programmeren. Het tijdrovende vertalen wordt dan vermeden. Machinetaalprogrammeren moet echter ook worden geleerd. Nu is het de bedoeling van dit boek om u daarbij te helpen. Het leren doet u zelf, dit boek helpt u door de gegevens die u daarbij nodig hebt 'aan te geven', in de juiste volgorde en op een zo duidelijk mogenlijke manier.
Ik mag wel aannemen dat u een Commodore 64 bezit. Daarmee hebt u dan een computer die, naar mijn mening, een zeer interessante microprocessor bezit. Deze processor vormt de kern van het eerste deel van dit boek. Behalve dat hierin aandacht is besteed aan de opbouw van de computer wordt u op de hoogte gebracht van de werking van alle instructies en adresseermethoden van de processor. Door deze instructies op de juiste wijze te combineren komt u tot een programma.
Voor het maken van een programma heeft u 'inzicht' nodig, inzicht in het probleem dat u moet oplossen. U kunt geen programma maken voor de beveiliging van uw huis als u niet weet op welke manieren een ongenode gast naar binnen kan komen. Inzicht moet u ook hebben in het combineren van de instructies. Dit inzicht kunt u krijgen, gewoon door het veel te doen en een aldus gevormd programma op de computer uit te proberen. Dit inzicht kunt u ook krijgen door het bestuderen van bestaande programma's. Deze mogelijkheid biedt u het tweede gedeelte van dit boek met de meer dan vijftig kleinere en grotere programma's. Elk zo'n programma kan op de computer worden uitgeprobeerd. Uiteraard zijn de programma's eerst slechts klein, om later uit te groeien tot grotere. Elk programma heeft tevens tot doel u de gelegenheid te geven de mogelijkheden van de computer te leren kennen. Daarbij gaat het niet alleen om het toetsenbord en het scherm, maar ook om het normale gebruik van de randapparatuur met machinetaalprogramma's. Er wordt in dit boek zeer veel gebruik gemaakt van subroutines die in de BASIC interpreter en in het systeemprogramma aanwezig zijn. Van deze routines wordt u duidelijk getoond hoe ze moeten worden gebruikt.
De bedoeling is dat dit boek een op zich zelf staand geheel is. Het is een boek uit een serie over computers die door de uitgeverij De Muiderkring wordt uitgegeven. Wel wordt aangenomen dat u de mogelijkheden kent die uw computer u biedt bij het BASIC programmeren. Zeker is dat samen met het boek 'Leren programmeren met de commodore 64', uit dezelfde serie, dit boek een zeer volledig beeld geeft van de mogelijkheden die de Commodore 64 heeft.

Ede, januari 1985

1. De opbouw van de computer

1.1. De samenstellende delen

Het meest centrale onderdeel van de computer is de *6510 processor*. Deze voert de opdrachten uit die aan de computer zijn gegeven in een programma.
Heeft u een BASIC programma in de computer gevoerd dan kan de processor de opdrachten die in dat programma worden gegeven, niet rechtstreeks uitvoeren. De opdrachten kunnen hem slechts worden toegediend in de vorm van codegetallen terwijl de soort van opdrachten die hij kan uitvoeren geheel verschillend zijn van de BASIC statements.
Dat wil zeggen dat een BASIC programma moet worden omgezet (vertaald) in een programma dat geschikt is voor de processor. Dit vertalen moet in de computer gebeuren door de processor zodat hiervoor een programma nodig is. Dit programma wordt de 'BASIC interpreter' genoemd. Uiteraard is de BASIC interpreter een programma dat de juiste vorm heeft voor de processor. Een dergelijk programma heet een *machinetaalprogramma*. Een direct in machinetaal geschreven programma is zeer veel sneller dan een BASIC programma omdat het vertalen achterwege kan blijven.

Een programma en ook de gegevens die voor dat programma nodig zijn, worden in de computer opgeslagen in een geheugen. Een geheugen bestaat uit registers die binaire getallen kunnen bevatten. De commodore 64 heeft geheugenregisters die binaire getallen kunnen bevatten van acht bits. Elk register is genummerd en zo'n nummer wordt een adres genoemd. Het laagste adres is 0, het volgende 1 enzovoorts. De computer kan 65536 adressen de baas, van 0 tot en met 65535. Een geheugenregister is een electronische schakeling en voor het 'aanwijzen' van een geheugenplaats, het *adresseren*, zijn evenzoveel geleiders nodig als er bits nodig zijn voor het hoogste adres. Ook het adresseren geschiedt namelijk met binaire getallen. Er zijn daarom hiervoor zestien geleiders nodig (2^{16} = 65536). Deze zestien geleiders worden tesamen de *adresbus* genoemd. Voor het uitwisselen van de gegevens tussen het geadresseerde register en de processor zijn *acht* geleiders nodig, de *databus*.

Voor het inbrengen van de gegevens middels het toetsenbord, cassetterecorder of floppy disk zijn *ingangspoorten* nodig. Hierop zijn de geleiders aangesloten die de verbinding vormen met het betreffende randapparaat (toetsenbord ed.) en de computer. Deze ingangspoorten zijn een bepaald soort electronische schakelingen die als registers zijn te beschouwen. Is de verbindingslijn van het randapparaat naar de computer spanningsvoerend (+5 V) dan is de ingangspoort '1', anders '0'.
De inganspoorten zijn samengevoegd tot registers van acht bits zodat op een 'poortregister' acht inganslijnen kunnen worden aangesloten.

Voor het uitvoeren van de gegevens naar de randapparatuur (beeldscherm, floppy disk, cassette recorder en printer) zijn eveneens poortschakelingen nodig, de *uitgangspoorten*. Wordt een uitgangspoort hoog ('1') dan wordt een spanning van +5 V over de hierop aangesloten lijn naar het randapparaat gestuurd. De uitgangspoorten zijn als registers te beschouwen en zijn samengevoegd tot een eenheid van acht bits.

In de commodore 64 worden poorten toegepast die zodanig zijn ontworpen dat ze als in- en als uitgangspoort kunnen worden geschakeld, dit ter keuze van de gebruiker. Behalve het register met de poorten, dat wel het peripherie dataregister wordt genoemd, is daarvoor ook nog een tweede acht bits register nodig voor het schakelen van de poorten als ingang of als uitgang. Dit is het Data Direction Register (DDR) en elk bit van dit register bedient één van de poorten. Wordt in bit 0 van het DDR een 1 geschreven dan wordt poort 0 van het poortregister een uitgang. Wordt in bit 0 van het DDR een 0 geschreven dan wordt poort 0 een ingang. Hetzelfde geldt voor de andere bits van het DDR en de overeenkomstige poorten van het poortregister (bit 1-poort 1, bit 2-poort 2 enz.).
Zowel het peripherie data register als het data direction register zijn in de geheugenruimte opgenomen en hebben dus een adres toegewezen gekregen. Een blokschematische voorstelling van het computersysteem geeft fig. 1.

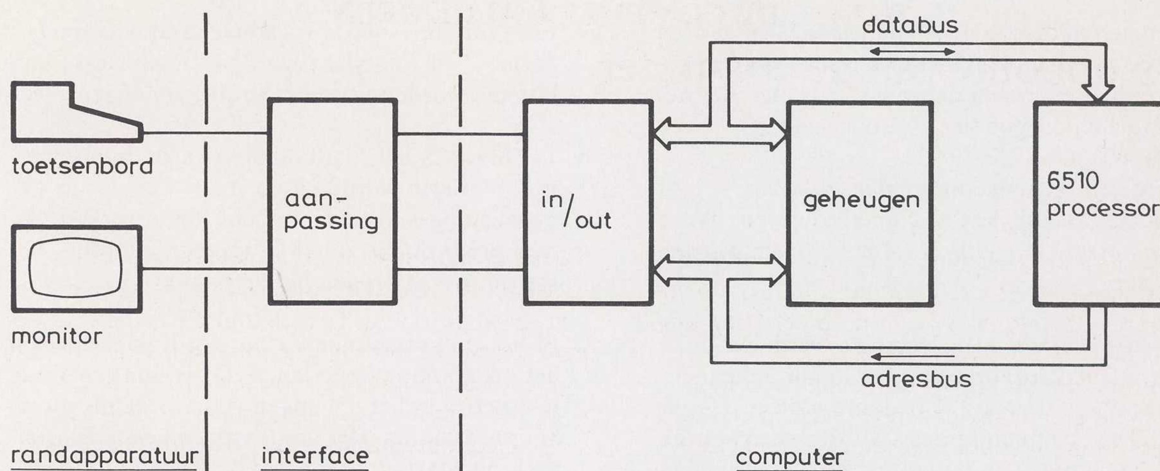

Fig. 1

Tot nu toe hebben we gedeelten van de geheugenruimte nodig gehad voor de BASIC interpreter en voor de in- en de uitgangsregisters. Om deze in- en uitgangsregisters te kunnen inschrijven en uitlezen en om de BASIC interpreter aan het werk te zetten is ook weer een programma nodig, het systeemprogramma, de 'KERNAL'. Dit is een programma dat in werking komt na het inschakelen van de computer en waardoor de diverse registers de juiste inhoud krijgen. Het zorgt voor de communicatie met de randapparatuur en bepaalt het bedieningsgemak van de computer. Zowel de BASIC interpreter als de KERNAL zijn opgeslagen in een zogenaamde READ ONLY MEMORY (ROM). Dit zijn geheugenelementen waarvan de inhoud van de registers niet verloren kan gaan bij het uitschakelen van de computer en wat niet kan worden ingeschreven, maar alleen kan worden uitgelezen. De overblijvende geheugenruimte is gevuld met geheugenelementen waarvan de registers zowel kunnen worden ingeschreven als uitgelezen, het RANDOM ACCESS MEMEORY (RAM).

De ROM geheugenelementen kunnen worden uitgeschakeld. In plaats daarvan worden automatisch RAM geheugenelementen ingeschakeld zodat de gehele geheugenruimte dan gevuld is met RAM geheugenelementen. Dit heeft dan de omvang van 64 Kbyte (1 Kbyte = 1024 byte, 64 × 1024 = 65536).

Behalve de databus en de adresbus zijn er nog een groot aantal verbindingen nodig voor het besturen van de computerelementen. Eén daarvan is de R/W lijn die aan de geheugenelementen doorgeeft of een getal moet worden ingeschreven (R/W= 0) of moet worden uitgelezen (R/W = 1).

1.2. Het hexadecimale codesysteem

De processor krijgt zijn instructies als digitale getallen. Deze instructies worden uit het geheugen opgehaald via de databus en zijn dus acht bits groot. Nu is het lastig om deze binaire getallen via het toetsenbord in te voeren in het geheugen, vandaar dat men een systeem hanteert waarbij de notatie van een getal veel eenvoudiger is. Dit is het hexadecimale codesysteem, een zestientallig stelsel. Hierbij worden de binaire getallen verdeeld in groepen van vier bits en elke groep wordt vervangen door een hexadecimaal cijfer. Met een groep van vier bits kunnen binaire getallen worden gevormd van 0000 tot en met 1111 (van 0 tot en met 15 decimaal). Dat betekent dat in het zestientallige stelsel steeds een cijfer is te vinden dat dezelfde waarde heeft als een bepaalde groep van vier bits. Lijst 1 geeft de notatie van de cijfers uit het hexadecimale stelsel met de binaire getallen van gelijke waarde.

Voor de zestien hexadecimale cijfers komen we aan de tien arabische tekens van 0 tot en met 9 te kort. Deze worden daarom aangevuld met de letters A tot en met F.

Een getal van acht bits wordt een byte genoemd. Een byte wordt in twee groepen van vier bits verdeeld (tetrades, Engels: Nibbles). Een byte kan daarom worden uitgedrukt in twee hexadecimale cijfers. Het getal 11010101 binair kan worden geschreven als $ D5. Volgens lijst 1 komen de vier bits met de hoogste waarde (de hoge tetrade), 1101, overeen met $ D en de vier bits met de laagste waarde, de lage tetrade, 0101, met $ 5. Het teken $ geeft aan dat een hexadecimaal getal bedoeld wordt.

Een geheugenadres is een binair getal van zestien bits (twee bytes) en kan in vier tetrades worden gesplitst. Een adres wordt daarom steeds met vier hexadecimale cijfers genoteerd. Voorbeeld:
1001101000100001 ≙ $ 9A21
Adressen en geheugeninhouden worden in dit boek hoofdzakelijk hexadecimaal gegeven. Waar geen verwarring mogelijk is zal het $ teken worden weggelaten.

De geheugenruimte is in 'pagina's' verdeeld. Elke pagina omvat 256 adressen. De totale geheugenruimte omvat dan ook 256 pagina's (256 × 256 = 65536). Het paginanummer wordt weergegeven door de hoge byte van het adres. Zo omvat pagina $ 00 de adressen $ 0000 tot en met $ 00FF, pagina $ 01 de adressen $ 0100 tot en met $ 01FF enzovoorts. Het hoogste paginanummer is $ FF met de adressen $ FF00 tot en met $ FFFF.

Lijst 1. Hexadecimale getallen

Hexa-decimaal	binair	decimaal
0	0000	0
1	0001	1
2	0010	2
3	0011	3
4	0100	4
5	0101	5
6	0110	6
7	0111	7
8	1000	8
9	1001	9
A	1010	10
B	1011	11
C	1100	12
D	1101	13
E	1110	14
F	1111	15

1.3. Indeling van het RAM geheugen

Het RAM geheugen kan worden ingedeeld naar het gebruik wat er van wordt gemaakt:
a. Het data geheugen.
b. Het stapelgeheugen of Stack.
c. Het programma geheugen.

a. Het datageheugen wordt gebruikt om gegevens in op te slaan die bij de verwerking van het programma moeten worden gebruikt. Deze gegevens zijn ingevoerde variabelen, tabellen en gegevens die sneller worden ingevoerd dan kunnen worden verwerkt (buffergeheugen).

b. De Stack is het kladblaadje van de microcomputer. Hierin worden door de processor alle gegevens opgeslagen die tijdens het afwerken van het programma tijdelijk moeten worden bewaard. Dit geheugen ligt op pagina $ 01.

c. In het programmageheugen wordt in codevorm het programma opgeslagen. De volgorde van de instructies in het geheugen is dezelfde als die in het programma. Het adres van de eerste instructie is het startadres van het programma; alle andere instructies hebben een hoger adresnummer.

De volledige instructie bestaat uit de bewerking of handeling die de processor moet verrichten, de 'operatie', gevolgd door het getal waarop die operatie betrekking heeft, de 'operand', dan wel het adres waarop die operand te vinden is, meestal een adres van het datageheugen. De operatie kan alleen in de vorm van een codegetal in het geheugen geplaatst worden. Dit getal is de 'operatiecode'. Op de operatiecode volgt de operand dan wel het adres van de operand.
In fig. 2 is het stroomdiagram weergegeven van een gedeelte van een programma. Dit gedeelte telt de getallen $ 15 en $ 03 bij elkaar op. Het startadres is $ 0200.

Fig. 2

Volgens de bij de 6510 gegeven tabel is de operatiecode voor de operatie 'haal op' $ AD. Nu moet het adres volgen van de operand, want die staat in het datageheugen. Dit adres is 0032 en bestaat dus uit twee bytes:. de byte met de hoogste plaatswaarde 00 (MSB, *M*ost *S*ignificant *B*yte) en de byte met

de laagste plaatswaarde: (LSB, *L*east *S*ignificant *B*yte), 32. Een geheugenplaats kan slechts één byte bevatten zodat voor deze instructie in totaal drie geheugenplaatsen nodig zijn.

De operatiecode voor 'optellen' is \$ 69. Direct daarna volgt de operand. In figuur 3 is de situatie voor deze twee instructies in het geheugen geschetst. Let hierbij op de volgorde van de bytes van het adres van de eerste operand, eerst LSB en dan MSB. De computer werkt dit programmadeel af door eerst op adres 0200 de operatiecode te lezen. Op de twee volgende adressen leest hij waar de operand te vinden is. Dan volgt de instructie voor het optellen van deze operand bij \$ 03.

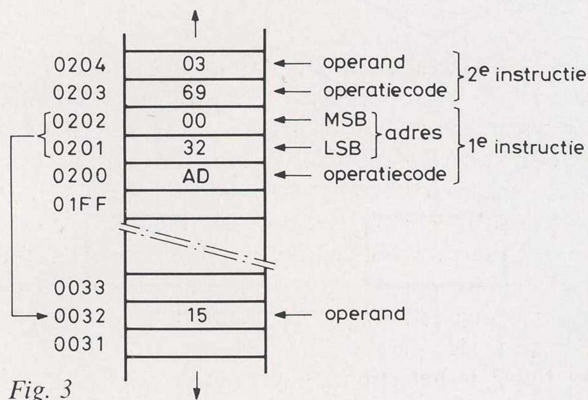

Fig. 3

1.4. Sprongopdrachten

Het geheugen van een microcomputer is opgebouwd uit registers van elk acht bits en elk register is een geheugenplaats. Dat betekent dat de instructie in 'code' in het geheugen moet worden gebracht (het geheugen wordt 'geladen' met de instructies).
Ook het laden van het geheugen loopt via de processor.
Veronderstel nu dat voor een bepaald programma vijf geheugenplaatsen gevuld moeten worden met $00000000_{(2)} = 00_{(16)}$. De geheugenplaatsen zijn van 1 t/m 5 genummerd (gp1, gp2, ..., gp5). Het programma kan verlopen volgens fig. 4. De schrijfwijze voor: 'laad gp1 met \$ 00' is hier:

\$ 00→gp1

(\$ 00 naar gp1).
Het getoonde programma kent vijf instructies, maar kan ook korter.

Bij het programma in fig. 5 wordt een bepaald register (bv. een geheugenplaats) aangeduid met x en gevuld met \$ 01.
Dit register noemt men een 'teller'. De volgende instructie laadt gp1 met \$ 00. Daarna wordt de teller met 1 'opgehoogd'. Het programma 'springt' nu terug naar de instructie die de aanduiding ('label') 'Loop' heeft gekregen. Dit is een sprongopdracht die gegeven moet worden ('Jump'), de computer doet niets uit zichzelf. De volgende instructie laadt gp2 met \$ 00, immers x = 2.
Deze kringloop gaat zo door zodat ook de volgende geheugenplaatsen worden geladen. De computer komt echter nooit tot een eind, want steeds wordt x opgehoogd en steeds wordt de kring doorlopen en een volgende geheugenplaats geladen.
Hier moet niet een gewone sprong worden toegepast maar een 'voorwaardelijke' sprong.
Een voorwaardelijke sprong ('Branch') betekent dat een sprong slechts optreedt (hier terug naar 'Loop') onder een bepaalde voorwaarde.
Bij het programma in fig. 6 wordt de teller geladen met \$ 05. De eerste geheugenplaats die nu geladen wordt is gp5 (X = 5). De teller wordt nu vermin-

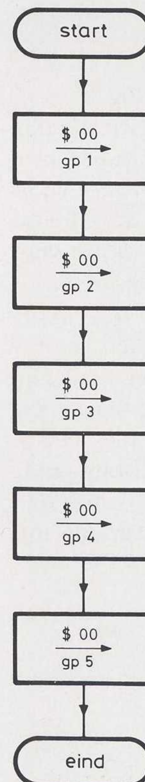

Fig. 4

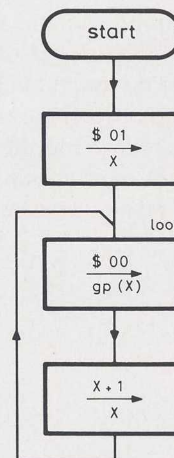

Fig. 5

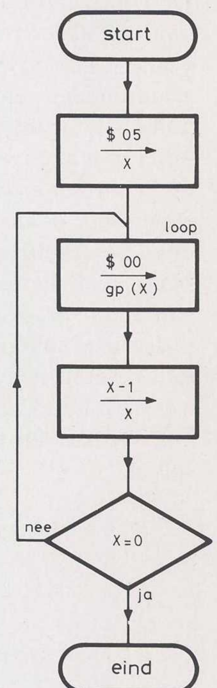

Fig. 6

derd met 1. Het volgende blok (de ruit) stelt nu de voorwaarde: als X = 0 volgt *geen* sprong. Zover is het nog niet. Het programma gaat terug naar 'Loop' en gp4 wordt geladen. Dit gaat zo door totdat x = 1. Na het laden van de laatste geheugenplaats (gp1) wordt de teller opnieuw met 1 verminderd en is dus 0. Er wordt nu niet meer naar 'Loop' terug gesprongen en het programma is beëindigd.

1.5. Basisprogramma's voor logische functies

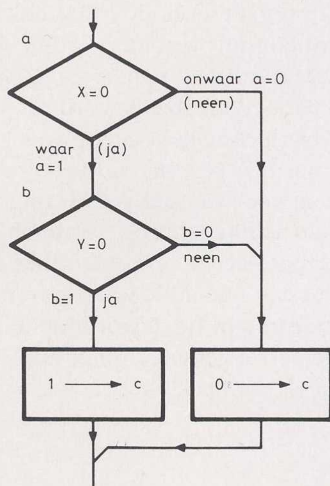

Fig. 7

De voorwaarde in het programma van fig. 6: x = 0 kan ook als een uitspraak worden opgevat die dan waar (ja) of onwaar (neen) is. In fig. 7 is een programmadeel getekend waarin drie registers voorkomen. Van dit programmadeel is een waarheidstabel te maken waarin een 1 genoteerd wordt voor een *ware bewering* en een 0 voor een *onware bewering*. De 1 of de 0 heeft hier dus geen betrekking op de werkelijke inhoud van de registers x of y maar heeft betrekking op het al of niet waar zijn van de uitspraak over de inhoud van de registers. a is de uitspraak x = 0, b is de uitspraak y = 0. De kolom c geeft in tegenstelling met het voorafgaande *wel* de inhoud van het register aan. Er is hier dan ook sprake van een resultaat en niet van een uitspraak.

a	b	c
0	0	0
0	1	0
1	0	0
1	1	1

Deze tabel is die voor de functie $c = a \wedge b$

Ook voor het programmadeel in fig. 8 is een waarheidstabel op te stellen:

a	b	c
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	1

Deze tabel is die voor de functie $c = a \vee b$ zodat met het programmadeel in figuur 8 een 'of' functie is te verwezenlijken.

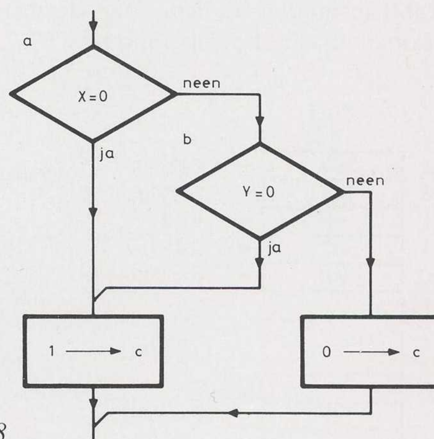

Fig. 8

Uiteraard is het ook mogelijk de functie $c = a \veebar b$ te realiseren. Hiertoe dient het programmadeel in fig. 9. In dit figuur zijn twee punten gemerkt door een cirkel met een cijfer:

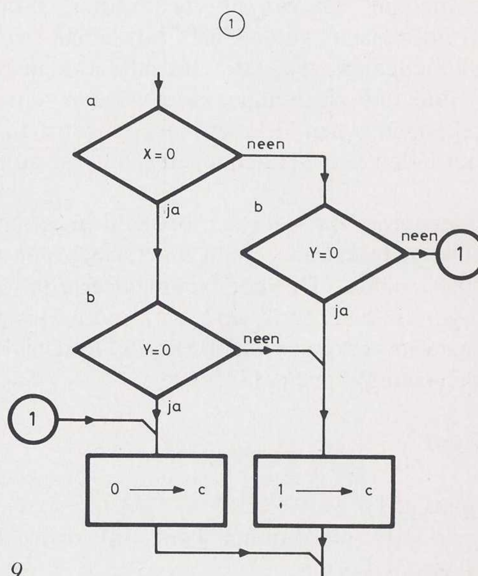

Fig. 9

Tussen de gelijk genummerde punten is een verbinding aanwezig. Deze methode wordt gevolgd om onduidelijkheden door kruisende lijnen e.d. te voorkomen.
Als een stroomdiagram groter is dan een bladzijde dan worden de verbindingen tussen de diverse programmadelen tussen de bladzijden met het volgende figuur aangegeven:

De waarheidstabel voor fig. 9 is:

a	b	c
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	0

Ook niet-functies zijn te realiseren. Het programmadeel in fig. 10 geeft de realisatie van de functie

$$c = \overline{a \wedge b}$$

a	b	a ∧ b	c
0	0	0	1
0	1	0	1
1	0	0	1
1	1	1	0

Merk op dat het enige verschil met fig. 7 is dat de inhoud van register c is verwisseld.

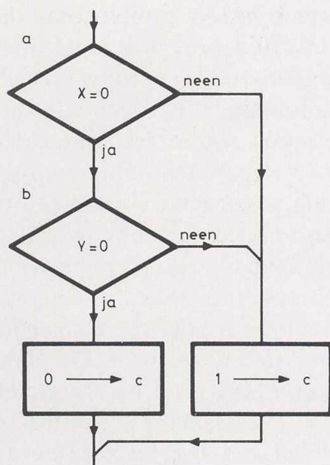

Fig. 10

Fig. 11 geeft de oplossing voor een samengestelde functie:

$d = (a \wedge b) \vee c$

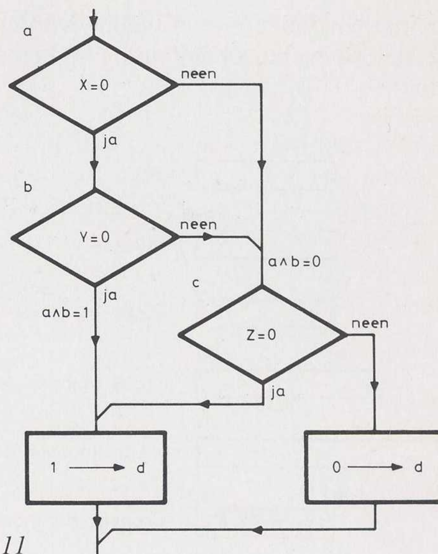

Fig. 11

a	b	c	a ∧ b	d
0	0	0	0	0
0	0	1	0	1
0	1	0	0	0
0	1	1	0	1
1	0	0	0	0
1	0	1	0	1
1	1	0	1	1
1	1	1	1	1

De waarheidstabel voor dit programmadeel kent drie variabelen. Er zijn dus $2^3 = 8$ mogelijkheden. Eerst wordt de tabel voor a ∧ b gemaakt waarna een of-functie wordt gerealiseerd tussen deze en de tabel voor c.
Bij deze en ook bij vorige voorbeelden zijn steeds de uitspraken x = 0, y = 0 enz. genomen. Voor een voorwaardelijke sprong kan echter elke uitspraak genomen worden, zoals
x = positief;
x = negatief;
x = n (n is een getal);
carry = 0;
carry = 1;
enz.

1.6. De 6510 CPU
Voor het uitvoeren van de programma-instructies zijn er o.a. in de CPU een aantal registers aanwezig (fig. 12). Het register 'accu' wordt gebruikt bij het uitvoeren van de operaties en is een achtbits register. Ook de 'x'- en 'y'-indexregisters zijn acht-

bits. Zij kunnen beide bv. als teller worden gebruikt maar zijn eventueel ook nodig bij het adresseren.

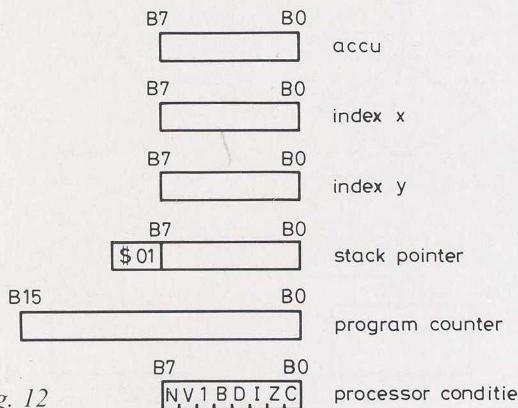

Fig. 12

Het register dat daarop volgt is de 'Stack pointer' S. Na het gebruiksklaar worden van de computer (bv. na het inschakelen van de voedingsspanning) worden alle bits van dit register '1'. Vullen we het aan tot 16 bits met $ 01 dan is de totale inhoud dus $ 01FF. De stack pointer wijst nu de geheugenplaats 01FF aan (fig. 13). Wordt door de processor deze geheugenplaats gevuld dan wordt tevens S met 1 verminderd. De inhoud van S wordt dan 01FE. Bij het vullen van deze plaats door de processor wordt de inhoud van S 01FD enz.

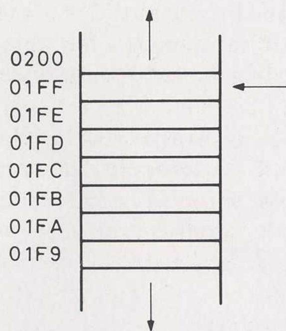

Fig. 13

Het laden van de Stack door de processor geschiedt van hoog naar laag terwijl het adres dat door de pointer wordt aangegeven steeds een *lege* geheugenplaats is. Het schrijven van de Stack gaat dus niet willekeurig maar: geheugenplaats voor geheugenplaats (vandaar: 'Stapelregister')
Ook het lezen gaat geheugenplaats voor geheugenplaats, te beginnen bij het laatst ingeschreven adres. Veronderstel dat het laatst ingeschreven adres 01FB is, dan staat de Stack pointer op 01FA. Dit is dus een lege plaats. Bij het lezen wordt eerst de stackpointer met 1 verhoogd. Deze wijst dan de uit te lezen geheugenplaats aan (01FB). Nu wordt deze geheugenplaats gelezen. Voordat het volgende adres wordt gelezen wordt de Stack pointer weer met 1 verhoogd waarna het dan aangewezen adres wordt gelezen enz. De gelezen geheugenplaats kan als een lege geheugenplaats worden beschouwd (*alleen* bij de geheugenplaatsen van de Stack, niet die bij het programma-geheugen en ook meestal niet die van het datageheugen) zodat de Stack pointer ook nu een lege geheugenplaats aanwijst, de eerste onder de stapel.
Het Stack is een 'last in, first out' geheugen. Het getal dat het laatst is ingeschreven, wordt het eerst weer uitgelezen. De Stack pointer geeft altijd een adres aan op pagina $ 01 en alleen de laagstwaardige byte hiervan kan veranderen.
De 'program counter' (PC) of 'instructieteller' wordt voor de start van een programma met het start-adres geladen. Dit register moet elk adres kunnen aangeven en omdat de adressen zestienbits zijn moet ook de PC zestienbits zijn. De teller zal tijdens het afwerken van het programma door de CPU steeds met 1 worden verhoogd en geeft dan steeds de geheugenplaats aan die door de CPU moet worden gelezen. Voor het uitvoeren van het programma worden zo de geheugenplaatsen stuk voor stuk na elkaar gelezen.
De teller kan tijdens een programma ook worden geladen met een geheel ander adres dan volgens de nummerieke volgorde te verwachten was. Dit zien we dan gebeuren bij sprongopdrachten waarbij een programmadeel (bv. een subroutine) moet worden doorlopen dat in een ander deel van het geheugen is ondergebracht. Ook zien we de teller wel een sprong terug maken zodat een reeds doorlopen programmadeel opnieuw wordt doorlopen. Dit kan bv. het gevolg zijn van een voorwaardelijke sprongopdracht (fig. 6).
Het laatste register is het 'processor conditieregister' (P) of conditiecode-register. De plaatsen in dit register zijn gebruikt voor het Negatiebit N, het Overflowbit V, het Breakbit B, het Decimaalbit D, het interruptbit I, het Zerobit Z en het Carrybit C. Eén bit in dit register wordt niet gebruikt en zijn waarde is steeds '1'. Omdat deze bits een toestand van een resultaat van een bewerking kenmerken (het resultaat is 0, Z = 1; het resultaat is negatief, N = 1 enz.) worden ze ook wel 'flags' genoemd (Z-flag, N-flag enz.).

Een bijzonder bit is 'D' voor 'Decimal mode'. Als op deze plaats een '1' is geplaatst, zal de processor bij het rekenen automatisch de correcties toepassen die bij de BCD-code nodig zijn. In het geval dit een '0' is, wordt gewoon binair gerekend.
De meeste tijd dat een computer in werking is, zal worden 'verspild' met wachten totdat er iets gebeurt, bijvoorbeeld het wachten op het indrukken van een toets; in deze tijd mag de computer gerust een fractie van een seconde met iets anders worden belast.
Deze kleine tijd is genoeg om de computer een ander programma te laten doorlopen. Hiertoe wordt een 'signaal' gegeven, een 'interrupt'. Bij het ontvangen van een dergelijk signaal verlaat de computer dan het programma waar hij mee bezig is (het 'hoofdprogramma') en gaat dan het interruptprogramma doorlopen. Na het afwerken hiervan gaat hij weer verder met het hoofdprogramma.
Er kunnen bij het hoofdprogramma echter delen zijn die niet door een interrupt mogen worden onderbroken. In dat geval wordt in 'I' van het conditiecoderegister een '1' geplaatst. Het interruptsignaal wordt dan genegeerd en de computer blijft het hoofdprogramma afwerken. Pas als I '0' is kan de computer weer op een interrupt reageren.
De plaats B in het conditiecoderegister wordt gebruikt om een '1' te noteren bij een 'Break'-instructie. Hierop zal nog worden ingegaan.

In fig. 14 is de interne organisatie van de processor geschetst. Behalve de in fig. 13 aangegeven registers zijn ook nog de *A*rithmetic and *L*ogic *U*nit (ALU), het instructieregister, de decodering-, timing- en controlelogica, de data- en de adresbuffers weergegeven. De databuffers voeden de externe databus (de databus van de computer) en dienen tevens als ingangspoorten voor de processor. De adresbuffers voeden de externe adresbus.
De stuursignalen die nodig zijn voor de registers en de ALU worden geleverd door de decodering-, timing- en controle-unit. Deze signalen zorgen er voor dat de ALU de juiste rekenkundige of logische bewerkingen uitvoert en dat de juiste registers worden geladen met de gegevens van de interne databus van de processor, dan wel dat deze bus de inhoud van de registers leest.
De bewerkingen die de processor uitvoert volgen elkaar op 'met de regelmaat van een klok'. Hiervoor ontvangt de processor een impulsvormig signaal (clocksignal) en bij elke impuls voert de processor een bewerking uit.

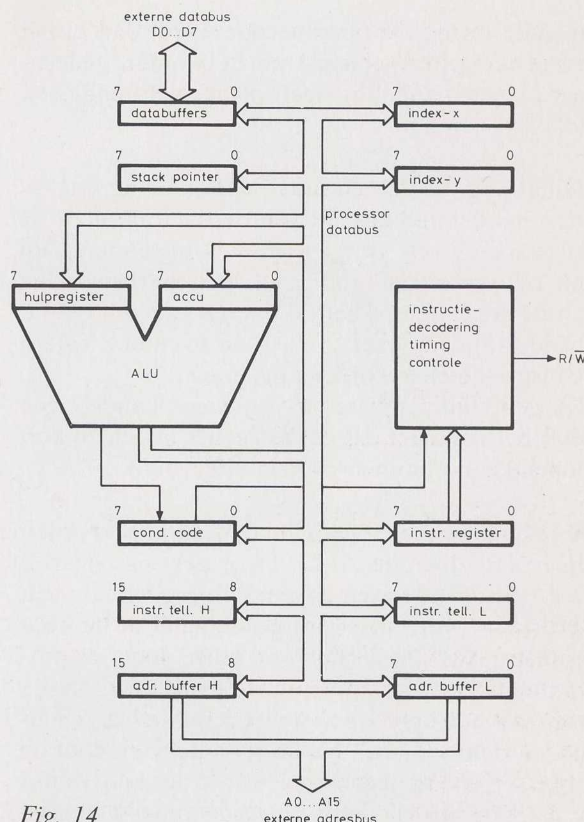
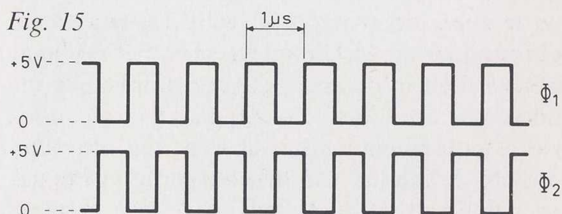

Fig. 14

Het kloksignaal is blokvormig, heeft een frequentie van 1 MHz en kent de fase Φ_1 en Φ_2 (fig. 15). De bewerkingen door de processor volgen elkaar daarom op met een herhaaltijd van 1 μs.
De processor voert twee handelingen gelijktijdig uit. Eén handeling wordt de externe handeling genoemd. Tijdens een impuls van Φ_1 wordt het adres op de adresbus geplaatst. Tijdens de daaropvolgende impuls van Φ_2 komt de data van de geadresseerde geheugenplaats op de databus ($R/\overline{W}$='1') die dan eventueel door de processor kan worden geaccepteerd. Staat een operatiecode op de databus, d.w.z. de inhoud van de geadresseerde geheugenplaats is een operatiecode, en wordt deze geaccepteerd, dan spreekt men van een

Fig. 15

'op-code fetch'. De operatiecode wordt dan in het instructieregister geplaatst om te worden gedecodeerd. Deze handeling heeft plaats gedurende één klokcyclus en duurt 1 μs.

Gelijktijdig heeft een interne handeling plaats. Deze handeling hangt af van de data die door de processor in een vorige cyclus is opgenomen en kan bv. een rekenkundige of logische bewerking van de ALU zijn of het decoderen van een operatiecode. Tijdens deze cyclus kan eventueel intern de instructieteller worden opgehoogd.
Het gelijktijdig uitvoeren van meer handelingen heeft het voordeel dat de instructies in een zo kort mogelijke tijd kunnen worden uitgevoerd.

De rekenkundige en logische bewerkingen worden uitgevoerd door de ALU. Deze gebruikt daarbij twee registers, de accu en een hulpregister. Bij een bewerking wordt eerst het eerste getal in de accu geplaatst (fig. 16a). Hiervoor moet door de programmeur eerst de instructie 'load accu' in de vorm van een op-code (operatiecode) in het geheugen worden geplaatst. Na de op-code fetch door de processor en de decodering wordt de data vanuit de datapoorten via de processordatabus in de accu geladen.

In totaal zijn drie instructies nodig voor het laten uitvoeren van een bewerking:

1e instructie: op code load load-accu + adres v.d. operand.
2e instructie: op-code bewerking + adres v.d. 2e operand.
3e instructie: op-code store-accu + adres v.d. geheugenplaats.

Op de chip van de 6510 processor bevinden zich nog twee extra registers. Deze zijn in de geheugenruimte opgenomen en zijn op gelijke wijze in te schrijven of uit te lezen als overeenkomstige registers van het geheugen. Het eerste register is een poortregister en bevindt zich op adres $ 0001. Het tweede register is het data direction register van het poortregister en bevindt zich op het adres $ 0000.
Er is reeds gesteld dat een lopend programma wel eens kan worden onderbroken door een interrupt. Een dergelijke interrupt kan tot stand worden gebracht met een signaal, waarvoor twee ingangen op de porcessor aanwezig zijn, namelijk de $\overline{IRQ}$ ingang en de $\overline{NMI}$ ingang. Normaal zijn deze ingangen hoog (+ 5V) en ze worden 'actief' door ze laag te maken (0 V).

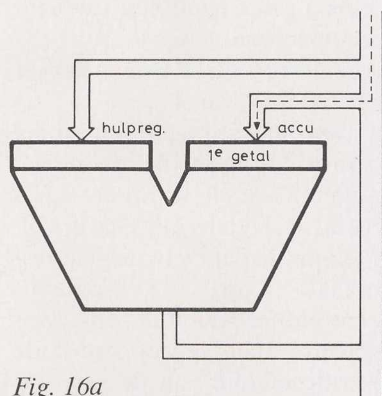

Fig. 16a

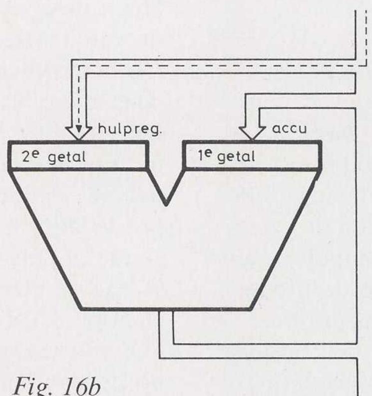

Fig. 16b

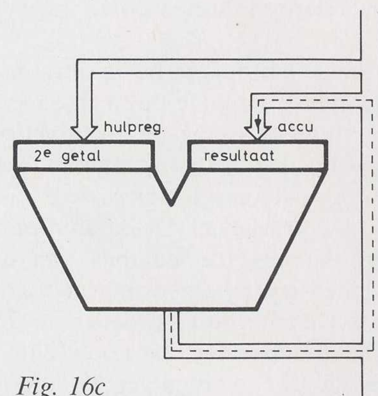

Fig. 16c

Het laden van het hulpregister vindt plaats na de fetch van de operatiecode van de bewerking die moet worden uitgevoerd (fig. 16b). De bewerking wordt nu door de ALU uitgevoerd en het resultaat wordt geladen in de accu. De oorspronkelijke inhoud van de accu (het 1e getal) gaat daarbij verloren (fig.16c). Uiteindelijk is er weer een instructie nodig om de inhoud van de accu terug in het geheugen te plaatsen (store accu)

Ten eerste de $\overline{IRQ}$ ingang (Interrupt Request). Wordt deze ingang laag dan wordt het lopende programma onderbroken, echter niet nadat de op dat moment lopende instructie geheel is afgemaakt. Dan wordt naar een interruptprogramma gesprongen, tenzij bit I in het conditiecoderegister 1 is. In dat geval wordt het interrupt verzoek genegeerd. Anders is dat met de $\overline{NMI}$ (Non-Maskable Interrupt) ingang. Na het laag maken van deze in-

gang volgt steeds een interrupt, onafhankelijk van bit I. Na het doorlopen van het interruptprogramma wordt het hoofdprogramma weer vervolgd. Het is daarvoor nodig dat de gegevens van het hoofdprogramma bij het optreden van een interrupt niet verloren gaan. Na het laag maken van $\overline{NMI}$ of $\overline{IRQ}$ wordt door de processor eerst de lopende instructie afgemaakt. Daarna wordt de inhoud van de instructieteller en het conditiecoderegister naar de stack geschreven. De processor laadt nu de instructieteller met het adres van het interruptprogramma en doorloopt dit. Na afloop hiervan wordt het conditiecoderegister en de instructieteller weer met de oorspronkelijke gegevens uit de stack geladen zodat het hoofdprogramma kan worden voortgezet. Een andere belangrijke ingang van de processor is de reset ingang $\overline{RES}$. Ook deze ingang wordt actief door hem laag te maken. Nu wordt echter, na het resetten van de processorregisters het systeemprogramma, de KERNAL, gestart. De $\overline{RES}$ ingang wordt dan ook gebruikt bij het inschakelen van de computer.

Noodzakelijk is dat de startadressen van de interruptprogramma's en van het systeemprogramma bekend zijn. De computer zoekt deze bij een $\overline{NMI}$ op de adressen $ FFFA en $ FFFB (in de volgorde lage byte – hoge byte, de $\overline{NMI}$ vector, bij een $\overline{RES}$ op de adressen $ FFFC en FFFD, de reset vector en bij een $\overline{IRQ}$ op de adressen $ FFFE en $FFFF, de $\overline{IRQ}$ vector. De zes hoogste adressen van de geheugenruimte zijn dus voor deze vectoren gereserveerd. Uiteraard moet op deze adressen ROM geheugenelementen aanwezig zijn.

2. Instructies

2.1. De instructieset

De beschrijving van de instructies zijn voor het algemeen gebruik nog al onhandelbaar. Een van die instructies is b.v.:
Transfer index-X-register to accu.
Voor de instructies zijn dan ook afkortingen in gebruik, die zoveel mogelijk zodanig zijn gekozen dat de beschrijving er in terug te vinden is:

TXA: Transfer index-X-register to Accu
LDA: LoaD Accu.

De gebruikte afkorting wordt een 'Mnemonicsymbool' genoemd. Hiermee wordt een symbool bedoeld dat als geheugensteuntje voor de betekenis dient.
Het totaal aan instructies voor de CPU wordt de 'Instructieset' genoemd.
De instructies kunnen naar de aard van de bewerking worden ingedeeld in groepen:

a. Transportinstructies.
b. Arithmetische of rekeninstructies.
c. Vergelijkingsinstructies.
d. Logische instructies.
e. Schuifinstructies.
f. Voorwaardelijke sponginstructies.
g. Onvoorwaardelijke sponginstructies.
h. Overige.

2.2. Transportinstructies

Bij transportinstructies handelt het om datatransport tussen twee registers. Er zijn drie soorten transportinstructies:

Load-Store-instructies;
Transfer-instructies;
Push-Pull-instructies.

Een loadinstructie veroorzaakt een datatransport van een geheugenplaats naar een CPU-register. Een Store-instructie heeft het tegengestelde ten doel. Het datatransport is nu van CPU-register naar geheugenplaats.
Voor datatransport tussen CPU-registers onderling zijn transferinstructies. De laatste soort transportinstructies zijn die voor datatransport van CPU naar Stack (Push) en van Stack naar CPU (Pull).
De eerste van de loadinstructies die we behandelen is:

LDA Load accu M→A

Deze instructie gaat steeds vooraf aan een rekenkundige of logische bewerking door de ALU. Het eerste getal wordt daarmee in de accu geladen (fig. 16.a). Het tweede getal wordt bij de bewerking in het hulpregister geplaatst. Zie hiervoor wat in hoofdstuk 1.6 over de ALU geschreven is.
Afhankelijk van de waarde van het getal dat in de betreffende geheugenplaats staat en dus van de waarde van het getal dat in de accu wordt geladen, worden N en Z van het conditiecoderegister 1 of 0. Is het getal negatief dan wordt N '1', anders '0'. Is het getal $ 00 dan wordt Z '1', anders '0'. De instructie beïnvloedt dus de inhoud van N en van Z.
Het symbool dat in de regel

LDA Load accu M→A

op de uitdrukking 'Load accu' volgt, nl. M→A, geeft aan dat de inhoud van een geheugenplaats (M van Memory) in de accu wordt geladen: M gaat naar A.
Er zijn nog twee loadinstructies:

LDX Load index-x M→X
LDY Load index-y M→Y

Deze instructies zijn overeenkomstig met die voor LDA. Ook deze hebben invloed op N en Z van het conditiecoderegister en de inhoud van de geheugenplaats gaat niet verloren.
Een van de Store-instructies is

STA Store accu A→M

Na de bewerking door de ALU wordt het resultaat in de accu geplaatst (fig. 16.c). Indien hiermee geen verdere bewerkingen meer plaats moeten hebben, dient dit resultaat in het geheugen te wor-

den geplaatst. De instructie STA is hiervoor bestemd. Deze instructie heeft geen effect op het conditiecoderegister en de inhoud van de accu.
De twee volgende Store-instructies zijn:

STX Store index-x X→M
STY Store index-y Y→M

Deze instructies zijn geheel overeenkomstig STA, ze hebben geen effect op het conditiecoderegister.
De transferinstructies hebben datatransport tussen registers binnen de CPU tot gevolg.

TAX	Transfer accu to index-x	A→X
TAY	Transfer accu to index-y	A→Y
TXA	Transfer index-x to accu	X→A
TYA	Transfer index-y to accu	Y→A
TSX	Transfer Stack pointer to index-x	S→X

Het transport van de gegevens is steeds van een register dat de 'bron' genoemd kan worden (Eng. Source) naar een ander register dat het 'doel' is (Eng. Destination). Welk register de bron en welk het doel is, volgt steeds duidelijk uit het mnemonicsymbool.
De bovenstaande transferinstructies hebben effect op de inhoud van N en Z, afhankelijk van de inhoud van de bronregisters. De inhoud van de bronregisters gaat niet verloren. Dit laatste geldt ook voor de instructie

TXS Transfer index-x to Stack pointer X→S

Deze instructie heeft echter geen effect op het conditiecoderegister.
Het is reeds genoemd dat een interrupt een lopend programma onderbreekt. Hoewel de instructie waarmee de processor bezig is, wordt afgemaakt voordat op een interrupt wordt gereageerd, kunnen de diverse registers in de processor gevuld zijn met data die niet verloren mag gaan. Dit zou bijv. kunnen zijn de stand van een teller (index-x of -y) die bij voortzetting van het hoofdprogramma nog aanwezig moet zijn. Maakt het interruptprogramma gebruik van deze registers dan gaat hun inhoud verloren en kan het hoofdprogramma niet meer op de juiste wijze worden voortgezet. Met de Push- (druk) instructies hebben we de mogelijkheid de registerinhouden in de Stack te bewaren:

PHA Push accu on Stack $A \rightarrow M_s$

Met M_s wordt hier een geheugenplaats in de Stack bedoeld. Deze instructie zet de inhoud van de accu in de Stack.
Veronderstel dat de instructie PHA (op-code $ 48) op het adres 0200 in het geheugen staat. De geheugenplaats 0200 is dan gevuld met $ 48. De verwerking van de instructie door de processor verloopt nu volgens de volgende tabel:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	Op-code PHA ($ 48)	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie. Verhoog PC tot 0201
2.	0201	Volgende op-code ($ 8A)	Negeer de op-code	Decodeer de PHA-instructie. Houdt PC op 0201
3.	01FF	Accu	Store accu in Stack	Verlaag S tot 01FE
4.	0201	Volgende op-code ($ 8A)	Fetch op-code	Verhoog PC tot 0202

Tijdens Φ_1 van de eerste klokcyclus komt 0200 op de adresbus te staan. Deze eerste cyclus is een leescyclus zodat de $R/\overline{W}$ lijn '1' is en gedurende Φ_2 van deze cyclus de op-code van PHA ($ 48) op de databus staat. Ook zal de op-code fetch plaats hebben. De op-code wordt nu in het instructieregister geladen. Dit zijn de *externe* handelingen van de processor. *Intern* heeft de voltooiing van de vorige instructie plaats. Laten we aannemen dat hierdoor de accu de inhoud 6A heeft gekregen.

Welke werking plaats heeft en of er een werking plaats heeft, is geheel afhankelijk van de aard van de vorige instructie. Ook nog intern wordt de instructieteller (PC) met 1 verhoogd tot 0201. Figuur 17.a geeft de inhouden van de registers van de processor weer. De stippellijn in deze tekening wil aangeven dat gedurende Φ_1 van de volgende klokcyclus de inhoud van de instructieteller naar de adresbuffers gaat en nu dus het adres 0201 krijgt aangewezen. Op dit adres staat de volgende opcode van het programma, hier $ 8A. De tweede klokcyclus wordt echter door de processor geheel gebruikt voor het decoderen van de PHA-instructie en er kan daarom geen op-code fetch plaatsvinden. De inhoud van de registers verandert niet. Fig. 17.b geeft de situatie in de processor.
Nadat de aard van de instructie is vastgesteld,

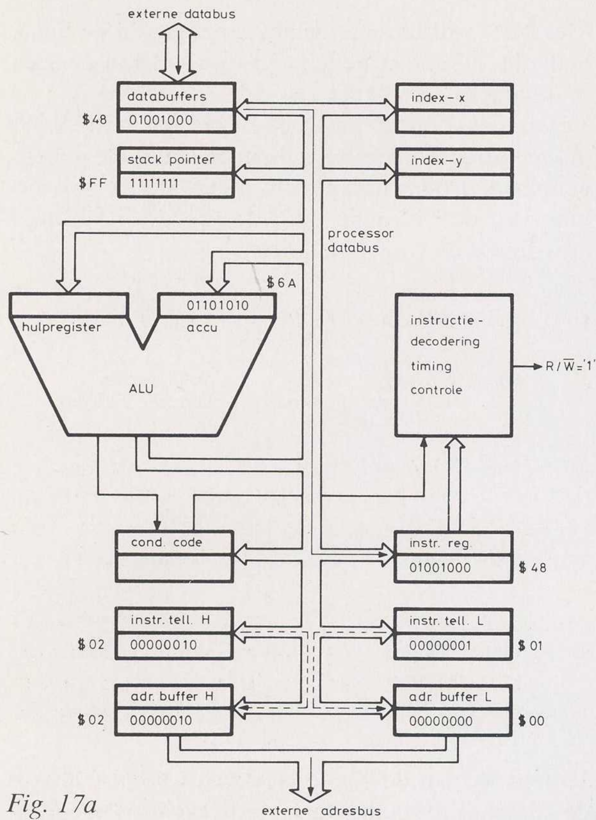

Fig. 17a

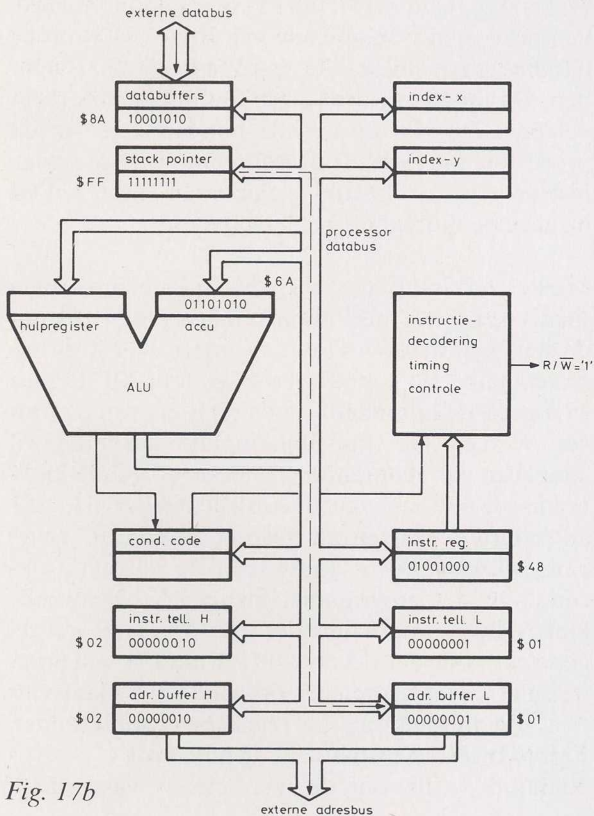

Fig. 17b

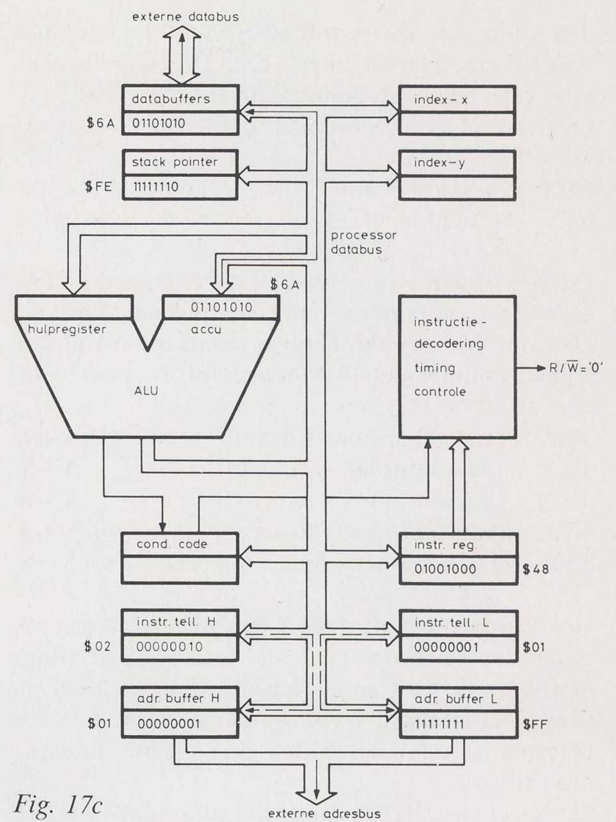

Fig. 17c

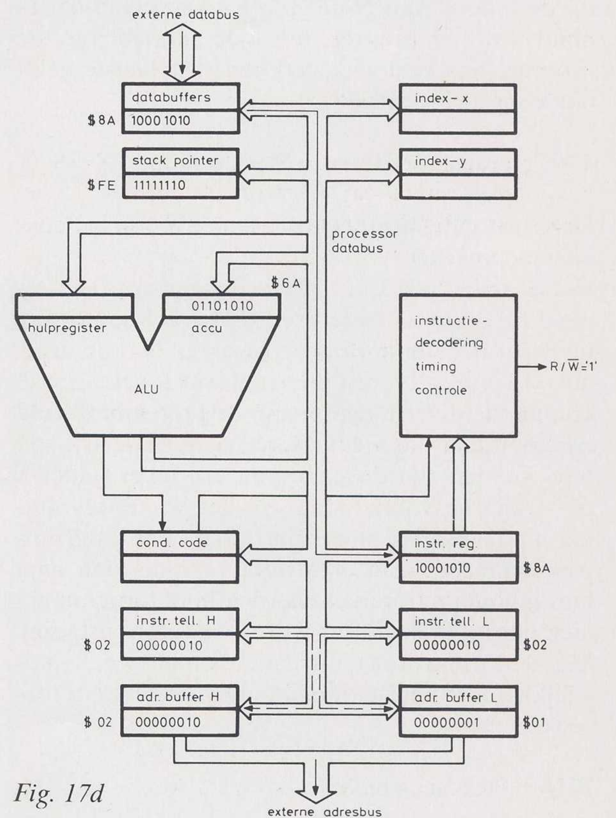

Fig. 17d

wordt in de derde klokcyclus gedurende Φ_1 de inhoud van de Stack pointer (S) in de adresbuffer L geladen en wordt de inhoud van de adresbuffer H gelijk aan \$ 01. De adresbus geeft nu het Stackadres 01FF aan en tijdens Φ_2 wordt de inhoud van de accu naar dat adres geschreven. De stuurlijn $R/\overline{W}$ moet daarvoor '0' zijn. Intern wordt de Stack pointer verlaagd tot \$ FE (fig. 17.c).

De vierde cyclus is overeenkomstig de eerste. Ook nu heeft een op-code fetch plaats en deze cyclus behoort dan ook tot de volgende instructie. De instructie PHA heeft daarom voor de volledige uitvoering niet meer dan drie klokcycli nodig en duurt in totaal niet langer dan $3 \cdot 10^{-6}$ s (fig. 17.d).

Om ook het index-x of index-y-register in de Stack te krijgen, passen we een transferinstructie toe: TXA of TYA. Het betreffende indexregister is nu in de accu geladen en kan met PHA in de Stack geschreven worden.
Om de accu, het index-x en het index-y-register in de Stack te laden, dienen de volgende instructies elkaar op te volgen:

PHA accu in Stack
TXA
PHA index-x in Stack
TYA
PHA index-y in Stack

Dit zijn dan de instructies waarmee het interruptprogramma moet beginnen om de inhouden van de desbetreffende registers voor verloren gaan te behoeden. Ook het conditiecoderegister (P) kan naar de Stack:

PHP Push conditiecoderegister on Stack $P \rightarrow M_s$

Uiteraard wordt steeds na het laden in de Stack de Stack pointer met 1 verlaagd:

$S-1 \rightarrow S$

Aan het eind van het interruptprogramma moeten de registers van de processor weer in *omgekeerde volgorde* uit de Stack geladen worden door:

PLA Pull accu from Stack $M_s \rightarrow A$

Nemen we aan dat de instructie PLA op adres 0300 staat dan is de verwerking als volgt:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0300	op-code PLA	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie. Verhoog PC tot 0301
2.	0301	Volgende op-code	Negeer de op-code	Decodeer de PLA instructie. Houdt de PC op 0301
3.	01FE	xxx	xxx	Verhoog S tot 01FF
4.	01FF	Inh. accu	Fetch inh. accu	S blijft 01FF
5.	0301	Volgende op-code	Fetch op-code	Laad accu

Na het decoderen van PLA in de tweede klokcyclus komt de inhoud van de Stack pointer op de adresbus. Deze geeft 01FE aan en dat is een 'lege geheugenplaats'. Hoewel het een leescyclus is, kan de processor met de data op de datalijnen (willekeurig) niets doen. Intern wordt de Stack pointer verhoogd tot 01FF. Dit adres komt in de vierde cyclus op de adresbus en op dit adres is de inhoud van de accu opgeslagen. De externe handeling accepteert de waarde van de databus.
In de vijfde cyclus komt de volgende op-code van adres 0301 op de databus. De externe handeling is de op-code fetch. Intern wordt de accu geladen met de uit de Stack gehaalde inhoud. Daar in de vijfde klocyclus al de op-code fetch van de volgende instructies plaatsvindt, duurt de instructie PLA in totaal vier klokcycli.

Het laden van alle registers van de processor uit de Stack gaat met de volgende instructies:

PLA
TAY Index-y geladen uit Stack
PLA
TAX Index-x geladen uit Stack
PLA Accu geladen uit Stack

Let hier vooral op de volgorde in verband met 'Last in, first out'. Ook het conditiecoderegister kan uit de Stack geladen worden:

PLP Pull conditiecoderegister from Stack $M_s \rightarrow P$

Door de PLP-instructie zal eerst de Stack pointer worden verhoogd: $S+1 \rightarrow S$. Daarna wordt de inhoud terug in het conditiecoderegister geplaatst.
Van de Push- en Pull-instructies heeft *alleen* PLA effect op N en Z van het conditiecoderegister.

Moet de inhoud van alle registers van de processor worden bewaard bij een interruptprogramma dan moet eerst de inhoud van het conditiecoderegister in de Stack worden geladen:

```
PHP
PHA
TXA
PHA
TYA
PHA
```

En weer terug aan het eind van het interruptprogramma:

```
PLA
TAY
PLA
TAX
PLA
PLP
```

Het conditiecoderegister wordt nu als laatste uit de Stack gehaald zodat zijn inhoud nu niet meer door de andere instructies gewijzigd kan worden (b.v. door een transferinstructie of door PLA).

2.3. De rekeninstructies

De arithmetische of rekeninstructies zijn in twee groepen te verdelen:

a. Het optellen of aftrekken van twee getallen.

b. Het verhogen of verlagen van een registerinhoud met 1.

Bij het optellen van twee getallen speelt het carry bit een belangrijke rol. Het carry bit wordt gebruikt als het resultaat van een optelling te groot is voor een register. De waarde van het carry bit moet dan ook worden gebruikt bij het optellen van twee getallen die groter zijn dan acht bits.

Voor het optellen is er slechts één instructie:

ADC Add memory to accu with carry
$A + M + C \rightarrow A$

Deze bewerking heeft invloed op de waarde van N, Z, C en V van het conditiecoderegister:

N = 1. Het resultaat is negatief.
Z = 1. Het resultaat is nul.
C = 1. Het resultaat is te groot voor het register.
V = 1. De inhoud van N geeft de situatie niet juist weer.

In het volgende voorbeeld zijn twee positieve getallen van acht bits bij elkaar opgeteld:

	Binair	Decimaal
C	0	
a	00011011	27
M	01110111 +	119 +
a + M + C	10010010	146

C = 0   Z = 0   N = 1   V = 1

Het achtste bit bij deze optelling is 1 (B7) vandaar N = 1, het resultaat is *niet* nul, dus Z = 0. Omdat het een optelling van twee positieve getallen betreft is N = 1 een onjuiste conditie, vandaar V = 1. Bij dit voorbeeld moet het carry bit vooraf 0 gemaakt worden. De inhoud van C is voor de optelling nl. willekeurig en zou daarom ook 1 kunnen zijn. Het carry bit wordt nul met de volgende instructie:

CLC Clear carry flag C = 0

Een optelling kan zowel binair als in de BCD-code gebeuren. De optelling van het voorbeeld is een binair optelling. De 'flag' D in het conditiecoderegister moet daarvoor nul zijn. Ook de inhoud van D kan willekeurig zijn en moet daarom nul worden gemaakt. Hiertoe dient de instructie:

CLD Clear decimal mode D = 0

De volgende instructies moeten elkaar opvolgen:

```
CLD
CLC
LDA, adres getal a.
ADC, adres M
STA, adres som.
```

Na CLD en CLC wordt eerst het getal a in de accu geladen (fig. 16a). Nu volgt de bewerkingsinstructie ADC. Deze instructie heeft tot gevolg dat getal M in het hulpregister geladen wordt (fig. 16b) en de optelling in de ALU tot stand komt waarvan

het resultaat in de accu komt te staan (fig. 16c). Het tweede getal is het getal M.
De inhoud van de accu wordt met STA in de hiervoor bestemde geheugenplaats gebracht.
Het optellen van twee getallen van zestien bits moet in twee stappen gebeuren daar de processor slechts getallen van acht bits kan optellen. In het volgende voorbeeld worden twee positieve getallen opgeteld

	hoog	laag
getal a	00111100	10100010
getal M	01010101	10111100+
som	10010010	01011110

C = 0 Z = 0 N = 1 V = 1

De optelling door de processor verloopt als volgt:

1e stap:	C	0	
	a laag	10100010	
	M laag	10111100+	
	som laag	01011110	C = 1 Z = 0 N = 0 V = 1

De processor meent te doen te hebben met twee negatieve getallen, maar B7 van het resultaat is 0, vandaar V = 1.

2e stap:	C	1	
	a hoog	00111100	
	M hoog	01010101+	
	som hoog	10010010	C = 0 Z = 0 N = 1 V = 1
	som	10010010	01011110

De inhoud van C, N en V van de tweede stap is bepalend voor de *gehele* som.
Dit geldt niet voor Z, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld waarin een negatief getal bij een positief is opgeteld.

getal a	00111100	10100010
getal M	11000011	10111100
som	00000000	01011110

C = 1 Z = 0 N = 0 V = 0

1e stap:	C	0	
	a laag	10100010	
	M laag	10111100+	
	som laag	01011110	N = 0 V = 1 C = 1 Z = 0
2e stap:	C	1 ←	
	a hoog	00111100	
	M hoog	11000011+	
	som hoog	00000000	N = 0 V = 0 C = 1 Z = 1
	som	00000000	01011110

Bij de tweede stap wordt Z '1'. Dit is niet correct voor wat betreft de gehele som.
Als laatste een voorbeeld van het optellen van twee negatieve getallen.

getal a	11101101	11101011
getal M	11101110	11001110+
som	11011100	10111001

C = 1 Z = 0 N = 1 V = 0

1e stap:	C	0	
	a laag	11101011	
	M laag	11001110+	
	som laag	10111001	N = 1 V = 0 C = 1 Z = 0
2e stap:	C	1 ←	
	a hoog	11101101	
	M hoog	11101110+	
	som hoog	11011100	C = 1 Z = 0 N = 1 V = 0
	som	11011100	10111001

De volgende instructies zijn voor deze optellingen nodig:

CLD

1e stap:
- CLC
- LDA, adres getal a laag,
- ADC, adres getal M laag,
- STA, adres som laag,

2e stap:
- LDA, adres getal a hoog,
- ADC, adres getal M hoog,
- STA, adres som hoog.

De instructie CLC komt alleen in de eerste stap voor. De waarde van C voor de tweede stap wordt bepaald door de eerste stap.
Het optellen in de BCD-code gaat geheel overeenkomstig het binair optellen. De nodige correcties worden automatisch gegeve als D = 1. In plaats van CLD komt de instructie SED:

SED   Set decimaal mode   D = 1

Verder zijn de instructies en de volgorde hiervan geheel gelijk aan die van het binair rekenen.
Bij het aftrekken wordt steeds het aftrektal in de accu geladen. De aftrekker is dan het getal M. De instructie die hierbij gebruikt wordt is:

SBC   Subtract memory from accu with borrow
$A-M-\overline{C} \rightarrow A$

De bewerking heeft effect op de inhoud van C, Z, N en V van het conditiecoderegister. De werking is te verklaren met het complementsysteem. Van het getal M wordt het twee-complement berekend. Hiertoe wordt dan M eerst de inverse bepaald en daarna 1 erbij opgeteld. Hiervoor wordt het carrybit gebruikt dat daarom niet 0 moet zijn maar 1, vandaar

$A-M-\overline{C}$

Er volgen nu een aantal voorbeelden voor het aftrekken met getallen van acht bit lang. Eerst een aftrekking van twee positieve getallen met een positief resultaat.

getal a   01101001   getal M   01001100

C	1	
a	01101001	
$\overline{M}$	10110011 +	
$a-M-\overline{C}$	00011101	C = 1 Z = 0
		N = 0 V = 0

Aftrekking met twee positieve getallen met een negatief resultaat.

getal a   01001100   getal M   01101001

C	1	
a	01001100	
$\overline{M}$	10010110 +	
$a-M-\overline{C}$	11100011	C = 0 Z = 0
		N = 1 V = 0

Een positief getal aftrekken van een negatief

getal a   10110110   getal M   01011001

C	1	
a	10110110	
$\overline{M}$	10100110 +	
$a-M-\overline{C}$	01011101	C = 1 Z = 0
		N = 0 V = 1

In het resultaat is B7 nul, dus N = 0. Het is een aftrekking waarvan het resultaat negatief is (een optelling van twee negatieve getallen) dus V = 1.
Een negatief getal aftrekken van een positief

getal a   01011001   getal   M   10110110

C	1	
a	01011001	
$\overline{M}$	01001001 +	
$a-M-\overline{C}$	10100011	C = 0 Z = 0
		N = 1 V = 1

De bewerking resulteert in een optelling van twee positieve getallen. N = 1 (B7 = 1) vandaar V = 1. Het resultaat is een positief getal.

Een negatief getal aftrekken van een negatief getal, met positief resultaat.

getal a   11010100   getal   M   10010010

C	1	
a	11010100	
$\overline{M}$	01101101 +	
$a-M-\overline{C}$	01000010	C = 1 Z = 0
		N = 0 V = 0

Het programmadeel dat voor de aftrekking nodig is, verloopt op gelijke wijze als dat voor optellen:

CLD,
SEC,
LDA, adres getal a,
SBC, adres getal M,
STA, adres verschil.

De tweede instructie is SEC in plaats van CLC. Het carrybit moet voor het rekenen in het tweecomplement 1 zijn.

SEC   Set carry flag   C = 1

Het aftrekken met twee getallen van zestien bits moet ook in twee stappen gebeuren.

	getal a	01101010	00011101
	getal M	01001011	01101011
	C	1	
	a laag	00011101	
	$\overline{M}$ laag	10010100+	
verschil laag		10110010	N=1 V=0 C=0 Z=0
	C	0 ←	
	a hoog	01101010	
	$\overline{M}$ hoog	10110100+	
verschil hoog		00011110	N=0 V=0 C=1 Z=0
	verschil	00011110	10110010

Het is niet mogelijk met SBC en SED decimale getallen af te trekken. Beter is het te rekenen in het tien-complement systeem.

De tweede groep van de rekeninstructies is voor het verhogen of het verlagen van een teller.
Voor het op eenvoudige wijze ophogen van een teller met 'l' gelden de volgende instructies:

INX	Increment index-x by one	X+1→X
INY	Increment index-y by one	Y+1→Y

Deze instructies beïnvloeden de inhoud van N en Z van het conditiecoderegister maar niet die van C en V. Dit is ook het geval met de instructie

INC	Increment memory by one	M+1→M

Deze instructie maakt het mogelijk om elke willekeurige geheugenplaats als teller te gebruiken. Dit is niet het geval met de vorige instructies. Deze hebben uitsluitend betrekking op het betreffende index-register.
Voor het verlagen van de tellers gelden de volgende instructies:

DEX	Decrement index-x by one	X–1→X
DEY	Decrement index-y by one	Y–1→Y
DEC	Decrement memory by one	M–1→M

Ook nu wordt de inhoud van N en van Z beïnvloed. Echter niet de inhoud van C en V.

2.4. De vergelijkingsinstructies

De vergelijkingsinstructies zijn in principe rekeninstructies. Een vergelijkingsinstructie voert een aftrekking uit. De oorspronkelijke getallen gaan daarbij echter niet verloren omdat het resultaat niet in de accu geladen wordt. De grootte van het resultaat wordt dus niet bekend gemaakt. Het enige effect van de instructie is het beïnvloeden van de inhouden van N, Z en C van het conditiecoderegister. De vergelijkingsinstructies worden gebruikt voor het stellen van een *voorwaarde* bij een voorwaardelijke sprongopdracht. Er zijn daarbij drie mogelijkheden:

a. Is kleiner dan.
b. Is groter dan.
c. Is gelijk aan.

De instructies die beschikbaar zijn, hebben betrekking op de accu, het index-x- en het index-y-register. Het tweede getal staat steeds in een geheugenplaats (M).

CMP	Compare memory and accu	A–M
CPX	Compare memory and index-x	X–M
CPY	Compary memory and index-y	Y–M

We onderzoeken de drie mogelijkheden:

Getal a is kleiner dan getal M, a<M.
De getallen a en M zijn beide positief.

a=01011001 M=01101011

a	01011001	
$\overline{M}$	10010100	
C	1+	
	11101110	C=0, N=1, Z=0, V=0

Hetzelfde resultaat vn de conditie-'flags' wordt verkregen als beide getallen negatief zijn.
De getallen a en M zijn tegengesteld van teken.

a is negatief	M is positief
a=10010010	M=01010010

a	10010010	
$\overline{M}$	10101101	
C	1+	
	01000000	C=1, N=0, Z=0, V=1

$a < M$: $C=0, N=1, Z=0, V=0$ of (p)
$C=1, N=0, Z=0, V=1$ (q)

Zowel bij p als q is N ongelijk aan V zodat $N \veebar V = 1$

Getal a is groter dan getal M, a>M.
De getallen a en M zijn beide positief.

$a = 01101011$ $M = 01011001$

a	01101011	
$\bar{M}$	10100110	
C	1+	
	00010010	$C=1, N=0, Z=0, V=0$

Hetzelfde resultaat van de conditieflags wordt verkregen als beide getallen negatief zijn.
De getallen a en M zijn tegengesteld van teken.

a is positief M is negatief
$a = 01011001$ $M = 10110110$

a	01011001	
$\bar{M}$	01001001	
C	1+	
	10100011	$C=0. N=1, Z=0, V=1$

$a > M$: $C=1, N=0, Z=0, V=0$ of (r)
$C=0, N=1, Z=0, V=1$ (s)

Zowel bij r als bij s geldt N is gelijk aan V dus $N \veebar V = 0$

Getal a is gelijk aan getal M.

$a = M = 01101011$

a	01101011	
$\bar{M}$	10010100	
C	1+	
	00000000	$C=1, N=0, Z=1, V=0$

Ook in dit geval is N gelijk aan V zodat $N \veebar V = 0$.

Voor de getallen a en M zijn vijf mogelijkheden:

$a > M, a \geqslant M, a = M, a \leqslant M, a < M$

In verband met de conditieflags zijn de volgende voorwaarden te stellen:

$a > M$:	$Z \vee (N \veebar V) = 0$
$a \geqslant M$:	$N \veebar V = 0$
$a = M$:	$Z = 1$
$a \leqslant M$:	$Z \vee (N \veebar V) = 1$
$a < M$:	$N \veebar V = 1$

2.5. Logische instructies
Er zijn drie logische bewerkingen die de processor kan uitvoeren, de 'EN' ($\wedge$) de 'OF' ($\vee$) en de 'Exclusief OF' ($\veebar$) bewerking. De instructies zijn:

AND	And memory with accu	$A \wedge M \rightarrow A$
ORA	Or memory with accu	$A \vee M \rightarrow A$
EOR	Exclusief-or memory with accu	$A \veebar M \rightarrow A$

De instructies hebben effect op N en op Z van het conditiecoderegister. Het resultaat komt in de accu.
De computer past de instructies toe op twee overeenkomstige bits en werkt zo de woorden bit voor bit af. De voorbeelden van de logische bewerkingen in hoofdstuk 1.5 zijn volledig toepasbaar. Het is ook mogelijk met maskeren de waarde van een bit te bepalen, een tetrade te isoleren, tetrades samen te voegen en de inverse van een getal te bepalen. Stel dat de waarde van de derde bit van een getal bepaald moet worden.

a	01001010	
masker b	00000100	
$a \wedge b$	00000000	$Z = 1$

De instructievolgorde hiervoor moet zijn:

LDA $ 04,
AND, adres getal a,
Bepaal inhoud van Z.

Door de eerste instructie wordt de accu geladen met het masker:

$\$ 04 = 00000100_{(2)}$

Door de tweede instructie voert de processor de 'EN' bewerking uit tussen het masker in de accu en het getal a. Het resultaat komt in de accu. Daarna dient de inhoud van Z van het conditiecoderegister te worden bepaald.

Door het plaatsen van het resultaat in de accu is het masker verloren gegaan. Dit kan nadelig zijn indien voor meer getallen de waarde van het derde bit bepaald moet worden. De instructiereeks moet dan zijn:

LDA $ 04,
AND, adres getal a,
Bepaal de inhoud van Z,
LDA $ 04,
AND, adres getal b,
Bepaal de inhoud van Z, enz.

De instructie LDA $ 04 moet nu steeds worden herhaald.
Er is een instructie die de processor de 'En' bewerking laat uitvoeren zonder dat de inhoud van de accu verandert, de BIT-instructie.

BIT Test bits in memory with accu $A \wedge M$.

Met deze instructie wordt niet alleen de waarde van het gemaskeerde bit bepaald maar tegelijkertijd ook de waarde van B7 en B6. De instructie heeft een zodanig effect op het conditiecoderegister dat de waarde van N gelijk is aan de waarde van B7 van het onderzochte woord, de waarde van V gelijk is aan de waarde van B6 van het onderzochte woord en de waarde van Z afhankelijk is van de bewerking $A \wedge M$, zonder dat de inhoud van de accu daarbij verandert. Er wordt dus gelijktijdig de waarde van drie bits bepaald, die van B7, B6 en die van het gemaskeerde bit.

a	01001010	
masker b	00000100	
$a \wedge b$	00000000	N = 0 V = 1 Z = 1
a	10101101	
masker b	00000100	
$a \wedge b$	00000100	N = 1 V = 0 Z = 0

De instructiereeks voor het maskeren van meer getallen wordt nu:

LDA $ 04,
BIT, adres getal a,
Bepaal de inhoud van Z,
BIT, adres getal b,
Bepaal de inhoud van Z, enz.

Het steeds opnieuw laden van de accu met $ 04 komt hier te vervallen.
Behalve dat het mogelijk is de waarde van een bepaald bit van een woord te bepalen is het ook mogelijk om een bepaald bit van een woord een waarde te geven. Stel dat van een woord het derde bit nul moet worden:

a	01011x01	hierin is x 0 of 1
masker M	11111011	
$a \wedge M$	01011001	

Omdat het derde bit van het masker 0 is en omdat de 'En' bewerking is toegepast wordt het derde bit 0.
De instructievolgorde is:

LDA, $ FB ($ FB = $11111011_{(2)}$),
AND, adres getal a,
STA, adres getal a.

Door de instructie LDA wordt het masker in de accu geladen. Na de AND-instructie is de inhoud van de accu gelijk aan het resultaat, dus *met* bit drie 0. Dan wordt dit resultaat geladen in de geheugenplaats van getal a. Hier vinden we dus het oorspronkelijke getal met bit drie 0.
Ook kan het bit de waarde 1 gegeven worden:

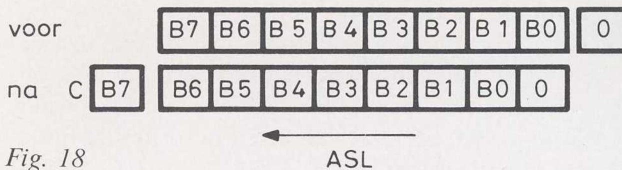
a	01011x01	x is 1 of 0
masker M	00000100	
$a \vee M$	01011101	

Hier is nu een OF-bewerking toegepast.
De instructievolgorde wordt:

LDA, $ 04,
ORA, adres getal a,
STA, adres getal a.

2.6. De schuifinstructie

De schuifinstructies verplaatsen elk bit van een register één plaats naar rechts of naar links, afhankelijk van de betreffende instructie. Hierbij gaat geen enkel bit verloren. Ook het bit dat 'uit het register wordt geschoven' gaat niet verloren. Dit wordt steeds opgeslagen in C van het conditiecoderegister. Wordt aan één kant van het register een bit uitgeschoven, aan de andere kant wordt er een ingeschoven. Dit kan een '0' zijn maar ook de inhoud van C vóór het schuiven.

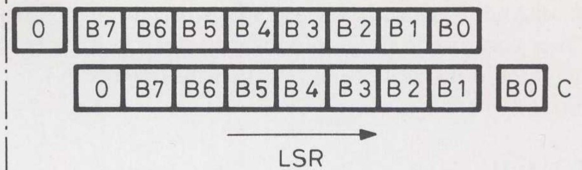

Fig. 18

Er zijn vier schuifinstructies:

ROR Rotate right.
ROL Rotate left.
LSR Logical shift right.
ASL Arithmetic shift left.

Fig. 18 geeft de situatie van een register voor en na een *shiftinstructie.* Bij ASL wordt B0 met '0' geladen en B7 komt in C terecht. Alle andere bits schuiven één plaats naar links op. Bij LSR wordt B7 met '0' geladen en B0 komt in C terecht. Deze instructies zijn elkaars tegengestelde. Het symbool voor ASL is

'Schuift men een binair getal in een register één plaats naar links dan wordt het met $2_{(10)}$ vermenigvuldigd.'

De bedoeling is dan wel dat de laagstwaardige bit (B0) '0' wordt. Dit is geheel in overeenstemming met de instructie ASL.
De instructie LSR is het tegengestelde van ASL en *deelt* door $2_{(10)}$.

'Schuift men een binair getal in een register één plaats naar rechts dan wordt het door $2_{(10)}$ gedeeld.'

Nu moet het hoogste bit (B7) '0' worden. Het symbool voor LSR is:

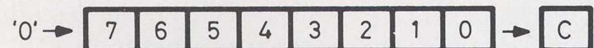
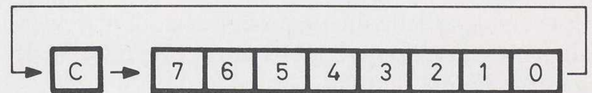
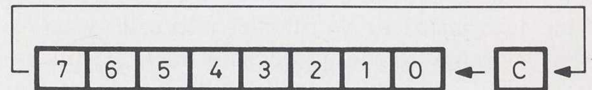

Fig. 19 geeft de situatie van een register voor en na een *Rotatie-instructie.* Zowel bij ROR als bij ROL is de carry in de keten opgenomen. De keten is 'gesloten' daar C eerst in het register wordt geschoven en later weer wordt gevuld uit het register. Het symbool voor ROL is:

En het symbool voor ROR:

2.7. Voorwaardelijke spronginstructies (Branch)
Indien de processor een programma aan het afwerken is, zal de instructieteller regelmatig worden verhoogd met 1 en zodoende steeds een adres aanwijzen dat 1 hoger is dan het vorige. Komt de processor in dit programma een spronginstructie tegen dan stopt hij met het steeds ophogen van de instructieteller en geeft hem een nieuwe inhoud, zodat met deze nieuwe inhoud als eerste adres een programmadeel doorlopen gaat worden dat in een ander deel van het geheugen is opgeslagen. Bij het doorlopen van dit programmadeel wordt de instructieteller weer steeds met 1 opgehoogd, zodat de adressen verder weer in numerieke volgorde worden afgewerkt.
Bij een voorwaardelijke spronginstructie treedt de sprong slechts dan op als aan een voorwaarde wordt voldaan. Wordt aan die voorwaarde niet voldaan dan wordt de instructieteller normaal verhoogd met 1 voor het volgende adres.

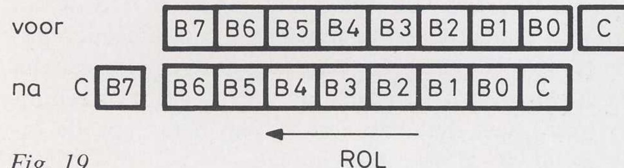

Fig. 19

De voorwaarde voor de sprongen hebben steeds betrekking op de inhoud van een bit in het conditiecoderegister, zo in de vorm van:

'Maak een sprong als Z = 1'

en ook

'Maak een sprong als Z = 0'

Voor de voorwaardelijke spronginstructies bepalen de inhouden van C, Z, N en V of de sprong al of niet optreedt. Er zijn dan ook acht verschillende voorwaardelijke spronginstructies:

BCC	Branch on carry clear	Branch on C = 0
BCS	Branch on carry set	Branch on C = 1
BNE	Branch on result not equal	Branch on Z = 0
BEQ	Branch on result equal	Branch on Z = 1
BPL	Branch on result plus	Branch on N = 0
BMI	Branch on result minus	Branch on N = 1
BVC	Branch on overflow clear	Branch on V = 0
BVS	Branch on overflow set	Branch on V = 1

De Branchinstructies veranderen de inhoud van het conditiecoderegister niet. De operatiecode van de betreffende Branchinstructie moet gevolgd worden door een getal dat aangeeft hoeveel geheugenplaatsen naar voren dan wel terug moet worden gesprongen.

Een veel voorkomende voorwaardelijke sprong vinden we in fig. 6. Hierin wordt teruggesprongen naar 'Loop' als een teller (x) nog niet nul is. Er is echter geen Branchinstructie die de inhoud van een teller als voorwaarde kent. De Branchinstructie moet direct voorafgegaan worden door een bewerking die N, Z, C of V '0' of '1' maakt. Dit is in het genoemde voorbeeld inderdaad het geval.
Nemen we aan dat met x het index-x-register bedoeld is dan wordt de berekening:

$X\text{-}1 \rightarrow X$

tot stand gebracht met de DEX-instructie. Deze instructie zal Z '1' maken als, na een vermindering, de inhoud van het index-x-register nul is. Er moet naar 'Loop' gesprongen orden als het resultaat *niet* nul is, dus als Z = 0. Hiertoe dient de instructie

BNE

De laatste opdrachten van het programma uit fig. 6 moeten dan zijn:

DEX
BNE
n

Hierin is n het getal dat aangeeft hoeveel geheugenplaatsen verder dan wel terug moet worden gegaan. Voor een voorwaartse sprong is n een positief getal. Voor een achterwaartse sprong, zoals in dit voorbeeld, moet n een negatief getal zijn.

In het voorgaande is de voorwaarde van een sprong afhankelijk van het resultaat van een bewering. Ook is het mogelijk de voorwaarde van een sprong afhankelijk te laten zijn van de grootte van een geheugeninhoud. Hierbij worden dan de vergelijkingsinstructies toegepast (CMP, CPX en CPY). Stel a is een getal in een register (bv. accu of indexregister) en M is een vergelijkingsgetal (bv. 5) dan zijn er vijf mogelijkheden als vergelijking:

$a > M$, $a \geqslant M$, $a = M$, $a \leqslant M$, $a < M$

Volgens hoofdstuk 2.4. hebben na een CMP-instructie (getal a in de accu en getal M in een geheugenplaats, CMP a-M) bij deze vijf mogelijkheden Z, N en V de volgende inhouden:

$a > M$	$Z \vee (N \veebar V) = 0$
$a \geqslant M$	$N \veebar V = 0$
$a = M$	$Z = 1$
$a \leqslant M$	$Z \vee (N \veebar V) = 1$
$a < M$	$N \veebar V = 1$

Stel dat een sprong moet worden gemaakt onder de voorwaarde $a < M$. Voor de conditieflags geldt dan $N \veebar V = 1$. De waarheidstabel hiervoor is:

N	V	$N \veebar V$
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	0

Alléén de regel twee en drie voldoen aan de voorwaarde voor de sprong. In dat geval wordt een sprong gemaakt naar een (nieuw) programmadeel dat zich in een ander deel van het geheugen bevindt.

Het stroomdiagram voor het realiseren van de voorwaarde $N \veebar V = 1$ is in fig. 20 gegeven. Dit stroomdiagram kent twee verticale takken. De voorwaarden ($N = 0$, $V = 1$) zijn zodanig gekozen dat de rechtse tak aansluit op de instructie van het volgende programmadeel (met label 'Door' van 'Doorgaan'). Dit is eenvoudiger bij het opstellen van de instructievolgorde. De linker tak eindigt met de sprong naar het nieuwe programmadeel.
Na de CMP-instructie volgt de voorwaarde $N = 0$. Wordt hier niet aan voldaan dan volgt een sprong naar de instructie die de label 'Exor' heeft meegekregen. Dit is in de richting a ($N = 1$). Wordt hier wel aan voldaan (richting b, $N = 0$) dan volgt in de volgende instructie de voorwaarde $V = 1$. In de richting e wordt hier niet aan voldaan en er heeft een sprong plaats naar 'Door' omdat $N = 0$ én $V = 0$ (regel 1 van de waarheidstabel). Wordt wel aan de voorwaarde $V = 1$ voldaan (richting f) dan volgt ook een sprong. In deze richting geldt nl. $N = 0$ én $V = 1$ en er wordt dus aan de algemene sprongvoorwaarde voldaan (regel 2 van de waarheidstabel). Het sprongadres wordt hier 'Nieuw' genoemd.

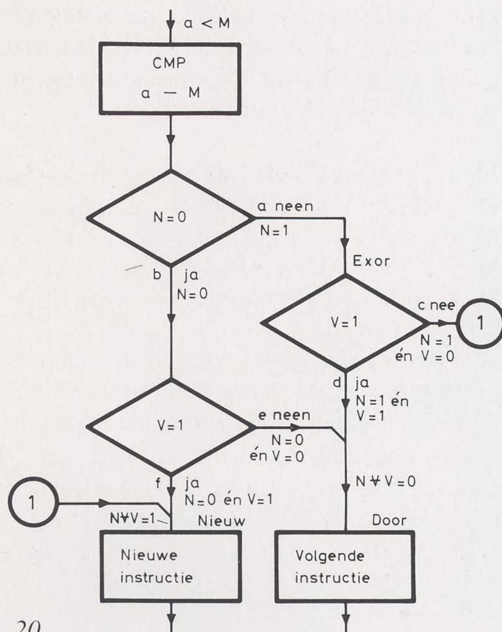

Fig. 20

Onder de label 'Exor' staat ook de voorwaarde $V = 1$. In de richting c wordt hier niet aan voldaan zodat $N = 1$ én $V = 0$. Ook nu moet gesprongen worden naar 'Nieuw' (regel 3 van de waarheidstabel). Voor de richting d geldt $N = 1$ én $V = 1$ zodat volgens regel 4 van de waarheidstabel geen sprong mag plaatshebben. Er moet nu gewoon doorgegaan worden met het afwerken van het programma. De instructievolgorde geeft onderstaande lijst:

Label	Operatie adres
a<M	LDA, adres getal a
	CMP, adres getal M
	BMI, +4 Exor
	BVC, +4 Door
	BVS, +40 Nieuw
Exor	BVC, +38 Nieuw
Door	Volgende instructie

Bij het opstellen van deze lijst wordt eerst de linker verticale tak afgewerkt. De LDA-instructie brengt getal a in de accu. De daarop volgende CMP-instructie verandert de inhoud van de accu niet maar geeft wel de juiste waarde aan C, N, Z en V van het conditiecoderegister, afhankelijk van het resultaat van A-M. Nu moet een sprong volgen als $N = 1$. Hiertoe is de instructie BMI. Het getal +4 achter deze instructie geeft aan dat vier plaatsen verder moet worden gesprongen (ook wel: vier plaatsen overslaan) naar de instructie voor 'Exor'.

Voor elke Branchinstructie zijn nl. twee geheugenplaatsen nodig. De volgende instructie veroorzaakt een sprong als $V = 0$ naar 'Door'. Ook nu moeten vier plaatsen worden overgeslagen. Ook als $V = 1$ moet een sprong gemaakt worden, nl. naar 'Nieuw'. Nu is voldaan aan de algemene voorwaarde $N \veebar V = 1$. Er wordt nu 40 plaatsen vooruit gesprongen naar 'Nieuw', waar zich de nieuwe instructie bevindt. Het getal van 40 plaatsen is overigens geheel willekeurig gekozen.
De linker verticale tak is nu klaar en we gaan verder met de rechter verticale tak. Een sprong moet worden gemaakt als $V = 0$, dus BVC. Ook nu moet naar 'Nieuw' worden gesprongen. We zijn met deze instructie al twee geheugenplaatsen in de richting van 'Nieuw' gekomen zodat na BVC het getal +38 komt. De volgende instructie is die met het label 'Door'. Het volgende programmadeel sluit hierop dus gewoon aan.
In figuur 20 zijn twee takken te herkennen, één naar 'Nieuw' met als resultaat $N \veebar V = 1$ en één naar 'Door' met als resultaat $N \veebar V = 0$. Hiervan maken we gebruik bij de sprongvoorwaarde $Z \vee (N \veebar V) = 1$ ($a \leqslant M$). De waarheidstabel hiervoor is:

N	V	Z	N∀V	Z∨(N∀V)
0	0	0	0	0
0	0	1	0	1
0	1	0	1	1
0	1	1	1	1
1	0	0	1	1
1	0	1	1	1
1	1	0	0	0
1	1	1	0	1

De waarheidstabellen worden opgesteld door regel voor regel de logische functies ∧, ∨ of ∀ te hanteren.

Het stroomdiagram geeft fig. 21. Hierin is het diagram van fig. 20 verwerkt. Als N ∀ V = 1 moet onafhankelijk van Z steeds naar 'Nieuw' worden gesprongen. Als N ∀ V = 0 moet alléén naar 'Nieuw' worden gesprongen als Z = 1. Deze voorwaarde is verwezenlijkt met het toevoegen van het blok voor Z = 0. De instructievolgorde is:

Label	Operatie adres
a⩽M	LDA, adres getal a
	CMP, adres getal M
	BMI, +4 Exor
	BVC, +4 OF
	BVS, +40 Nieuw
Exor	BVC, +38 Nieuw
OF	BEQ, +36 Nieuw
Door	Volgende instructie

De toegevoegde instructie na die met de label 'Exor' is die voor de sprong als Z = 1 (BEQ). Let nu op de getallen achter de Branchinstructies.
De voorwaardelijke sprongen als N ∀ V = 0 en Z ∨ (N ∀ V) = 0 voor resp. a⩾M en a>M zijn overeenkomstig te verwezenlijken. De voorwaardelijke sprong voor Z = 1 (a = M) is eenvoudig te realiseren en behoeft geen nadere uitleg.
Naast de vijf genoemde mogelijkheden die ontstaan bij het vergelijken van twee getallen (a–M) zin er nog andere voorwaarden waaronder een sprong kan plaats hebben.
Zo kan al dan niet een sprong worden gemaakt afhankelijk van een uitgeschoven bit. Een combinatie van de schuifinstructie LSR en daarop volgend de Branchinstructie BCS geeft het gewenste resultaat. De instructie LSR schuift alle bits van het betreffende register één plaats naar rechts en de waarde die het eerste bit had vóór deze bewerking wordt doorgegeven aan het Carry bit C. Het Carry bit heeft nu dus de waarde van het uitgeschoven bit'. De Brancheinstructie BCS zorgt dat wordt gesprongen als C = 1.

Fig. 21

2.8. De onvoorwaardelijke spronginstructies (Jump)

Een voorbeeld van een onvoorwaardelijke sprong-instructie vinden we in fig. 5. Na het verhogen van de teller X moet worden teruggesprongen naar 'Loop' zodat het programma steeds weer opnieuw wordt doorlopen.
De instructie hiervoor is:

JMP Jump to new location.

De JMP-instructiecode wordt gevolgd door het adres waarop het programma moet worden voortgezet. Stel dat adres is 027A en de JMP-instructiecode staat op 0300 dan is het verloop van de operatie

Adresbus	Databus	Omschrijving
0300	JMP	Jump naar
0301	7A	adres
0302	02	027A
027A	op-code	Volgende instructie

Met 0300 op de adresbus staat op de databus de JMP-op-code. De adresbus gaat naar 0301 en vindt daar de laagstwaardige byte van het nieuwe adres. Op 0302 staat de hoogstwaardige byte. Vervolgens vinden we het nieuwe adres op de adresbus en op de databus de op-code die op dit adres is opgeslagen.

De tweede jumpinstructie is die van de subroutine:

JSR Jump to new location, saving return addres (Jump to subroutine).

Het verschil met de vorige Jump is dat de stand van de instructieteller bij het verlaten van het hoofdprogramma wordt opgeslagen in de Stack. In tegenstelling tot de vorige Jump wordt na het doorlopen van de subroutine steeds weer teruggegaan naar het adres waar het hoofdprogramma verlaten was. Dit adres moet dus worden bewaard om het later weer te kunnen laden in de instructieteller. Na het doorlopen van de subroutine wordt de inhoud van de instructieteller weer uit de Stack gehaald en op de adresbus geplaatst zodat met het hoofdprogramma verder gegaan kan worden op de plaats waar het verlaten was.
Veronderstel dat de JSR-op-code (20) op adres 0300 staat. Op 0301 en 0302 staat dan in de volgorde *laag-hoog* het startadres van de subroutine (bv. 027A).
De inhouden van de betrokken geheugenplaatsen van het programmageheugen en van de Stack zijn weergegeven in fig. 22.

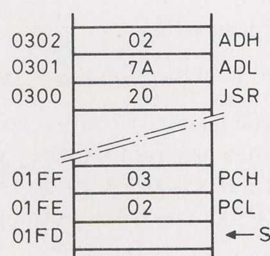

Fig. 22

Direct na het decoderen van de op-code wordt de stand van de instructieteller PC (0302) in de Stack geplaatst in de volgorde *hoog-laag* (PCH-PCL). De volgorde van de handelingen zijn weergegeven in bijgaand schema.

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0300	20 (op-code)	Fetch op-code	Maak vorige instructie af. PC wordt 0301
2.	0301	7A (nieuw ADL)	Fetch nieuw ADL	Decodeer JSR. PC wordt 0302
3.	01FF	xxx	xxx	Store ADL
4.	01FF	03 (PCH)	Store PCH	Bewaar ADL S wordt 01FE
5.	01FE	02 (PCL)	Store PCL	Bewaar ADL S wordt 01FD
6.	0302	02 (nieuw ADH)	Fetch ADH	
7.	027A	op-code	Fetch op-code	ADL + 1→PCL ADH→PCH

Na de op-code fetch in de eerste klokcyclus wordt in de tweede cyclus de fetch van de lage byte van het startadres (ADL) van het subroutineprogramma en het decoderen van de op-code uitgevoerd. Nu komt in de derde cyclus het Stackadres 01FF op de adresbus. Met dit adres gebeurt nog niets want de derde cyclus is nodig om ADL in de processor te laden en te bewaren. In de vierde cyclus wordt de hoge byte van de instructieteller in de Stack geladen op adres 01FF (store PCH) en in de vijfde cyclus de lage byte (PCL) op adres 01FE.
De inhoud van de instructieteller gaat daarbij niet verloren. In de zesde cyclus komt de inhoud van de instructieteller weer op de adresbus (0302) en vindt de fetch van ADH van het subroutineprogramma plaats. Nu is het gehele adres van de subroutine in de processor. Dit adres wordt in de zevende cyclus op de adresbus geplaatst.

Aan het eind van de subroutine vinden we opnieuw een sprонginstructie:

RTS Return from subroutine.

Deze instructie hoeft niet gevolgd te worden door een adres. Het adres waar het hoofdprogramma verlaten is, staat in de Stack. Het wordt uit de Stack gelezen en terug in de instructieteller geplaatst. Het voordeel hiervan is dat een subroutine op elke plaats in een programma kan worden aangeroepen.
De volgorde van de handelingen geeft de volgende tabel (RTS staat op adres 02A0).

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	02A0	60 (RTS)	Fetch op-code	Maak de vorige instructie af. PC wordt 02A1
2.	02A1	volgende op-code	negeer op-code	Decodeer RTS
3.	01FD	xxx	xxx	S wordt 01FE
4.	01FE	02 (PCL)	Fetch PCL	S wordt 01FF
5.	01FF	03 (PCH)	Fetch PCH	
6.	0302	02	negeer de data	PC wordt 0303
7.	0303	volgende op-code	Fetch op-code	PC wordt 0304

Zoals uit de tabel blijkt, komt na het decoderen van de op-code RTS tijdens klokcyclus twee de inhoud van de Stack pointer S op de databus. Deze wijst nog een lege geheugenplaats aan zodat eerst S moet worden verhoogd tot 01FE in cyclus drie. In de vierde en de vijfde cyclus wordt de inhoud van de instructieteller PC uit de Stack gehaald, nu in de volgorde *laag-hoog*. Dit is geheel in overeenstemming met de werking van de Stack: last in, first out.
De instructieteller wordt geladen maar staat nog op een adres dat bij de laatste instructie van het hoofdprogramma hoort, voordat dit programma werd verlaten. De instructieteller moet eerst worden verhoogd voordat de op-code fetch kan plaatshebben.

Het is mogelijk om in het programma van een subroutine een tweede subroutine aan te roepen en eventueel hierin wer een derde enz. In fig. 23 staat in het hoofdprogramma op adres 0300 de instructie JSR, gevolgd door adres 027A als startadres van een eerste subroutine. Het laatste adres van de instructieteller wordt in de Stack geladen. De Stack pointer komt op 01FD en geeft dit adres als lege geheugenplaats (figuur 24). Subroutine 1 start op 027A. Op adres 0280 van deze subroutine volgt JSR met aansluitend adres 02B0. Het laatste adres waarop de instructieteller staat is 0282 en dit wordt in de Stack geplaatst. De Stack pointer gaat naar 01FB. De tweede subroutine gaat van start op 02B0 totdat op 02C0 RTS (60) volgt. Het adres 0282 wordt uit de Stack gehaald en de Stack pointer gaat naar 01FD. De instructieteller wordt met 1 verhoogd tot 0283 en met de op-code van dit adres wordt de eerste subroutine verder afgemaakt. Ook nu volgt aan het eind van de subroutine (adres 02A0) RTS. De instructieteller wordt geladen met 0302 uit de Stack, de Stack pointer wordt 01FF en de instructieteller wordt verhoogt tot 0303, vanwaaruit het hoofdprogramma verder wordt afgewerkt.
Voor de goede orde: de adressen zijn volkomen willekeurig gekozen!

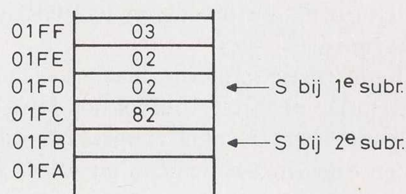

Fig. 24

De sprong naar een interruptprogramma verloopt ongeveer zoals de sprong naar een subroutine. De sprong kan 'Hardware' tot stand komen door NMI of IRQ 'laag' te maken. Aan het eind van het interruptprogramma staat (*moet* daar staan) de instructie:

RTI Return from interrupt

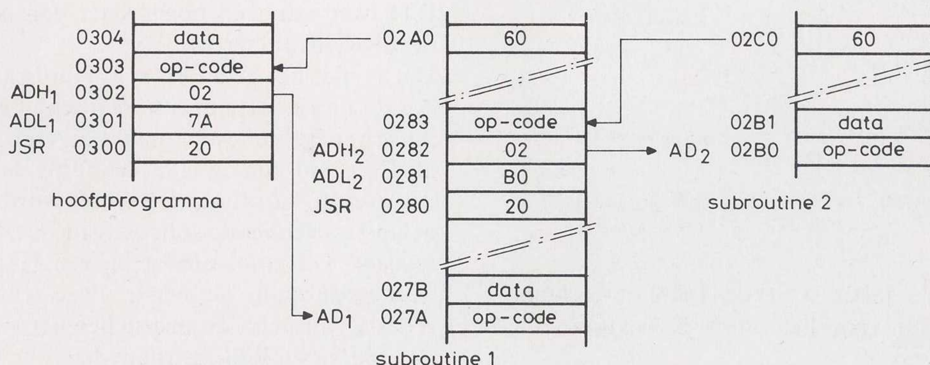

Fig. 23

Er heeft nu eenzelfde werking plaats als bij RTS. Omdat bij een interrupt niet alleen de instructieteller maar ook het conditiecoderegister in de Stack geplaatst is, moeten bij RTI uiteraard beide registers in de CPU worden geladen.
Een interrupt kan ook 'Software' tot stand komen. Hiertoe dient de instructie:

BRK Forced Interrupt (Break command).

Komt de processor tijdens het doorlopen van een programma de operatiecode voor een BRK-instructie tegen ($ 00), dan worden de adresbuffers geladen met het adres FFFE en één klokcyclus verder met FFFF. In deze geheugenplaatsen dient in de volgorde laag-hoog het startadres (vector) van een interruptprogramma te zijn geladen. Eerst worden echter door de processor die operaties verricht zoals die bij elke interrupt worden verricht, d.w.z. de instructieteller en het conditiecoderegister worden in de Stack geplaatst. Ook wordt bij deze instructie de B-flag gezet.
Dit is een bit in het conditiecoderegister dat slechts dan '1' wordt als de processor de BRK-instructie heeft ontvangen.
De BRK-instructie is niet te maskeren met de interruptflag. De instructie zal ook als I='1' een interrupt genereren. De handelingen van de processor bij een BRK-instructie geeft de volgende tabel:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0300	00 (BRK)	Fetch op-code	Voltooi laatste instructie. PC wordt 0301
2.	0301	Data	Negeer data	Decodeer BRK PC wordt 0302
3.	01FF	03 (PCH)	Store PCH	S wordt 01FE
4.	01FE	02 (PCL)	Store PCL	S wordt 01FD
5.	01FD	P	Store P	S wordt 01FC
6.	FFFE	7A Vector L	Fetch vector L	
7.	FFFF	02 Vector H	Fetch Vector H	7A gaat naar PCL
8.	027A	Op-code	Fetch op-code	027B gaat naar PC

In voorgaande tabel staat de BRK-op-code op 0300. De vector voor het interruptprogramma is 027A.

De verwerking van een 'Hardware'-interrupt, IRQ, verloopt in overeenstemming met deze tabel. In de eerste twee cycli wordt de PC echter niet verhoogd. Bij een IRQ en dezelfde adressen als in de voorgaande tabel zou dan als in houd van PC het adres 0300 in de Stack zijn geplaatst.
Dit geldt ook voor de interrupt NMI. In dit geval komen in de cycli zes en zeven resp. de vectoradressen FFFA en FFFB op de adreslijnen.
Aan het eind van elk interruptprogramma moet de RTI-instructie ($ 40) komen, om terug te kunnen springen naar het hoofdprogramma. De volgorde van de handelingen van de RTI op adres 02A0 zijn:

klok cyclus	adres bus	data bus	interne handeling	externe handeling
1.	02A0	40 (RTI)	Fetch RTI	Voltooi laatste instructie. PC wordt 02A1
2.	02A1	xxx	xxx	Decodeer RTI
3.	01FC	xxx	xxx	S wordt 01FD
4.	01FD	P	Fetch P	S wordt 01FE
5.	01FE	02 (PCL)	Fetch PCL	S wordt 01FF
6.	01FF	03 (PCH)	Fetch PCH	Laad instructieteller
7.	0302	op-code	Fetch op-code	PC wordt 0303

Op adres 02A1 is de data niet van belang voor de instructie. In klokcyclus drie wordt deStack pointer verhoogd tot 01FD, het eerste adres van de Stack met de inhoud van het conditiecoderegister. Zoals dat bij de Stack noodzakelijk is, wordt eerst de Stack pointer verhoogd en daarna pas uitgelezen. Na het conditiecoderegister P wordt de instructieteller PC geladen zodat in de zevende klokcyclus de adreslijnen het adres 0302 aanwijzen.
Uit de voorbeelden volgt dat de instructieteller na RTI twee adressen hoger staat dan het adres van de BRK-instructie.
Dat is niet het geval bij een 'Hardware'-interrupt. Als de processor met een instructie bezig is en een interrupt optreedt dan maakt hij *eerst* de instructie af. De stand, die de teller heeft als de eerstvolgende op-code wordt geadresseerd, wordt in de Stack geladen, evenals de inhoud van het conditiecoderegister. Dit komt omdat bij een Hardware-interrupt gedurende de eerste twee klokcycli, zoals reeds is vermeld, de instructieteller niet wodt verhoogd. Na de RTI-instructie heeft het instructiere-

gister de stand die nodig is om de eerstvolgende op-code, waarmee het programma verder moet gaan, te lezen.
Zowel de Software-interrupt BRK als de Hardware-interrupt IRQ maken gebruik van dezelfde vectoren voor het interrupprogramma (de vectoren in de geheugenplaatsen FFFE en FFFF). Dit zou betekenen dat zowel bij de Hardware-interrupt IRQ als bij de Software-interrupt BRK hetzelfde interruptprogramma wordt gestart. Het is des ondanks mogelijk voor beide interrupts verschillende programma's te doorlopen.
In fig. 25 is de vector 0200 geladen in de adressen FFFE en FFFF. Op het adres dat deze vector aangeeft, start dus het interruptprogramma. De instructieteller en het conditiecoderegister zijn dan al in de Stack opgeslagen. De accu wordt geladen met het conditiecoderegister P door PLA. Dit register is nl. het laatste in de Stack opgeslagen. De Stack pointer S komt op 01FD. Deze moet echter naar 01FC om bij RTI de registers weer op de juiste wijze uit de Stack te krijgen. Hiertoe dient de instructie PHA. Omdat op adres 01FD al de inhoud van het conditiecoderegister is opgeslagen (bij het lezen verandert de inhoud van een register niet) zal de inhoud hiervan door de PHA-instructie niet veranderen. Wel verandert de inhoud van de Stack pointer. Deze wijst nu de lege plaats 01FC aan, zoals vóór de instructie PLA van adres 0200.

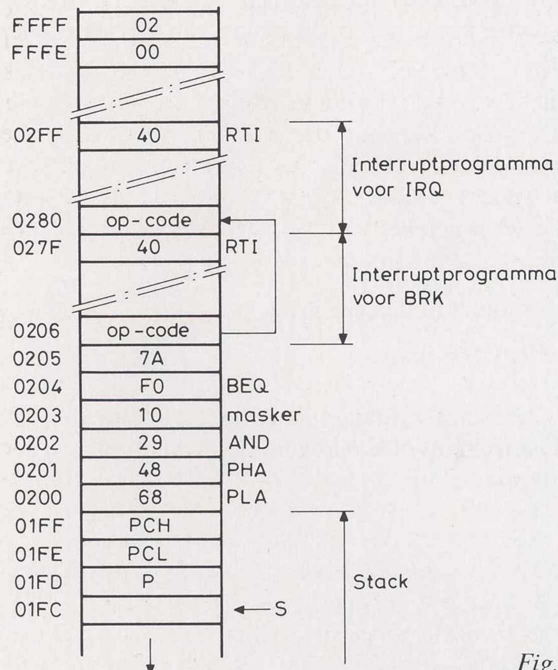

Fig. 25

Er volgt nu een AND-instructie met het masker $ 10. Stel de inhoud van het conditiecoderegister was:

N	V	1	B	D	I	Z	C
1	0	1	0	0	0	0	0

Er heeft dus een Hardware-interrupt plaats gehad daar B = '0'.
Hoewel I in het conditiecoderegister is gezet, is dit niet aan de inhoud van de Stack merkbaar. De I-flag wordt nl. in de zevende klokcyclus gezet na de reactie op de interrupt. De inhoud van het conditieregister wordt al in de vijfde cyclus in de Stack opgeslagen zodat B3 van adres 01FD '0' is. Zou dit nl. niet het geval zijn geweest en B3 was '1' dan had niet op de IRQ kunnen worden gereageerd. De AND-bewerking wordt nu:

a	10100000	conditiecoderegister
M	00010000	Masker
$a \wedge M$	00000000	Z = 1

De BEQ-instructie op 0204 laat nu de instructieteller 122 adressen verder gaan:

$122_{(10)} = 7A_{(16)}$ (Fig. 25)

We belanden dan op adres 0280 waar het interruptprogramma voor IRQ start (de instructieteller wordt eerst opgehoogd tot 0206 en springt daarna naar 0280).
Was de interrupt ontstaan door een BRK-instrucctie dan zou de inhoud van het conditiecoderegister als volgt kunnen zijn:

N	V	1	B	D	I	Z	C
1	0	1	1	0	0	0	0

Dus: B = '1'. De AND-bewerking is nu:

a	10110000	Conditiecoderegister
M	00010000	Masker
$A \wedge M$	00010000	Z = 0

Er heeft nu geen sprong plaats. De instructieteller wordt vanaf adres 0205 opgehoogd tot 0206 en start daar het BRK-interruptprogramma.
De Software-interrupt, BRK, wordt wel toegepast bij het 'debuggen' van een programma. Het is niet

gebruikelijk dat een ontworpen programma in één keer goed werkt. In het algemeen bevat het fouten en die zullen dan moeten worden opgespoord. De BRK-instructie is daarbij een hulpmiddel. Door in een programma een op-code te vervangen door de op-code van de BRK-instructie wordt het betreffende programma tot die BRK-instructie normaal doorlopen. Daarna wordt naar een interruptprogramma gesprongen dat ons in staat stelt bepaalde belangrijke registers (bv. de processorregisters) te controleren en zodoende vast te stellen of het programmadeel aan de verwachtingen heeft voldaan.
We nemen als voorbeeld het programma van fig. 26 met als gegevens

a = 03
b = 05
c = 02

en gaan dan na hoe de verwerking moet verlopen.

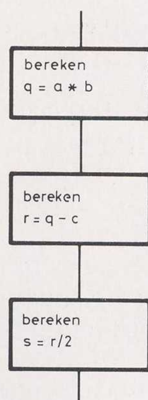

Fig. 26

We vinden voor dit programma de volgende instructievolgorde:

CLD
CLC
LDA, adres getal a,
ADC, adres getal b,
SBC, adres getal c,
LSR

Als resultaat moet het getal in de accu gelijk zijn aan:

00000011 C = 0

Bij een LSR van een *even* getal is C'*0*' en van een *oneven* is C '1', omdat bij een even getal B0 '0' en bij een oneven getal B0 '1' is. Het antwoord moet hier dus zijn:

$$\frac{03 + 05 - 02}{2} = \frac{06}{2} = 03 \quad C = 0$$

Bij controle van het antwoord vinden we echter
00000010 C = 1
Er is dus een fout in het programma.
We brengen nu *in plaats van*, SBC, de instructie, BRK, in het programma:

CLD,
CLC,
LDA, adres getal a,
ADC, adres getal b,
BRK.

Bij controle na het doorlopen van dit programma is de inhoud van de accu

00001000 C = 0

Dit is correct, daar

C	0	
A	00000011	
b	00000101 +	
A + b + C→A	00001000	C = 0

Hierin stelt A de accu voor waarin zich getal a en na de bewerking het resultaat bevindt. De BRK-instructie komt nu in de plaats van de instructie LSR:

CLD,
CLC,
LDA, adres getal a,
ADC, adres getal b,
SBC, adres getal c,
BRK.

Het resultaat in de accu is nu:

00000101 C = 1

Dit keer is het resultaat niet correct. De fout zit dus in de aftrekking. De berekening die heeft plaatsgevonden is

C	0←	
A	00001000	(resultaat van ADC)
$\bar{c}$	11111101 +	
A-c-$\overline{C}$→A	00000101	C = 1

De berekening had moeten zijn:

$$
\begin{array}{rl}
 & \text{C} \qquad\qquad 1\leftarrow \\
 & \text{A}\ 00001000 \\
 & \overline{\text{c}}\ \underline{11111101+} \\
\text{A-c-}\overline{\text{C}} \rightarrow & \text{A}\ 00000110 \qquad \text{C}=1
\end{array}
$$

De instructie, SBC, moet dus voorafgegaan worden door SEC. Het programma wordt:

CLD,
CLC,
LDA, adres getal a,
ADC, adres getal b,
SEC,
SBC, adres getal c,
LSR.

2.9. Overige
In deze groep zijn de instructies onder te brengen die invloed hebben op het conditiecoderegister.

Dit zijn de instructies:

CLC	CLI	CLD	CLV
SEC	SEI	SED	

De volgende instructies hiervan zijn nog niet genoemd:

CLI Clear interrupt disable bit.
SEI Set interrupt disable status.
CLV Clear overflow flag.

De instructies spreken voor zich en hebben geen nadere verklaring nodig. De laatste nog niet genoemde instructie is

NOP No operation.

Vooral bij grote programma's kan het wenselijk zijn om op een aantal plaatsen enige ruimte open te houden om, als dat nodig is, bv. omdat het programma niet goed werkt, naderhand nog één of meer instructies tussen te kunnen voegen zonder het hele programma te moeten overschrijven. Het programma mag door die ruimte echter niet onderbroken worden. Er moet een aansluitende reeks van instructies blijven bestaan. Deze ruimtes kunnen nu worden opgevuld door de betreffende lege geheugenplaatsen te vullen met de instructie NOP. Deze heeft geen operatie tot gevolg maar zorgt ervoor dat een programma zonder onderbreking kan worden voortgezet. Ook kan de instructie worden gebruikt om de opengevallen geheugenplaatsen te vullen als achteraf een paar instructies komen te vervallen.

3. Niet geïndexeerde adresseermethoden

De titel van dit hoofdstuk: 'Niet geïndexeerde adresseermethoden' houdt gelijktijdig in dat er ook geïndexeerde adresseermethoden zijn. Het verschil tussen deze twee wordt duidelijk als de laatste in een volgend hoofdstuk wordt behandeld. We zullen ons dan ook maar niet wagen een definitie van deze methoden te geven.
Met een adresseermethode wordt de manier bedoeld die aangeeft waar in het geheugen de processor de operand vindt, waarmee de operatie moet worden uitgevoerd.
Het is niet alleen de 'omvang' van de instructieset (het aantal verschillende instructies) die de gebruiksmogelijkheden van de processor bepaalt, maar ook telt het aantal en de soort adresseermethoden mee.

De 6510 kent de volgende niet geïndexeerde adresseermethoden:

a. Immediate.
b. Zero page.
c. Absolute.
d. Indirect.
e. Relative.
f. Accu.
g. Implied.

De geïndexeerde adresseermethoden zijn:

a. Zero page, x.
b. Zero page, y.
c. Absolute, x.
d. Absolute, y.
e. (Indirect, x).
f. (Indirect), y.

3.1. Immediate addressing
Bij deze methode bevindt zich de operand in het programmageheugen en wel direct na de operatiecode die betrekking heeft op die operand, bv.

Adres	Inhoud
0200	LDA
0201	$ 04

Hier volgt de operand $ 04 direct op de operatiecode. De totale instructie bestaat daarom uit twee bytes.
In het algemeen wordt deze adresseermethode gebruikt voor operanden die onveranderlijk zijn, zoals bv. een masker of de waarde waarmee een teller wordt geladen. De processor verricht de volgende handelingen:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	op-code (LDA)	Fetch op-code	Voltooi laatste instructie PC wordt 0201
2.	0201	data (04)	Fetch data	Decodeer op-code PC wordt 0202
3.	0202	op-code	Fetch op-code	Voer de LDA instructie uit. PC wordt 0203

Het betreft hier een op-code op adres 0200 met op 0201 de operand. De gehele instructie duurt twee kloktijden. In de derde cyclus wordt de gedecodeerde op-code uitgevoerd.
De instructies waarbij de immediate addressing kan worden toegepast, zijn:

LDA, LDX, LDY, ADC, SBC, AND, ORA, EOR, CMP, CPX, CPY.

3.2. Zero page addressing
Voor het dataregister wordt bij de 6510 in het algemeen de eerste pagina (pagina $ 00) van het geheugen gebruikt. De reden hiervoor is de Zero page addressing mogelijkheid. Hierbij wordt de op-code van de instructie gevolgd door de laagstwaardige byte van een adres op pagina $ 00 waarin de operand is opgeslagen. De hoogstwaardige byte behoeft niet te worden genoemd. Ten opzichte van het adresseren van alle andere pagina's waarvan het volledige adres gegeven moet worden, geeft deze methode een besparing van één geheugenplaats per instructie. Voorbeeld:

Adres	Inhoud
0200	LDA
0201	02

Ook nu moet de accu geladen worden met $ 04. Deze operand staat echter op adres 0002. Achter de instructie LDA volgt nu $ 02 dat het adres op pagina $ 00 geeft waarop de data geladen is (fig. 27). De handelingen van de processor zijn:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	op-code (LDA)	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie. PC wordt 0201
2.	0201	ADL (02)	Fetch ADL	Decodeer LDA PC wordt 0202
3.	0002	data (04)	Fetch data	
4.	0202	op-code	Fetch op-code	Voer de LDA instructie uit. PC wordt 0203

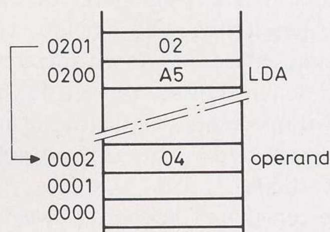

Fig. 27

In de derde cyclus wordt het adres 0002 op de adresbus geplaatst en de data wordt gelezen. In de vierde cyclus zijn we weer terug bij het programma op adres 0202, het adres van de volgende op-code. De instructie waarbij de zero page addressing kan worden toegepast, zijn:

LDA, LDX, LDY, STA, STX, STY, ADC, SBC, INC, DEC, AND, ORA, EOR, CMP, CPX, CPY, BIT, ASL, LSR, ROL EN ROR.

3.3. Absolute addressing

Wordt een data in een ander deel van een geheugen geplaatst dan pagina $ 00 dan moet de operatiecode die betrekking heeft op de operand worden gevolgd door het volledige adres van die operand. Voor het adres zijn dan twee bytes nodig. Direct na de op-code volgt de laagwaardige byte (ADL) en daarna de hoogstwaardige (ADH) van het adres.
In fig. 28 staat de operand $ 04 op adres 037A. De op-code voor LDA (AD) staat op adres 0200. Op 0201 moet dan ADL (7A) volgen en op 0202 ADH (03).

Onderstaande tabel geeft de verwerking door de CPU:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	AD(LDA)	Fetch op-code	Voltooi voorgaande instructie. PC wordt 0201
2.	0201	7A (ADL)	Fetch ADL	Decodeer LDA. PC wordt 0202
3.	0202	03 (ADH)	Fetch ADH	PC wordt 0203
4.	037A	04 (data)	Fetch data	
5.	0203	nieuwe op-code	Fetch op-code	Voer instructie LDA uit. PC wordt 0204

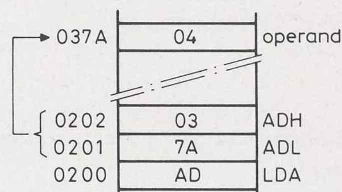

Fig. 28

Deze adresseermethode kan worden toegepast op de instructies:

LDA, LDX, LDY, STA, STX, STY, ADC, SBC, INC, DEC, AND, EOR, CMP, CPX, CPY, BIT, JMP, JSR, ASL, LSR, ROL en ROR.

3.4. Indirect addressing

Met de indirect addressing hebben we in principe al kennis gemaakt bij de interruptvectoren. In twee geheugenplaatsen staat een adres dat het beginadres is van een programma. Deze adressering voor de 'Hardware'-operaties kennen we voor de IRQ- en de NMI-interrupts en ook voor de Reset.
Ook de BRK-instructie maakt in principe van deze adressering gebruik. De vectoren staan hierbij in hiervoor vast aangewezen geheugenplaatsen. Dat is niet het geval bij de JMP-indirect-instructie. Hierbij wordt de plaats in het geheugen aangewezen waar de vector van het programmadeel staat waarnaar toe gesprongen moet worden. Hiervoor wordt de op-code gevolgd door resp. de laagstwaardige en de hoogstwaardige byte van een adres waar de laagstwaardige byte van de vector wordt gevonden.

In fig. 29 staat de op-code voor JMP op adres 0200. Daarna volgen ADL en ADH, die samen het

adres van vector L vormen. Eén adres verder vinden we echter vector H. Vector H en vector L leveren de plaats van het eerste adres van het programmadeel waarnaar toe moet worden gesprongen.

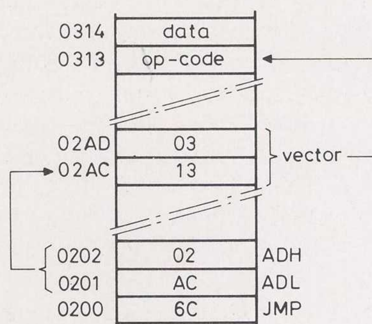

Fig. 29

De handelingen van de processor geeft onderstaande tabel.

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	6C (JMP)	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie. PC wordt 0201
2.	0201	AC (ADL)	Fetch ADL	Decodeer JMP. PC wordt 0202
3.	0202	02 (ADH)	Fetch ADH	Store ADL
4.	02AC	13 (vector L)	Fetch vector L	ADL wordt ADL + 1 (AD)
5.	02AD	03 (vector H)	Fetch vector H	Store vector L
6.	0313	nieuwe op-code	Fetch op-code	PC wordt 0314

Deze adressering wordt alleen toegepast op JMP.

3.5. Relative addressing

De relatieve adressering wordt uitsluitend toegepast bij de Branchinstructies. Na de op-code voor de Branch volgt, zoals reeds bekend is, een getal dat aangeeft hoeveel geheugenplaatsen verder dan wel terug moet worden gesprongen. Stel dat een Branchinstructie op adres 0200 staat en vier adressen verder moet worden gesprongen dan verricht de processor de volgende handelingen:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	op-code Branch	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie. PC wordt 0201
2.	0201	$ 04	Fetch data	Decodeer Branchinstructie. PC wordt 0202
3.	0202	op-code	negeer op-code	Controleer de N, Z, V of C flag Vermeerder PC met $ 04
4.	0206	nieuwe op-code	Fetch op-code	PC wordt 0207

Hier heeft een sprong plaats gehad. Was de betreffende conditieflag zodanig dat geen sprong mocht optreden dan zou in cyclus drie de op-code fetch hebben plaats gehad. Opgemerkt dient te worden dat voor de berekening van het nieuwe adres het aantal geheugenplaatsen van de sprong (hier $ 04) wordt opgeteld bij de inhoud van de instructieteller als deze al op de nieuwe instructie staat (0202). In dit voorbeeld is de optelling dus 0202 + 0004 = 0206.
In het algemeen is niet bekend hoeveel geheugenplaatsen de instructieteller moet overslaan (de grootte van de sprong). Wel is dan het adres bekend waarheen de sprong moet gaan. De berekening van de voorwaartse sprong verloopt als volgt: Stel, de op-code van de Branchinstructie bevindt zich op adres 02BA en gesprongen moet worden naar adres 030C. Eerst wordt het op-code-adres met twee verhoogd tot 02BC. De berekening wordt nu:

	Hex	Binair
sprongadres	030C	00000011 00001100
op-code-adres + 2	02BC–	00000010 10111100–
	0050	00000000 01010000

De volledige instructie wordt:

op-code
$ 50

Ook bij een achterwaartse sprong moet het op-code-adres met twee worden verhoogd. Stel dat het op-code-adres 0325 is en het sprongadres 02D4. Eerst het op-code-adres met 2 verhogen
0325 + 0002 = 0327

	Hex	Binair
sprongadres	02D4	00000010 11010100
op-code-adres + 2	0327–	00000011 00100111–
	FFAD	11111111 10101101

De instructie is

op-code
$ AD

De getallen die de grootte van een sprong aangeven zijn voor een voorwaartse sprong positief ($ 01 t.m. $ 7F) en voor een achterwaartse sprong negatief ($ FF t.m. 80). De sprongen kunnen daarom niet groter zijn dan 127 geheugenplaatsen. Moet de sprong groter zijn dan moet naar een tussenadres worden gesprongen. Op dit adres staat dan een JMP-instructie naar het betreffende adres.

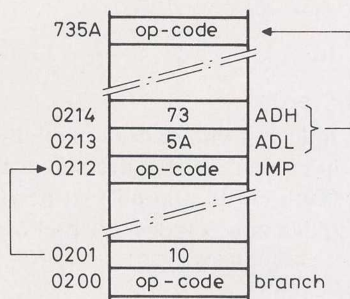

Fig. 30

In fig. 30 staat de Branchinstructie op 0200 en het sprongadres is 735A. Deze sprong is te groot voor een Branch en een JMP-instructie op 0212 zorgt voor de tussenstap.

3.6. De Accu en Implied addressing

Van de Accu en implied addressing hebben de instructies betrekking op de registers in de CPU en behoeven dus geen nadere adressering. Het zijn enkelbyte-instructies en worden toegepast op:

ASL, LSR, ROL, ROR voor de accu en verder TAX, TAY, TXA, TYA, TXS, TSX, PLA, PHA, PLP, INX, DEX, INY, DEY, CLC, CLD, CLI, CLV, SEC, SED, SEI, NOP, RTS, RTI en BRK.

Hoewel de BRK-instructie een enkelbyte-instructie is en als zodanig onder Implied addressing wordt genoemd, is de werking in principe die van de indirecte adressering. De handelingen van de processor voor de instructie, TAX, zijn:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	op-code (TAX)	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie. PC wordt 0201
2.	0201	op-code	negeer op-code	Decodeer TAX
3.	0201	op-code	Fetch op-code	Voer instructie TAX uit. PC wordt 0202

4. Geïndexeerde adresseermethoden

4.1. Zero page index addressing

Bij de geïndexeerde adresseermethoden wordt de inhoud van het index-x- of het index-y-register gebruikt. Steeds wordt de inhoud van één van de indexregisters opgeteld bij een gegeven adres om het uiteindelijke adres van de operand te verkrijgen.

Fig. 31 demonstreert het nut van de geïndexeerde adressering. De eerste zes geheugenplaatsen in pagina $ 00 moeten met $ 00 worden geladen. Als teller wordt het index-x-register gebruikt. De inhoud van dat register is eveneens bepalend voor het adres dat moet worden geladen. Als *basis* wordt adres $ 0002 aangewezen. Het uiteindelijke adres is dan 0002 + x. Het eerste adres dat wordt geladen is

0002 + 05 = 0007

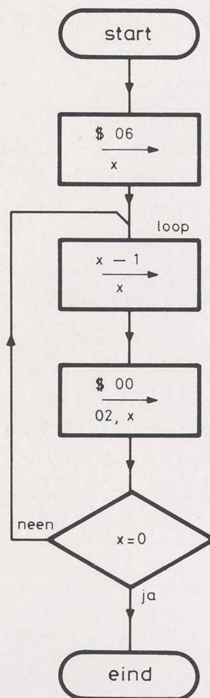

Fig. 31

Omdat de teller in elke cyclus met 1 wordt verminderd wordt daarna geheugenplaats 0006 geladen, in de volgende cyclus 0005 enz., tot de laatste geheugenplaats 0002. De handelingen die de processor bij zero page addressing verricht, zijn als volgt (op-code op 0205, x = 05):

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0205	95 (STA)	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie PC wordt 0206
2.	0206	02 (BAL)	Fetch Basis adr. L	Decodeer LDA. PC wordt 0207
3.	0002 (00, BAL)	xxx	xxx	ADL wordt BAL + x = 02 + 05 = 07
4.	007	Accu (00)	Store accu	
5.	0207	Op-code	Fetch op-code	PC wordt 0208

Het is niet mogelijk om op deze manier een geheugenplaats op pagina $ 01 te adresseren. Stel het basisadres is 00E5 en de inhoud van het index-x-register is $ 20 dan zou volgens de optelling

00E5 + 20 = 0105

geheugenplaats 0105 geadresseerd moeten worden. De geadresseerde geheugenplaats wordt echter 0005, dus een adres op pagina $ 00. Stel het programma van fig. 31 start op adres 0200. De instructievolgorde toont de volgende tabel.

adres	label	mnemonic-symbool	adresseer-methode	geheugen-inhoud
0200		LDA	immediate	A9
0201		$ 00		00
0202		LDX	immediate	A2
0203		$ 06		06
0204	loop	DEX	implied	CA
0205		STA	zero page, x	95
0206		$ 02		02
0207		BNE	relative	D0
0208		FB		FB
0209				

De laatste bewerking vóór de sprongopdracht die invloed heeft op het conditiecoderegister is DEX. Er moet naar 'loop' gesprongen worden als de inhoud van het index-x-register *niet* nul is, dus als

Z = 0. Hiertoe dient de instructie BNE. De STA-instructie tussen DEX en BNE heeft geen invloed op het conditiecoderegister.
De berekening van de sprong verloopt als volgt:

	Hex	Binair
Sprongadres (loop)	04	00000100
Adres BNE + 2	09–	00001001–
	FB	11111011

De inhoud van geheugenplaats 0208 wordt FB.

De instructies waarbij zero page x adressering kan orden toegepast zijn:

LDA, LDY, STA, STY, ADC, SBC, INC, DEC, AND, ORA, EOR, CMP, ASL, LSR, ROL en ROR.

Op overeenkomstige wijze kan ook het index-y-register worden gebruikt voor zero page indexering, nu echter alléén voor de instructies LDX en STX.

4.2. Absolute index addressing

Bij absolute index addressing is het basisadres zoals bij absolute addressing een adres van twee bytes. Deze adresseerwijze wordt toegepast bij adressen op alle pagina's behalve bij pagina $ 00. In tegenstelling tot de zero page indexering is het hierbij mogelijk om door indexering op een adres te komen in de naast hogere pagina dan die van het basisadres. Is het basisadres 02E5 en de inhoud van het betreffende indexregister $ 20 dan is het aangewezen adres inderdaad

02E5 + 20 = 0305.

Liggen het basisadres en het uiteindelijke adres op dezelfde pagina dan zijn de handelingen door de processor als volgt (LDA op adres 0200, basisadres is 0310, x = $ 05):

klok cyclus	adres bus	data bus handeling	externe handeling	interne
1.	0200	BD (LDA)	Fetch op-code	Voltooi voorgaande instructie. PC wordt 0201
2.	0201	10 (BAL)	Fetch BAL	Decodeer LDA PC wordt 0202
3.	0202	03 (BAH)	Fetch BAH	ADL wordt BAL + x = 10 + 05 = 15 PC wordt 0203
4.	0315	data	Fetch data	
5.	0203	volgende op-code	Fetch op-code	Voltooi LDA. PC wordt 0204

Komt het uiteindelijke adres een pagina hoger uit dan die van het basisadres dan is nog een extra klokcyclus nodig om na de optelling BAL + x ook nog de carry bit (1) bij BAH op te tellen, zodat ADH = BAH + 1. Deze adressering kan bij toepassing van het index-x-register gebruikt worden bij:

ADC, AND, ASL, CMP, DEC, EOR, INC, LDA, LDY, LSR, ORA, ROL, ROR, SBC en STA.

En bij toepassing van het index-y-register:

ADC, AND, CMP, EOR, LDA, LDX, ORA, SBC en STA.

4.3. De (indirect, x) addressing

Zoals uit de titel blijkt betreft het hier een indirecte adressering met een indexering waarbij het index-x-register gebruikt wordt. De werkwijze is als volgt:
Na de op-code volgt een adres op pagina $ 00 (zero page addressing). Dit is het basisadres. Hierbij wordt de inhoud van het indexregister opgeteld. Het indirecte adres is dan gevonden en daarmee het adres waarin de operand is geladen.
In fig. 32 vinden we op adres 0200 de op-code voor LDA met daaraanvolgend $ 02 als basisadres laag (BAL). Hierbij wordt de inhoud van het index-x-register (hier 05) opgeteld, dus

02 + 05 = 07.

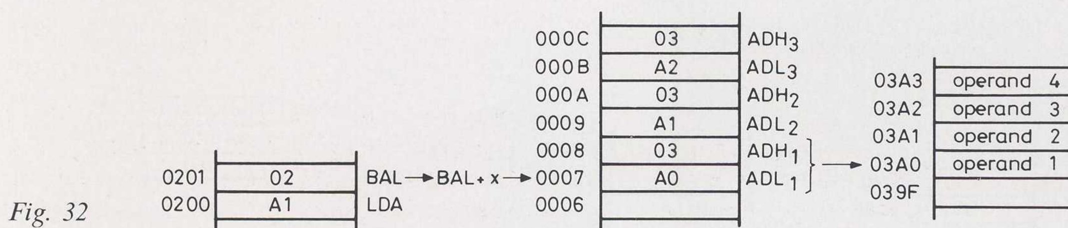

Fig. 32

Dit is de lage byte van het indirecte adres op pagina $ 00 (IAL_1).
Op dit adres staat de lage byte van het adres van operand 1 (ADL_1). De hoge byte (ADH_1) staat in geheugenplaats 0008. ADH_1 en ADL_1 vormen samen het adres (03A0) van operand 1.
Om het adres van de volgende operand te vinden (operand 2) moet de inhoud van het index-x-register met 2 worden verhoogd. In dit geval

05 + 02 = 07.

De lage byte van het indirecte adres is dan

02 + 07 = 09.

Op het indirecte adres 0009 vinden we ADL_2 en op 000A ADH_2.
ADH_2 en ADL_2 vormen samen het adres van de operand 2.
Er zijn hier betrekkelijk veel geheugenplaatsen nodig. Bij tien verschillende operanden zijn twintig geheugenplaatsen nodig voor de indirecte adressen op pagina $ 00. De operanden kunnen zich echter op elke willekeurige plaats in het geheugen bevinden. Voor deze adresseermethode die wel 'indexed indirect addressing' wordt genoemd, moet de processor de volgende handelingen verrichten (x = $ 05):

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handelingen	interne handelingen
1.	0200	A1 (LDA)	Fetch op-code	Voltooi vorige instructie. PC wordt 0201
2.	0201	02 (BAL)	Fetch BAL	Decodeer LDA PC wordt 0202
3.	0002 (00, BAL)	xxx	xxx	IAL_1 wordt BAL + x_1
4.	0007 (00, IAL_1)	A0 (ADL_1)	Fetch ADL_1	Verhoog IAL_1 met 1
5.	0008	03 (ADH_1)	Fetch ADH_1	Houdt ADL_1
6.	03A0	operand	Fetch operand 1	
7.	0202	Op-code	Fetch op-code	Voer instructie LDA uit. PC wordt 0203

De processor heeft een extra klokcyclus nodig (cyclus 3) voor het optellen van x bij BAL.
De instructies waarbij deze adresseermethode kan worden toegepast zijn:

ADC, AND, CMP, EOR, LDA, ORA, SBC en STA.

4.4. De (indirect), y addressing

Deze adresseermethode wijkt in zeker opzicht af van de (indirect, x) addressing en niet alleen omdat hierbij het index-y-register wordt gebruikt. Na de op-code volgt nu direct de laagstwaardige byte van het indirecte adres op pagina $ 00 (dus ook zero page addressing). Hierin staat het basisadres laag (BAL). In de volgende geheugenplaats is het basisadres hoog (BAH) opgeslagen. Het gehele basisadres is daarom bekend en door bij BAL de inhoud van het index-y-register op te tellen wordt het operandadres gevonden (ADH = BAH, ADL = BAL + y).
In fig. 33 staat op adres 0200 de op-code van de LDA-instructie, gevolgd door 07 op 0201. Dit laatste is de lage byte van het indirecte adres op pagina $ 00 (IAL). Op dit indirecte adres staat de lage byte van het basisadres (BAL). Het volgende adres heeft de hoge byte van het basisadres als inhoud (BAH op 0008). Door BAL te verhogen met de inhoud van het index-y-register (hier $ 07) wordt het adres van de operand gevonden (ADH_1 = BAH, ADL_1 = BAL + y_1).
Om de tweede operand te vinden, moet het index-y-register met 1 worden verhoogd. Bij deze adresseermethode zijn slechts twee geheugenplaatsen op pagina $ 00 nodig om alle operanden te kunnen adresseren. De operanden kunnen echter niet verder dan 256 geheugenplaatsen (max. inhoud van het index-y-register) uit elkaar liggen. Uitgaande van de gegevens, zoals bij fig. 33, verricht de processor de volgende handelingen:

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
1.	0200	B1 (LDA)	Fetch op-code	Voltooi voorgaande instructie. PC wordt 0201
2.	0201	07 (IAL)	Fetch IAL	Decodeer LDA. PC wordt 0202

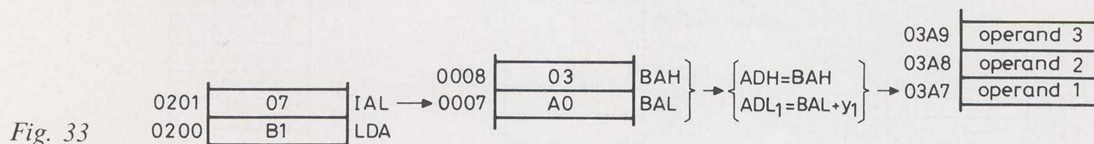

Fig. 33

klok cyclus	adres bus	data bus	externe handeling	interne handeling
3.	0007 (00, IAL)	A0 (BAL)	Fetch BAL	Verhoog IAL met 1
4.	0008	03 (BAH)	Fetch BAH	ADL wordt BAL + y
5.	03A7 (ADH, ADL)	data	Fetch operand	
6.	0202	op-code	Fetch op-code	Voer instructie LDA uit. PC wordt 0203

Er kunnen operanden in geheugenplaatsen van twee elkaar opvolgende pagina's worden opgeslagen. In dat geval geeft BAH een te laag paginanummer aan. Nu is een extra klokcyclus nodig om – na de berekening ADL = BAL + y – de hoge byte van het adres te bepalen uit ADH = BAH + 1. De instructies waarop deze adressering kan worden toegepast, zijn:

ADC, AND, CMP, EOR, LDA, ORA, SBC en STA.

Lijst 2. Instructieset 6510 processor

INSTRUCTIONS		Immediate			Absolute			Zero Page			Accum.			Implied			(Ind.) X			(Ind.) Y			Z, Page, X			Abs. X			Abs. Y			Relative			Indirect			Z, Page, Y			CONDITION CODES
Mnemonic	Operation	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	OP	N	#	N Z C I D V
ADC	A + M + C → A (4) (1)	69	2	2	6D	4	3	65	3	2							61	6	2	71	5	2	75	4	2	7D	4	3	79	4	3										✓ ✓ ✓ — — ✓
AND	A∧M → A (1)	29	2	2	2D	4	3	25	3	2							21	6	2	31	5	2	35	4	2	3D	4	3	39	4	3										✓ ✓ — — — —
ASL	C ← [7 0] ← 0				0E	6	3	06	5	2	0A	2	1										16	6	2	1E	7	3													✓ ✓ ✓ — — —
BCC	BRANCH ON C = 0 (2)																															90	2	2							— — — — — —
BCS	BRANCH ON C = 1 (2)																															B0	2	2							— — — — — —
BEO	BRANCH ON Z = 1 (2)																															F0	2	2							— — — — — —
BIT	A∧M				2C	4	3	24	3	2																															M_7 ✓ — — — M_6
BMI	BRANCH ON N = 1 (2)																															30	2	2							— — — — — —
BNE	BRANCH ON Z = 0 (2)																															D0	2	2							— — — — — —
BPL	BRANCH ON N = 0 (2)																															10	2	2							— — — — — —
BRK														00	7	1																									— — — 1 — —
BVC	BRANCH ON V = 0 (2)																															50	2	2							— — — — — —
BVS	BRANCH ON V = 1 (2)																															70	2	2							— — — — — —
CLC	0 → C													18	2	1																									— — 0 — — —
CLD	0 → D													D8	2	1																									— — — — 0 —
CLI	0 → I													58	2	1																									— — — 0 — —
CLV	0 → V													B8	2	1																									— — — — — 0
CMP	A − M (1)	C9	2	2	CD	4	3	C5	3	2							C1	6	2	D1	5	2	D5	4	2	DD	4	3	D9	4	3										✓ ✓ ✓ — — —
CPX	X − M	E0	2	2	EC	4	3	E4	3	2																															✓ ✓ ✓ — — —
CPY	Y − M	C0	2	2	CC	4	3	C4	3	2																															✓ ✓ ✓ — — —
DEC	M − 1 → M				CE	6	3	C6	5	2													D6	6	2	DE	7	3													✓ ✓ — — — —
DEX	X − 1 → X													CA	2	1																									✓ ✓ — — — —
DEY	Y − 1 → Y													B8	2	1																									✓ ✓ — — — —
EOR	A∀M → A (1)	49	2	2	4D	4	3	45	3	2							41	6	2	51	5	2	55	4	2	5D	4	3	59	4	3										✓ ✓ — — — —
INC	M + 1 → M				EE	6	3	E6	5	2													F6	6	2	FE	7	3													✓ ✓ — — — —
INX	X + 1 → X													E8	2	1																									✓ ✓ — — — —
INY	Y + 1 → Y													C8	2	1																									✓ ✓ — — — —
JMP	JUMP TO NEW LOC.				4C	3	3																												6C	5	3				— — — — — —
JSR	JUMP SUB				20	6	3																																		— — — — — —
LDA	M → A (1)	A9	2	2	AD	4	3	A5	3	2							A1	6	2	B1	5	2	B5	4	2	BD	4	3	B9	4	3										✓ ✓ — — — —
LDX	M → X (1)	A2	2	2	AE	4	3	A6	3	2																			BE	4	3							B6	4	2	✓ ✓ — — — —
LDY	M → Y (1)	A0	2	2	AC	4	3	A4	3	2													B4	4	2	BC	4	3													✓ ✓ — — — —
LSR	0 → [7 0] → C				4E	6	3	46	5	2	4A	2	1										56	6	2	5E	7	3													0 ✓ ✓ — — —
NOP	NO OPERATION													EA	2	1																									— — — — — —
ORA	A∨M → A	09	2	2	0D	4	3	05	3	2							01	6	2	11	5	2	15	4	2	1D	4	3	19	4	3										✓ ✓ — — — —
PHA	A → M_S S − 1 → S													48	3	1																									— — — — — —
PHP	P → M_S S − 1 → S													08	3	1																									— — — — — —
PLA	S + 1 → S M_S → A													68	4	1																									✓ ✓ — — — —
PLP	S + 1 → S M_S → P													28	4	1																									(RESTORED)
ROL	← [7 0] ← [C] ←				2E	6	3	26	5	2	2A	2	1										36	6	2	3E	7	3													✓ ✓ ✓ — — —
ROR	→ [C] → [7 0] →				6E	6	3	66	5	2	6A	2	1										76	6	2	7E	7	3													✓ ✓ ✓ — — —
RTI	RTRN INT													40	6	1																									(RESTORED)
RTS	RTRN SUB													60	6	1																									— — — — — —
SBC	A − M − $\bar{C}$ → A (1)	E9	2	2	ED	4	3	E5	3	2							E1	6	2	F1	5	2	F5	4	2	FD	4	3	F9	4	3										✓ ✓ (3) — — ✓
SEC	1 → C													38	2	1																									— — 1 — — —
SED	1 → D													F8	2	1																									— — — — 1 —
SEI	1 → I													78	2	1																									— — — 1 — —
STA	A → M				8D	4	3	85	3	2							81	6	2	91	6	2	95	4	2	9D	5	3	99	5	3										— — — — — —
STX	X → M				8E	4	3	86	3	2																												96	4	2	— — — — — —
STY	Y → M				8C	4	3	84	3	2													94	4	2																— — — — — —
TAX	A → X													AA	2	1																									✓ ✓ — — — —
TAY	A → Y													A8	2	1																									✓ ✓ — — — —
TSX	S → X													BA	2	1																									✓ ✓ — — — —
TXA	X → A													8A	2	1																									✓ ✓ — — — —
TXS	X → S													9A	2	1																									— — — — — —
TYA	Y → A													98	2	1																									✓ ✓ — — — —

(1) ADD 1 TO "N" IF PAGE BOUNDARY IS CROSSED
(2) ADD 1 TO "N" IF BRANCH OCCURS TO SAME PAGE
ADD 2 TO "N" IF BRANCH OCCURS TO DIFFERENT PAGE
(3) CARRY NOT = BORROW
(4) IF IN DECIMAL MODE Z FLAG IS INVALID
ACCUMULATOR MUST BE CHECKED FOR ZERO RESULT

X INDEX X
Y INDEX Y
A ACCUMULATOR
M MEMORY PER EFFECTIVE ADDRESS
M_S MEMORY PER STACK POINTER

\+ ADD
− SUBTRACT
∧ AND
∨ OR
∀ EXCLUSIVE OR

✓ MODIFIED
— NOT MODIFIED
M_7 MEMORY BIT 7
M_6 MEMORY BIT 6
N NO. CYCLES
\# NO. BYTES

DEEL 2. DE COMMODORE 64

5. Inleiding

5.1. Het invoeren van machinetaalprogramma's

Zoals u weet heeft de commodore 64 geen ingebouwde mogelijkheid om machinetaalprogramma's in te voeren. Nu kan het invoeren van een kort machinetaalprogrammaatje als onderdeel van een BASIC programma, nog wel met POKE-opdrachten geschieden. Voor langere programma's is dit totaal ondoenbaar. Hiervoor zult u gebruik moeten maken van hulpprogramma's zoals 64MON of SUPERMON 64, die u bij uw dealer kunt aanschaffen. Deze programma's hebben behalve de mogelijkheid van het invoeren, ook nog vele andere functies die bij het machinetaalprogrammeren erg gemakkelijk zijn, zoals assembleren en disassembleren. Bent u nog niet in het bezit van een dergelijk programma dan kunt u in elk geval vast beginnen in machinetaal te programmeren met behulp van het volgende BASIC programma.

```
5 DIM MT(47):FOR X=1 TO 47:READ MT(X):POKE 4399+X,MT(X):NEXT
10 PRINT CHR$(147):POKE 4447,0:DEF FNI(X)=X AND 1
20 INPUT "WAT IS HET STARTADRES";AD
25 PRINT CHR$(147)
30 PRINT AD,:D=(PEEK(AD) AND 240)/16:HT=D:GOSUB 1000
60 D1=D:DA=PEEK(AD):D=DA AND 15:LT=D:GOSUB 1000
80 D0=D:PRINT CHR$(D1);CHR$(D0):X=1
90 GET D$:IF D$="" THEN PRINT CHR$(145);:GOTO 30
100 E=ASC(D$):IF E=13 THEN 10
110 IF E=133 THEN 200
115 IF E=134 THEN X=0:GOTO 310
120 IF E=43 THEN 180
130 IF E=45 THEN 190
140 E=E-55:IF E<-7 OR E>15 THEN 90
150 IF E>9 THEN 170
160 E=E+7:IF E>9 THEN 90
170 DH=(PEEK(AD) AND 15)*16+E:POKE AD,DH:PRINT CHR$(145);:GOTO 30
180 AD=AD+1:GOTO 30
190 AD=AD-1:GOTO 30
200 BR=0:IF LT=12 AND HT=0 THEN 270
203 IF LT=0 AND HT=8 OR LT=9 AND HT=8 OR LT=14 AND HT=9 THEN 270
205 IF LT=8 AND (HT=15 OR HT<7 AND FNI(HT)=0) OR LT=10 AND HT=9 THEN 480
210 IF LT=0 AND FNI(HT)=1 THEN A=2:GOTO 280
220 IF LT=0 AND HT<8 OR LT=12 AND (HT=4 OR HT=6) THEN 470
230 IF LT=8 OR LT=10 AND (HT=9 OR HT=11 OR FNI(HT)=0) THEN A=1:GOTO 300
240 IF LT=0 AND HT>8 OR LT=1 OR LT=5 OR LT=6 OR LT=9 AND FNI(HT)=0 THEN 500
250 IF LT=2 AND HT=10 OR LT=4 AND (HT=2 OR HT=14 OR HT>7 AND HT<13) THEN 500
260 IF LT=13 OR LT=12 AND (FNI(HT)=0 OR HT=11) THEN 510
265 IF LT=9 AND FNI(HT)=1 OR LT=14 THEN 510
270 GOTO 460
280 BR=PEEK(AD+1):IF (BR AND 128)=128 THEN BR=BR-256
300 S3=PEEK(AD+A+BR):S4=PEEK(AD+A+BR+2)
303 S1=PEEK(AD+A):S2=PEEK(AD+A+2)
308 POKE AD+A+BR,0:POKE AD+A,0
310 AH=INT(AD/256):AL=AD-AH*256
320 POKE 4445,AH:POKE 4444,AL:POKE 790,69:POKE 791,17:SYS 4400
340 POKE 790,102:POKE 791,254:IF X=0 THEN 380
360 POKE AD+A+BR,S3:POKE AD+A+BR+2,S4
370 POKE AD+A,S1:POKE AD+A+2,S2
380 PRINT CHR$(147):D$(0)="A":D$(1)="X":D$(2)="Y":FOR X=0 TO 2
390 A=4448+X:D=(PEEK(A) AND 240)/16:GOSUB 1000:D1=D
400 D=PEEK(A) AND 15:GOSUB 1000:D0=D
410 PRINT SPC(20);D$(X);SPC(2);CHR$(D1);CHR$(D0):NEXT
```

```
420 PRINT SPC(23);CHR$(78);SPC(1);CHR$(86);SPC(3);CHR$(66);SPC(1);CHR$(68);
425 PRINT SPC(1);CHR$(73);SPC(1);CHR$(90);SPC(1);CHR$(67)
430 PRINT SPC(20);"P";SPC(1);
440 A=256:D=PEEK(4447):FOR X=0 TO 7:A=A/2:PRINT (D AND A)/A;CHR$(157);:NEXT
450 AD=PEEK(4445)*256+PEEK(4444)-2:PRINT CHR$(19):GOTO 30
460 PRINT CHR$(147):PRINT "DATA, GEEN OP-CODE":GOTO 490
470 PRINT CHR$(147):PRINT "SPRONGOPDRACHT,GEEF NIEUW ADRES"
475 FOR X=0 TO 3000:NEXT :GOTO 10
480 PRINT CHR$(147):PRINT "OP-CODE NIET TOEGESTAAN BIJ DEBUGGEN"
490 FOR X=0 TO 3000:NEXT :GOTO 25
500 A=2:GOTO 300
510 A=3:GOTO 300
1000 D=D+48:IF D<58 THEN 1300
1200 D=D+7
1300 RETURN
1400 DATA 186,8,173,95,17,157,0,1,172,98,17,174,97,17,173,96,17,40,108,92,17,160
1500 DATA 4,104,153,94,17,136,208,249,186,202,104,141,92,17,104,141,93,17
1600 DATA 154,169,96,141,0,0,64
```

De gebruiksaanwijzing van het programma is eenvoudig: na het invoeren van dit BASIC programma en RUN wordt u verzocht het startadres van het machinetaalprogramma in te voeren. Voldoet u hieraan (decimaal) dan verschijnt linksboven op het beeldscherm dit adres in decimale vorm met daarachter de inhoud hiervan als een hexadecimaal getal. Met de toetsen 0 tot en met 9 en A tot en met F kunt u deze inhoud veranderen en zodoende in deze geheugenplaats het hexadecimale getal invoeren van een operatiecode of een operand. Met de '+' toets kunt u het getoonde adres met 1 verhogen en met de '—' toets met 1 verlagen. Het nieuwe adres met inhoud verschijnt steeds onder het voorgaande zodat bij regelmatig verhogen of verlagen een rij adressen met inhouden worden afgebeeld waarvan de inhoud van het laatste adres steeds kan worden veranderd. Wilt u een geheel nieuw adres invoeren dan kan dat na de toets RETURN te hebben ingedrukt.

Een programma dat op deze manier is ingevoerd kan op de juiste werking worden gecontroleerd door het stap voor stap te laten uitvoeren. Dat wil zeggen dat niet het gehele programma in één keer wordt doorlopen maar dat steeds slechts één instructie van het programma wordt uitgevoerd. Door de functietoets f1 te bedienen wordt de operatiecode uitgevoerd die is opgeslagen in het laatste adres dat op het beeldscherm wordt getoond. Na het uitvoeren van deze ene operatie wordt rechts op het scherm de inhoud van de processorregisters A, X, Y en P getoond, de eerste drie hexadecimaal en de laatste binair, zodat de waarde van elk bit afzonderlijk is af te lezen. De inhouden van deze registers kan gewijzigd worden op onderstaande adressen:

P 4447
A 4448
X 4449
Y 4450

(P is het conditie code register)

Verder wordt op het beeldscherm het adres en de inhoud van de eerst volgende operatiecode van het te testen programma getoond, dat bij het opnieuw indrukken van de toets f1 op zijn beurt zal worden uitgevoerd.
De constructie van dit programma geeft enkele beperkingen, zodat sommige, voor het testen minder belangrijke instructies niet kunnen worden uitgevoerd. Dit behoeft geen belemmering te zijn om dat het programma ook in gedeelten gecontroleerd kan worden. Wilt u een programma tot aan een bepaalde instructie in zijn geheel controleren dan dient u deze instructie te vervangen door de BRK-instructie (00). Bij het bedienen van de f3 toets wordt dan het programma doorlopen vanaf het ingevoerde startadres tot aan de BRK-instructie, waarna de inhouden van de processorregisters weer worden getoond. Hiervoor moet dan ook nog twee geheugenplaatsen na de BRK-instructie een RTS-instructie worden geplaats ($ 60). Belangrijk is dat in hetzelfde programmagedeelte eventuele PUSH-instructies worden gevolgd door de bijbehorende PULL-instructies.

5.2. Het saven en loaden van machinetaalprogramma's

Het saven en loaden van machinetaalprogramma's is met enige voorbereiding op gelijke wijze uit te voeren als het saven en loaden van BASIC programma's. Deze 'voorbereidingen' behoeven enige toelichting. Het zal u bekend zijn dat de BASIC geheugenruimte begint op geheugenplaats 2048 ($ 0800). Dit is overigens niet zo vanzelfsprekend. Dit aanvangsadres wordt de computer aangewezen door een vector die bij het 'opstarten' van de computer (na het inschakelen van de voedingsspanning) wordt geplaatst in de geheugenplaatsen 43 en 44 (TXTTAB, Start off BASIC text). Probeer maar eens in de direct mode:

PRINT PEEK(43); PEEK(44)

Het resultaat zal 1 en 8 zijn. De vectoren zijn steeds in de volgorde lage byte – hoge byte in de geheugenplaatsen opgeslagen. Het resultaat is dus 8*256+1=2049. Dit getal vormt het eerste adres dat wordt gebruikt voor het BASIC programma. Het adres 2048, dat wordt gegeven als het aanvangsadres van de BASIC geheugenruimte, is gevuld met het getal 0. Dit is een voorwaarde, het adres precies vóór dat waarop het BASIC programma aanvangt, moet gevuld zijn met het getal 0. Probeer maar:

PRINT PEEK(2048)

Er is nog een andere vector te noemen, namelijk de vector die het eind van het ingevoerde BASIC programma aangeeft. Omdat de in het programma gebruikte variabelen steeds na het BASIC programma worden opgeslagen, is deze vector ook het adres voor het begin van de variabelen. Probeer het volgende eens:

NEW: PRINT PEEK(45); PEEK(46)

De vector in deze geheugenplaatsen (VARTAB, Start off BASIC Variables) is 3+8*256=2051. Door het invoeren van NEW is er geen programma meer in de computer aanwezig. Deze vector wordt bij het invoeren van een programma middels het toetsenbord of na een LOAD commando, steeds opgehoogd. Toets maar eens een willekeurig programma in en ga na het invoeren van elke programmaregel (dus na RETURN) maar eens na wat de waarde van deze vector is.

Het zijn de nu genoemde vectoren die door de SAVE routine worden overgenomen als het begin- en het eindadres van het te saven programma. Nu kunnen we de inhoud van deze vectoren veranderen en hierin het begin en het eindadres van het geheugenblok invoeren waarin een machinetaalprogramma is opgeslagen. Dit programma kan dan met het normale SAVE commando naar de tape of de floppy disk worden geschreven. Dit is te demonstreren met het volgende programma:

```
10 FOR X=0 TO 255
20 POKE 49152+X,X
30 NEXT X
```

Met dit programma vullen we de geheugenplaatsen 49152 tot en met 49407 met oplopende getallen. Deze vormen het te saven geheugenblok. Het beginadres (BAD) moet nu gesplitst worden in een hoge byte (HBAD) en een lage byte (LBAD):

HBAD = INT(49152/256) = 192
LBAD = 49152 – 256*192 = 0

Hiermee worden de geheugenplaatsen 44 en 43 gevuld. Nu het eindadres, het *eerste* adres *boven* het geheugenblok (EAD, 49407+1=49408):

HEAD = INT(49408/256) = 193
LEAD = 49408 – 256*193 = 0

Voordat het geheugenblok wordt weggeschreven moeten we eerst de vectoren plaatsen:

POKE 43,0: POKE 44,192: POKE 45,0: POKE 46,193

U ziet, de vectoren worden zoals het hoort in de volgorde lage byte – hoge byte in de geheugenplaatsen geschreven.
Voor het schrijven naar de tape gebruikt u het volgende commando:

SAVE"VOORBEELD", 1,1

Hier moeten een zogenaamde 'eerste adres' en 'tweede adres' aan het SAVE commando worden toegevoegd. Het eerste adres is voor de device nummer (1 voor het cassettedek) en het tweede (ook een 1) om later bij het lezen van de band (LOAD) het programma weer in de oorspronkelijke geheugenplaatsen terug te krijgen. Voor het

schrijven naar de disk heeft u het volgende commando nodig:

SAVE"VOORBEELD",8,1

Wilt u nu weer terug naar de oude situatie dan gebruikt u de volgende opdrachten:

POKE 43,1: POKE 44,8: NEW

Nu kan het zijn dat u een BASIC programma in de computer hebt dat u niet verloren wilt laten gaan. In dat geval gaat u, voordat u de vectoren van het te saven geheugenblok invoert, eerst na wat de inhoud van de geheugenplaatsen 45 en 46 is met

PRINT PEEK(45); PEEK(46)

Na het saven herstelt u de oude situatie nu met

POKE 43,1: POKE 44,8: POKE 45,P: POKE 46,Q

Waarin P en Q de oorspronkelijke inhouden zijn van de geheugenplaatsen 45 en 46.

Voordat we het loaden van het geheugenblok van de band of van de disk gaan proberen schakelen we eerst de computer uit en weer aan, zodat de inhoud van het te vullen geheugenblok volkomen willekeurig is. Nu laden we het programma van de tape met:

LOAD"VOORBEELD",1,1

of van de disk met

LOAD"VOORBEELD",8,1

Lees nu de inhoud van de geheugenplaatsen 45 en 46 eens met

PRINT PEEK(45); PEEK(46)

U ziet dat deze het eindadres van het geheugenblok aangeven. Toets nu eens in:

```
10 FOR X=0 TO 255
```

Dit lukt niet, de computer laat het afweten. U dient eerst het commando NEW in te voeren. Nu kunt u het volgende programma proberen:

```
10 FOR X=0 TO 255
20 PRINT PEEK(49152+X);
30 NEXT X
```

U zult zien dat de geheugenplaatsen in het blok weer de juiste inhoud hebben gekregen.

5.3. Het gebruiken van de geheugenruimte

De gebruikelijke indeling van de geheugenruimte van de Commodore 64 geeft figuur 34. Het eerste blok is 40 Kbyte groot ($ 0000 – $ 9FFF) en wordt in beslag genomen door RAM geheugenelementen. Daarna volgt de BASIC interpreter in ROM ($ A000 – $ BFFF). Nu volgt een 4 Kbyte blokje dat weer gevuld is met RAM geheugenelementen ($ C000 – $ CFFF). Het volgende 4 Kbyte blok ($ D000 – $ DFFF) wordt gebruikt door de MOS 6566 VIC II, color RAM (geheugenplaatsen van vier bits) en de MOS 6526 Complex Interface Adapter (CIA) 1 en 2. In plaats hiervan kan door een commando ook de 4 Kbyte karakter ROM in dit blok worden geschakeld. Het laatste gedeelte ($ E000 – $ FFFF) wordt bezet door het systeemprogramma – de KERNAL – in ROM.

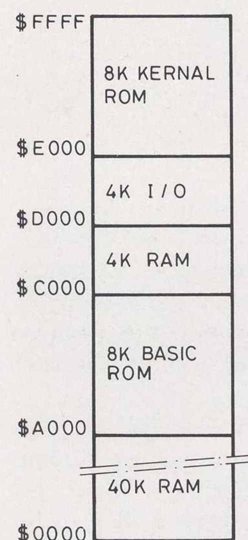

Fig. 34

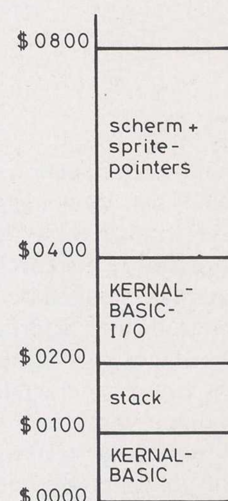

Fig 35

Het 40 Kbyte RAM gedeelte is niet onbeperkt beschikbaar voor de gebruiker. Het gedeelte van $ 0000 t.e.m. $ 07FF wordt door de KERNAL, de VIC II-chip, de BASIC interpreter en de processor gebruikt. De indeling hiervan geeft figuur 35.

Ten eerste pagina $ 00 ($ 0000 – $ 00FF). Geheugenplaats $ 0000 is de Data Direction Register

voor $ 0001 en van $ 0001 zijn 6 bits de uitgangspoorten van de 6510 processor. Op vier geheugenplaatsen na ($ 00FB – $ 00FE), die beschikbaar zijn voor de gebruiker, wordt de rest van de pagina gebruikt door de KERNAL en de BASIC interpreter.
Daarna volgt de STACK ruimte voor de processor. Hierboven zijn opnieuw twee pagina's ($ 0200 – $ 03FF) in gebruik bij de KERNAL en de BASIC interpreter. Vervolgens worden de volgende vier pagina's gebruikt voor het schermgeheugen en de Sprite Data Pointers. Vanaf $ 0800 volgt de BASIC geheugenruimte.

De indeling zoals die in figuur 34 is gegeven kan worden gewijzigd.
Zowel de KERNAL als de BASIC interpreter kunnen worden in- en uitgeschakeld. Hiertoe dienen de poorten 0 en 1 van de processor 6510 die als uitgangspoorten zijn geschakeld (de bits 0 en 1 van DDR $ 0000 zijn 1). Normaal zijn deze uitgangspoorten 1. Poort 0 (LORAM) schakelt de BASIC ROM in of uit. Is dit bit 0 dan is de BASIC ROM uitgeschakeld en een evengroot RAM blok in zijn plaats ingeschakeld.
Dit geldt voor elk ROM geheugenblok in de computer, dus ook voor de KERNAL. Wordt ook deze uitgeschakeld dan komt hiervoor eveneens een RAM geheugenblok in de plaats. Wordt naar een adres van een ROM geheugenblok geschreven dan wordt in werkelijkheid geschreven naar het RAM geheugen, dat op de achtergrond hiervan aanwezig is. Wordt het adres echter gelezen (bij ingeschakelde ROM) dan wordt de betreffende ROM geheugenplaats gelezen. Voer ter demonstratie het volgende commando eens in:

POKE 40960,X

Hierin kiest u voor X een bepaalde waarde (40960 ≙ $ A000). Nu voert u het volgende machinetaalprogramma in:

Het in- en uitschakelen van de BASIC interpreter

```
49408 C100  A9 26   LDA-IMM      26    # 38
49410 C102  85 01   STA-Z.PAGE         Uitschakelen BASIC interpreter.
49412 C104  AD 00A0 LDA-ABS      A000  Bepaal inhoud gp. # 40960.
49415 C107  85 FB   STA-Z.PAGE         Plaats deze in gp. # 251.
49417 C109  A9 27   LDA-IMM      27    # 39.
49419 C10B  85 01   STA-Z.PAGE         Schakel BASIC interpr. weer in.
49421 C10D  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Een machinetaalprogramma zal u in dit boek steeds op deze manier worden gegeven: Op elke regel vindt u eerst het adres in decimale vorm, dan dat adres in hexadecimale vorm. Nu volgt in hexadecimale getallen de operatie, gevormd uit de operatiecode met daar aan volgend eventueel één of twee bytes voor de operand.
Dit zijn dus de getallen die een deel van het programma vormen en die ingevoerd moeten worden als u niet over een assembler beschikt.
Nu volgt de operatie in assemblertaal. Bent u in het bezit van een assembler dan dient u deze uitdrukking in te voeren. Eventueel wordt hierna nog het adres gegeven van de operand waarop de operatie betrekking heeft. De regel wordt afgesloten met een kort commentaar.
Voer nu in de direct mode in:

SYS 49408: PRINT PEEK(251)

U zult zien dat u de waarde die in getal X hebt ingevoerd nu op uw scherm wordt geprint.

De werking is als volgt: Met POKE 40960,X hebt u de RAM geheugenplaats $ A000 met het getal X ingeschreven, ondanks dat de BASIC ROM die op dit adres aanvangt, nog ingeschakeld is. Nu springt u met SYS 49408 naar de subroutine die op $ C100 aanvangt. Daarin wordt eerst de BASIC interpreter uitgeschakeld (regels 49408 en 49410) door in geheugenplaats 1 een *even* getal te schrijven ($ 26 ≙ 38, bit 0 = 0). Nu wordt in regel 49412 geheugenplaats 40960 gelezen en de waarde daarvan in regel 49415 in geheugenplaats $ 00FB geschreven. Daana wordt de BASIC interpreter weer ingeschakeld. Door RTS komen we weer terug bij de ingevoerde BASIC regel waarin door PRINT PEEK(251) de inhoud van geheugenplaats $ 00FB op het scherm wordt getoond.
De machinetaalprogramma's in dit boek zijn onder andere bestemd om de diverse mogelijkheden van uw computer te demonstreren. Ook demonstreren ze de werking van de instructies en de adresseermethoden.

De bedoeling is dat u ze start vanuit BASIC met SYS49408. Daarom zijn ze steeds afgesloten met RTS zodat altijd weer naar BASIC wordt teruggekeerd. Start u ze vanuit een assemblerprogramma dan dient u daarbij de gebruiksaanwijzing hiervan in acht te nemen. Vaak moeten de machinetaalprogramma's dan worden afgesloten met BRK ($ 00). Ook het invoeren van de instructies in de assemblertaal dient volgens de gebruiksaanwijzing van de assembler plaats te hebben.

De KERNAL ROM kunt u op overeenkomstige wijze als de BASIC ROM uitschakelen. In dat geval dient u bit 1 van geheugenplaats 1 nul te maken, bijvoorbeeld door het getal 37 ($ 25) naar deze geheugenplaats te schrijven. Behalve de KERNAL is nu echter ook de BASIC ROM uitgeschakeld zodat verder alleen nog maar de in- en uitgangslogica ter beschikking is. Op de plaats van de BASIC en de KERNAL ROM is nu RAM geheugen ingeschakeld.
Nu lijkt het er op dat u wel de beschikking kunt krijgen over een grote RAM geheugenruimte maar daarvoor dan de subroutines in de BASIC of de KERNAL ROM moet missen. Dit behoeft niet het geval te zijn. Als u bijvoorbeeld de BASIC ROM wilt blijven gebruiken dan laadt u in de RAM achter deze ROM slechts subroutines. Voordat één van deze subroutines wordt aangeroepen schakelt u eerst de BASIC ROM uit en na het doorlopen van de subroutines weer in, overeenkomstig het volgende voorbeeld:

Een subroutine achter de BASIC interpreter

```
40960 A000  A9 7A   LDA-IMM      7A    # 122
40962 A002  85 FB   STA-Z.PAGE         # 122 NAAR GP. # 251
40964 A004  60      RTS-IMPL           RETURN
```

Dit is dan een subroutine die wordt geladen in de RAM achter de BASIC ROM. Hij heeft tot doel om het getal $ 7A (122) in geheugenplaats $ 00FB te schrijven. Heeft u niet de mogelijkheid om dit programma in assemblertaal of in machinecode achter de BASIC ROM in te schrijven, gebruik dan het volgende BASIC programma:

```
10 FOR X=0 TO 4: READ A
20 POKE 40960+X,A: NEXT
50 DATA 169,122,133,251,96
```

Voer nu ook het volgende programma in:

Gebruik van de subroutine achter de BASIC interpreter

```
49408 C100  A9 26    LDA-IMM     26    # 38
49410 C102  85 01    STA-Z.PAGE        Uitschakelen BASIC interpreter.
49412 C104  20 00A0  JSR-ABS     A000  Voor het laden van gp. #251 met 122.
49415 C107  A9 27    LDA-IMM     27    # 39.
49417 C109  85 01    STA-Z.PAGE        Schakel BASIC interpr. weer in.
49419 C10B  60       RTS-IMPL          RETURN.
```

Dit programma schakelt eerst de BASIC ROM uit, roept de subroutine op $ A000 aan en schakelt uiteindelijk de BASIC ROM weer in. Met de volgende opdracht ziet u het resultaat:

SYS 49408: PRINT PEEK(251)

Uiteraard heeft u ook de mogelijkheid beide poorten (LORAM en HIRAM) van geheugenplaats $ 0001 nul te maken. Hiervoor kunt u bijvoorbeeld het getal $ 24 naar geheugenplaats 1 te schrijven. Hebt u hierbij niets op de Cartridge/expansion steker aangesloten dan zijn zowel de BASIC ROM, de KERNAL ROM, de karakter ROM als de in- en uitgangslogica afgeschakeld. U heeft nu 64 Kbyte RAM ter beschikking (met uitzondering van geheugenplaatsen 0 en 1). Indien u in- of uitvoer nodig heeft dan dient u poort 1 weer 1 te maken. Dit kan uiteraard nu alleen maar in een machinetaalprogramma plaatshebben.

Ook de indeling zoals die in figuur 35 is gegeven is te veranderen. Zo kunt u zelf bepalen welk gedeelte van de geheugenruimte voor uw BASIC programma wordt gereserveerd (als u dat in combinatie met een machinetaalprogramma gebruikt). Waar u het beginadres hiervan kunt laden is u al bekend, de geheugenplaatsen 43 ($ 002B) voor LBAD en 44 ($ 002C) voor HBAD:

POKE BAD-1,0: POKE 43,LBAD: POKE 44,HBAD: NEW.

Ook het eindadres (EAD) van de BASIC geheugenruimte kunt u zelf vastleggen. Hiervoor zijn de geheugenplaatsen 55 ($ 0037) voor LEAD en 56 ($ 0038) voor HEAD:

POKE 55,LEAD: POKE 56,HEAD: CLR

Het commando CLR is nodig om de pointers voor de variabelen de juiste inhoud te geven.

De plaats van het schermgeheugen kunt u in principe ook zelf bepalen. Dit heeft enige toelichting nodig. Voor het adresseren van 65536 geheugenplaatsen zijn 16 adreslijnen nodig (2^{16} = 65536). De VIC II-chip krijgt echter slechts 14 adreslijnen en daarmee kunnen niet meer dan 16384 geheugenplaatsen worden geadresseerd (16 Kbyte). De 64 Kbyte geheugenruimte is daarom in vier secties verdeeld en uit elk van de vier secties kan de VIC II-chip zijn gegevens halen. Deze gegevens betreffen de schermcode uit het schermgeheugen en het karakterpatroon uit de karakter ROM of uit de karakter RAM voor de zelfgemaakte karakters. Uit welke sectie de gegevens worden gehaald is afhankelijk van een getal van twee bits (van 0 tot en met 3 decimaal) dat hier met A wordt aangegeven. In lijst 3 vindt u de *aanvangsadressen* van de secties voor een bepaalde waarde van A.

Lijst 3. Aanvangsadres geheugensectie

A	Sectie(s)	Aanvangsadres hex.	Aanvangsadres dec.
3	0	$ 0000	0
2	1	$ 4000	16384
1	2	$ 8000	32768
0	3	$ C000	49152

De selectie van de sectoren komt tot stand via de poorten PAO en PA1 van de Complex Interfase Adapter Chip 2 (CIA 2) die zich op het adres 56576 bevinden ($ DD00). Eerst deze poorten tot uitgang maken:

POKE 56578,PEEK(56578) OR 3

Het Data Direction Register van de poorten op het adres 56576 is register 56578, waarvan de bits 0 en 1 de waarde 1 moeten hebben.
Nu de betreffende sectie selecteren:

POKE 56576,PEEK(56576) AND 252 OR A

In machinetaal is hiervoor het volgende programma nodig:

Keuze van de geheugensectie

```
49408 C100  A9 03   LDA-IMM      03   Bits 0 en 1 zijn 1.
49410 C102  0D 02DD ORA-ABS      DD02 Laagstwaardige bits: 11.
49413 C105  8D 02DD STA-ABS      DD02 PA0 en PA1 worden uitgangspoorten.
49416 C108  AD 00DD LDA-ABS      DD00 Inhoud register in accu.
49419 C10B  29 FC   AND-IMM      FC   Maskeer de bits 0 en 1.
49421 C10D  09 03   ORA-IMM      03   Getal A is # 3 voor sectie 0.
49423 C10F  8D 00DD STA-ABS      DD00 PA0 en PA1 selecteren sectie 0.
49426 C112  60      RTS-IMPL          RETURN.
```

De eerste drie regels van dit programma zorgen dat PA0 en PA1 uitgangspoorten worden. Daartoe wordt eerst het getal 3 in de accu geladen (binair 11). Door ORA in regel 49410 krijgen de bits 0 en 1 van het getal uit registers $ DD02 de waarde 1. De bewerking vindt in de accu plaats zodat na STA in regel 49413 pas het juiste getal in register $ DD02 wordt geschreven. Het volgende programmadeel zorgt voor de selectie van de sectie. Eerst wordt de inhoud van register
$ DD00 in de accu geladen. Daarna wordt door de ORA bewerking met het getal $ FC de bits 0 en 1 de waarde 0 gegeven. Dan wordt het getal A ingevoerd. In dit programma heeft A de waarde 3. Het getal voor A kan echter ook 0, 1 of 2 zijn. Door STA in regel 49423 krijgen PA0 en PA1 de juiste waarde.
Dit is overigens een programma dat zich uitstekend laat volgen bij het stap voor stap uitvoeren door het BASIC programma dat aan het begin van dit hoofdstuk is gegeven.

Nu we weten hoe we de sectie kunnen kiezen (de computer kiest zelf bij het inschakelen steeds sectie

0) moeten we ook nog nagaan op welke plaats *in* de sectie zich het schermgeheugen en de karaktergenerator (karakter ROM of karakter RAM) zullen bevinden.
De werkwijze die de VIC II-chip volgt bij het printen van een karakter op het scherm is als volgt: De VIC II-chip haalt de schermcode (SC) op van de eerste plaats in het schermgeheugen, *berekent* waar hij het bitpatroon in de karaktergenerator kan vinden die bij deze schermcode hoort en plaatst het gevonden bitpatroon op de eerste kolom van de eerste regel van het scherm. Dit herhaalt zich voor elke volgende geheugenplaats in het schermgeheugen totdat het gehele scherm gevuld is, de spaties inbegrepen. Hierbij worden de gegevens voor de kleur waarin geprint wordt, gehaald uit de color RAM en uit de andere kleurgeheugens. Deze bevinden zich steeds in de geheugenruimte voor de in- en de uitgangslogica, van $ D000 tot en met $ DFFF. Anders is het met de plaats van het schermgeheugen en de karaktergenerator. Deze bevinden zich op een plaats in de ingeschakelde sectie, waarbij het beginadres van het schermgeheugen en de karaktergenerator worden angegeven door bepaalde bits van geheugenplaats 53272 ($ D018).

Eerst het schermgeheugen. Het scherm kan 40 × 25 = 1000 karakters bevatten. Er wordt echter steeds gewerkt met getallen die een macht van twee zijn (2^0, 2^1, 2^2, 2^3 enz) zodat voor het schermgeheugen een blok van 1024 bytes ($2^{10} \triangleq 1$ Kbyte) wordt gereserveerd. Hiervan passen er 16 in een sectie (16 Kbyte) zodat een vier bits getal groot genoeg is om de plaats in de sectie aan te wijzen ($2^4 = 16$).
Stellen we het sectienummer op S (S= 3-A, zie lijst 3) dan vinden we het startadres van het schermgeheugen bij verschillende waarde van het geal B, dat de plaats van het schermgeheugen in de sectie aangeeft, in lijst 4.

De computer zal zelf steeds voor het aanvangsadres van het schermgeheugen, geheugenplaats 1024 ($ 0400) in sectie 0 kiezen.

Wilt u het startadres zelf bepalen dan kunt u na het kiezen van de sectie het getal B invoeren in de vier hoogstwaardige bits van geheugenplaats 53272 ($ D018) met

POKE 53272, PEEK(53272) AND 15 OR 16 * B

Lijst 4. Aanvangsadres schermgeheugen

B	Aanvangsadres (hex) in sectie 0	Aanvangsadres (dec) + S*16384
0	$ 0000	0
1	$ 0400	1024
2	$ 0800	2048
3	$ 0C00	3072
4	$ 1000	4096
5	$ 1400	5120
6	$ 1800	6144
7	$ 1C00	7168
8	$ 2000	8192
9	$ 2400	9216
10	$ 2800	10240
11	$ 2C00	11264
12	$ 3000	12288
13	$ 3400	13312
14	$ 3800	14336
15	$ 3C00	15360

U kunt ook meerdere blokken reserveren als schermgeheugen. De computer zal echter steeds één van deze blokken als schermgeheugen beschouwen (uitlezen). Door om te schakelen (veranderen van getal B in geheugenplaats 53272) wisselt u dan van schermgeheugen en daarmee de inhoud van het scherm.

Voor elk karakter op het scherm is slechts één byte in het schermgeheugen gereserveerd en daarom kan de schermcode van een karakter (SC) slechts een getal zijn van 0 tot en met 255. Dat betekent dat een karakterset kan bestaan uit 256 verschillende karakters. Voor het bitpatroon van één karakter zijn 8 bytes nodig zodat de karaktergenerator een blok van 256 * 8 = 2048 bytes omvat. Er gaan daarvan in één sectie 16384/2048 = 8 blokken. Er is daarom een getal van 0 tot en met 7 nodig voor het aangeven van de plaats van een karaktergenerator in een sectie. Lijst 5 geeft de aanvangsadressen.

De computer zal steeds het aanvangsadres voor de karaktergenerator kiezen op geheugenplaats 4096 in sectie 0. In dat geval wordt de karakter ROM ingeschakeld.

U kunt zelf het aanvangsadres bepalen door het getal voor C in lijst 5 in te voeren in de bits 1 tot en met 3 van geheugenplaats 53272. Het bit 0 van

deze geheugenplaats wordt niet gebruikt. De volgende opdracht is hiervoor nodig :

POKE 53272, PEEK(53272) AND 240 OR 2 * C

Lijst 5. Aanvangsadres karaktergenerator

C	Aanvangsadres (hex) in sectie 0	Aanvangsadres (dec) + S*16384
0	$ 0000	0
1	$ 0800	2048
2	$ 1000	4096
3	$ 1800	6144
4	$ 2000	8192
5	$ 2800	10240
6	$ 3000	12288
7	$ 3800	14336

De eerste geheugenplaats van het bitpatroon van een karakter uit de karaktergenerator wordt nu berekend met

BP = S*16384 + C*2048 + SC*8

Hierin is BP het aanvangsadres van het bitpatroon, S het sectienummer (S = 3-A), C het nummer van de karaktergenerator in de sectie en SC de schermcode.

In de meeste gevallen moet u de karakterset vullen met bitpatronen van zelfgemaakte karakters (of de bitpatronen overnemen uit de karakter ROM). Dit is niet het geval voor C = 2 en C = 3 in *sectie 0* en in *sectie 2*. In deze gevallen wordt de karakter ROM ingeschakeld in de plaats van de in- en de uitgangslogica in het blok van $ D000 tot en met $ DFFF. Het aanvangsadres van set 1 is $ D000, in binaire vorm: 1101 0000 0000 0000. De VIC II-chip kent echter slecht 14 adreslijnen en ontvangt dus het adres 01 0000 0000 0000 ≙ $ 1000.
Het startadres van set 1 van de karakter ROM bevindt zich dus schijnbaar op adres $ 1000 (4096 dec) en de VIC II-chip haalt dus ook schijnbaar daar de bitpatronen vandaan (sectie 0). De set 2 in de karakter ROM heeft als startadres $ D800 en rekent in sectie 0 met het schijnbare startadres $ 1800 (6144 dec). Voor de sectie 2 geldt hetzelfde. In de secties 1 en 3 dient u bij C = 2 en C = 3 zelf de bitpatronen in te voeren.

Veronderstel dat we bij het invoeren van de getallen voor A, B en C deze hebben opgeslagen in respctievelijk de geheugenplaatsen $ 00FB, $ 00FC en $ 00FD, dan worden deze getallen met het volgende machinetaalprogramma ingevoerd:

Selectie van sectie, schermgeheugen en karaktergenerator

```
49408 C100  A9 03    LDA-IMM      03    Bits 0 en 1 zijn 1.
49410 C102  0D 02DD  ORA-ABS      DD02  Laagstwaardige bits: 11.
49413 C105  8D 02DD  STA-ABS      DD02  PA0 en PA1 worden uitgangspoorten.
49416 C108  AD 00DD  LDA-ABS      DD00  Inhoud register in accu.
49419 C10B  29 FC    AND-IMM      FC    Maskeer de bits 0 en 1.
49421 C10D  05 FB    ORA-Z.PAGE         Getal A in bits 0 en 1 van de accu.
49423 C10F  8D 00DD  STA-ABS      DD00  PA0 en PA1 selecteren sectie 0.
49426 C112  A5 FC    LDA-Z.PAGE         Getal B in accu.
49428 C114  0A       ASL-ACCU           2*B in accu.
49429 C115  0A       ASL-ACCU           4*B in accu.
49430 C116  0A       ASL-ACCU           8*B in accu.
49431 C117  65 FD    ADC-Z.PAGE         8*B + C in accu.
49433 C119  0A       ASL-ACCU           16*B + 2*C in accu.
49434 C11A  8D 18D0  STA-ABS      D018  Selecteren schermgeh. en karakt. gen.
49437 C11D  60       RTS-IMPL           RETURN.
```

De eerste zeven regels zijn practisch gelijk aan die van het vorige programma. In dit geval wordt echter het getal A voor de selectie van de sectie opgehaald uit geheugenplaats 251 ($ 00FB, regel 49421).
In regel 49423 wordt getal B in de accu geladen. Daarna wordt getal B met 8 vermenigvuldigd door drie keer ASL-ACCU toe te passen. Omdat B steeds kleiner is dan 16 zal na drie maal ASL het carrybit nul zijn zodat zonder CLC het getal C kan worden opgeteld bij 8 * B (regel 49431). Door nu nogmaals alle bits in de accu naar links te schuiven vinden we getal B in de vier hoogstwaardige bits(hoge tetrade) en getal C in de bits 1, 2 en 3.
Uiteraard kunt u het schermgeheugen en de karaktergenerator slechts op die plaatsen kiezen die niet

al voor andere doeleinden worden gebruikt. Rekening moet bijvoorbeeld worden gehouden met de processorregisters $ 0000 en $ 0001, de processor stack van $ 0100 tot en met $ 01FF en de in- outlogica in het blok $ D000 – $ DFFF.
Vaak is veranderen van de normale situatie niet nodig, bijvoorbeeld als een machinetaalprogramma niet groter is dan 4 Kbyte. In dat geval is het dan onder te brengen in het blok $ C000 – $ CFFF.
Heeft u daarbij twee schermgeheugens nodig en behalve de normale karaktergenerator in de karakter ROM ook nog een karaktergenerator met eigengemaakte karakters dan kan de indeling zijn zoals in figuur 36.
Omdat het geheel zich afspeelt in sectie 0 behoeven we getal A niet in te voeren. Van schermgeheugen 1 naar schermgeheugen 2 kan worden overgeschakeld door het getal B in geheugenplaats 53272 van 1 (normaal) in 2 te veranderen (en eventueel weer terug)). Door getal C in dezelfde geheugenplaats van 2 (set 1, normaal) of 3 (set 2) te veranderen in 4 wordt de eigengemaakte karakterset in het blok $ 2000 – $ 27FF gekozen. Hierboven begint de BASIC geheugenruimte, te markeren met

POKE 10240,0: POKE 43,1: POKE 44,40: NEW

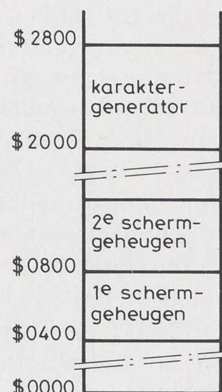

Fig. 36

6. Het in- en uitvoeren van variabelen

6.1. Inleiding

Met het invoeren van variabelen wordt hier het inbrengen van de gegevens via het toetsenbord bedoeld, gegevens die de computer nodig heeft voor het uitvoeren van een programma. Dit kunnen getallen zijn waarmee geheugenplaatsen moeten worden gevuld, integer en floating point variabelen, maar ook string variabelen. Omdat we nu eenmaal de subroutines van de systeemprogramma's in de commodore gebruiken zal ons de vergelijking met bepaalde BASIC commando's en BASIC statements worden opgedrongen. Bij het invoeren van de gegevens zijn dat de opdrachten GET A$, VAL (A$), INPUT A$, INPUT A, READ A$, READ A en POKE X, Y.

Met het uitvoeren van variabelen wordt hier het printen van een variabele (als uitkomst van een bewerking) op het scherm bedoeld. De belangrijkste vergelijkbare BASIC opdrachten hierbij zijn: PRINT A, PRINT A$ EN PRINT PEEK(X).

Om in de programma's zoveel mogelijk een eenheid te brengen zullen in dit boek een aantal vaste geheugenplaatsen als beginadressen worden aangehouden.

De lengte van de geboden programma's zal beperkt zijn omdat het voorbeelden zijn op welke manier bepaalde subroutines kunnen worden gebruikt en hoe bepaalde situaties kunnen worden opgelost. Daarom hebben we steeds genoeg ruimte in het blok van $ C000 tot en met $ CFFF. Het aanvangsadres voor de programma's is $ C100. Bij het invoeren van de karakters van het toetsenbord is een buffer nodig om die gegevens tijdelijk in op te slaan. Het aanvangsadres van deze buffer is $ C800. Ook de (floating point) variabelen hebben hun vaste plaats in de geheugenruimte. Het beginadres van de eerste variabele is $ C900 en voor elke variabele worden vijf geheugenplaatsen gereserveerd. Bij stringvariabelen is een tabel nodig. Deze laten we aanvangen op $ CA00. Zoals gezegd, deze indeling zal door het gehele boek worden aangehouden.

6.2. Het in- en uitvoeren van karakters

Om gegevens via het toetsenbord te kunnen invoeren moet het systeemprogramma steeds naar het toetsenbord 'kijken' of er soms een toets is ingedrukt, en welke toets dan is ingedrukt. Dit gebeurt niet continu maar elke 1/60 sec. Elke 1/60 sec. wordt door een 'interrupt' het dan lopende programma onderbroken en wordt overgeschakeld naar een programma, dat ook wel het 'interrupt programma' wordt genoemd, en dat het toetsenbord uitleest. Wordt op dat moment een toets ingedrukt dan wordt door het interruptprogramma de ASCII waarde van het karakter dat bij de toets hoort in het toetsenbord-buffergeheugen geplaatst. Deze buffer vinden we op de geheugenplaatsen $ 0277 tot en met $ 0280. In plaats van de ASCII waarde van een karakter zullen we verder eenvoudig weg spreken van 'een karakter'. Ook als een volgende toets wordt ingedrukt komt het karakter daarvan in het toetsenbordbuffergeheugen. In totaal kunnen hierin tien karakters worden opgeslagen. Uit het toetsenbordbuffergeheugen kan steeds één karakter worden gelezen met de subroutine GETIN. Door een aantal keren deze subroutine aan te roepen worden de karakters in de buffer één voor één gelezen. Het karakter dat het eerst in de buffer is geplaatst wordt het eerst gelezen. Steeds als een karakter wordt gelezen wordt een plaats vrij gemaakt voor een volgend karakter. Een routine die de werking heeft van GET A$ en wacht op het indrukken van een toets (10 GET A$: IF A$ = " " THEN 10) geeft het volgende programma. Figuur 37 geeft het stroomdiagram.

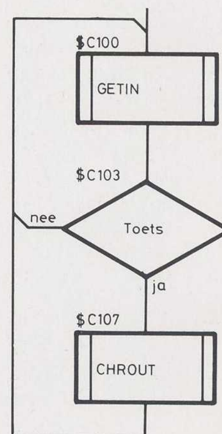

Fig. 37

GET karakter; PRINT karakter

```
49408 C100  20 E4FF JSR-ABS      FFE4  GETIN routine, GET CHARACTER.
49411 C103  C9 00   CMP-IMM      00    Geen toets ingedrukt, $ 00 in ACCU.
49413 C105  F0 F9   BEQ-REL      C100  Wacht op een toets.
49415 C107  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  PRINT het karakter.
49418 C10A  4C 00C1 JMP-ABS      C100  Wacht op de volgende toets.
```

Op regel 49408 wordt de subroutine GETIN aangeroepen. Deze haalt één karakter uit het toetsenbordbuffergeheugen. Dit karakter vinden we in de accu. Is de buffer leeg dan is de inhoud van de accu $ 00 en wordt opnieuw naar regel 49408 gesprongen. Dit heeft het effect van het wachten op het indrukken van een toets. Is een toets ingedrukt dan wordt naar het volgende programmadeel overgegaan. Dit zorgt er voor dat u het ingevoerde karakter te zien krijgt. Daartoe moet het worden 'uitgevoerd' naar het scherm. Dit verzorgt de subroutine CHROUT die in regel 49415 wordt aangeroepen. Deze verzorgt de uitvoer van het karakter in de accu naar het scherm en PRINT dus het karakter (steeds één per keer) op het scherm. U zult zien dat u, als u dit programma met SYS 49408 hebt aangeroepen, elk willekeurig karakter dat u intoetst, op het scherm te zien krijgt.
Deze routine kunnen we niet zo eenvoudig meer verlaten (alleen met de RUN/STOP-RESTORE toetsen). Dat gaat beter met het volgende programma:

Het verlaten van een programma

```
49408 C100  20 E4FF JSR-ABS      FFE4  GETIN routine.
49411 C103  C9 00   CMP-IMM      00    Geen toets ingedrukt, $ 00 in ACCU.
49413 C105  F0 F9   BEQ-REL      C100  Wacht op een toets.
49415 C107  C9 85   CMP-IMM      85    Toets f1 ingedrukt?
49417 C109  F0 06   BEQ-REL      C111  Zo ja, naar RETURN.
49419 C10B  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  PRINT het karakter.
49422 C10E  4C 00C1 JMP-ABS      C100  Wacht op de volgende toets.
49425 C111  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Het stroomdiagram hiervoor geeft figuur 38. Steeds als een toets is ingedrukt wordt de waarde van het getal in de accu vergeleken met $ 85 (CHR$(133) voor de f1 toets). De waarde van de accu komt hiermee overeen als de f1 toets is ingedrukt, zodat dan het programma wordt verlaten. Nu hebben we aan het hele programma niets als we de ingetoetste karakters niet ergens in het geheugen opslaan. Het hierna volgende programma schrijft de ingetoetste karakters in de geheugenplaatsen die voor een tabel zijn gereserveerd. De karakters vormen samen namelijk een string. Het stroomdiagram geeft figuur 39.

GET karakterstring

```
49408 C100  A2 00   LDX-IMM      00    Voor de lengte van de string.
49410 C102  8A      TXA-IMPL           Stringlengte in ACCU.
49411 C103  48      PHA-IMPL           Save de stringlengte.
49412 C104  20 E4FF JSR-ABS      FFE4  GETIN routine.
49415 C107  C9 00   CMP-IMM      00    Geen toets ingedrukt, $ 00 in de ACCU.
49417 C109  F0 F9   BEQ-REL      C104  Wacht op een toets.
49419 C10B  C9 85   CMP-IMM      85    Toets f1 ingedrukt?
49421 C10D  F0 0D   BEQ-REL      C11C  Zo ja, naar RETURN.
49423 C10F  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Print het karakter.
49426 C112  A8      TAY-IMPL           Bewaar het karakter in register Y.
49427 C113  68      PLA-IMPL           Haal stringlengte weer op.
49428 C114  AA      TAX-IMPL           Stringlengte in X-register.
49429 C115  98      TYA-IMPL           Karakter in de ACCU.
49430 C116  9D 00CA STA-ABS,X    CA00  Karakter in de tabel.
49433 C119  E8      INX-IMPL           Verhoog de stringlengte.
49434 C11A  D0 E6   BNE-REL      C102  Voor volgend karakter.
49436 C11C  68      PLA-IMPL           Corrigeer de Stackpointer.
49437 C11D  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Omdat elk volgend karakter in een hogere geheugenplaats in de tabel moet worden opgeslagen moet de stringlengte in het X-register worden opgeslagen (regel 49408). Dit register wordt echter

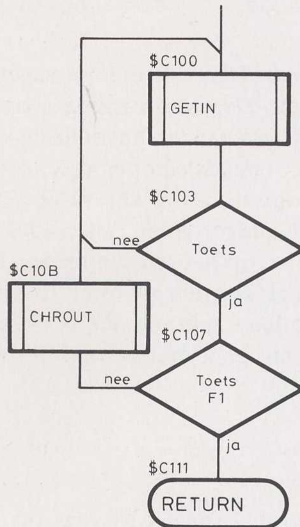

Fig. 38

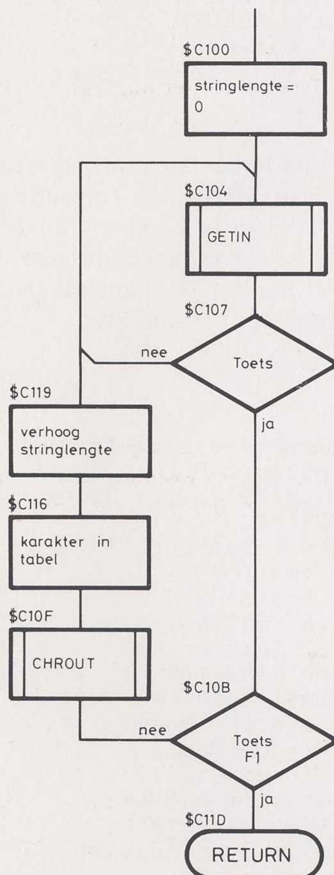

Fig. 39

ook in de subroutines gebruikt die verderop in het programma worden aangeroepen, zodat de stringlengte in de stack moet worden bewaard (regel 49411). De regels 40412 tot en met 49423 zijn al bekend. Hierna wordt de stringlengte weer uit de stack opgehaald zodat in regel 49430 het karakter op de plaats X in de tabel kan worden geschreven. Hierna wordt de stringlengte verhoogd voor het volgende karakter. Het X-register kan daardoor niet nul zijn zodat BNE het programma laat herhalen. Wordt het programma met de f1 toets verlaten dan moet eerst met PLA de stackpointer worden gecorrigeerd (op PHA in regel 49411 moet steeds een PLA volgen).
Hier wordt het programma verlaten met de f1 toets. Dat kan ook met een andere toets, bijvoorbeeld de RETURN toets. In dit geval is dat eigenlijk veel vanzelfsprekender. Dan moet echter het getal $ 85 in regel 49419 worden veranderd in $ 0D.

6.3. Het werken met het toetsenbord

De toetsen van het toetsenbord zijn in principe niet anders dan schakelaars die worden gesloten als de bijbehorende toetsen worden ingedrukt. Om te kunnen 'uitlezen' welke toets is ingedrukt zijn ze in een 8 × 8 rooster, een zogenaamde 'matrix' geplaatst (figuur 40). Dit is een rooster van acht verticale geleiders (de kolommen) die op de *uitgangspoorten* van register 56320 ($ DC00) zijn aangesloten. Dit is een register van de Complex Interface Adapter (1). Acht horizontale geleiders (die niet met de verticale zijn verbonden) zijn aangesloten op de *ingangspoorten* van het register 56321 ($ CD01) van hetzelfde IC CIA (1) en vormen de regels. Op de kruisingen bevinden zich de schakelaars van de toetsen. In figuur 40 zijn hiervan enkele getekend. Maximaal kunnen daardoor 8×8=64 schakelaars worden toegepast. Wordt een bepaalde schakelaar gesloten dan wordt de daarbij behorende regel doorverbonden met de kolom waarop de schakelaar is aangesloten. Het aftasten van de toetsen gaat als volgt:
Eerst wordt *alleen* bit 0 van register 56320 hoog gemaakt, waardoor spanning komt op de kolom 0. Nu wordt register 56321 gelezen. Is één van de schakelaars van de kolom 0 gesloten dan wordt één van de ingangspoorten van register 56321 'hoog'. Is geen enkele schakelaar gesloten dan is de inhoud van dit register 0 en wordt de uitgangspoort 1 van register 56320 hoog. Dit gaat zo door totdat kolom 7 hoog is geweest. Dit houdt in dat

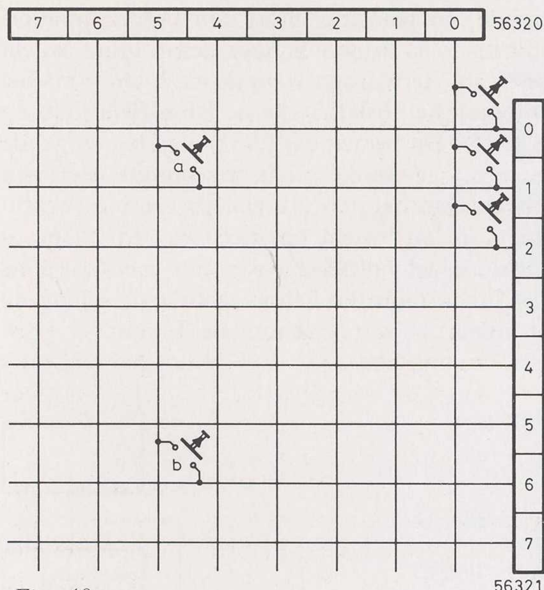

Fig. 40

register 56320 regelmatig na elkaar wordt ingeschreven met de getallen 1 (2^0), 2 (2^1) 4 (2^2), 8 (2^3), 16 (2^4), 32 (2^5), 64 (2^6) en 128 (2^7). Afhankelijk van de ingedrukte toets kan bij een bepaald getal in register 56320 een getal in register 56321 worden gelezen dat ook een macht van 2 is. Wordt schakelaar a in figuur 40 ingedrukt dan wordt het getal 2 (2^1) gelezen in register 56321 als het getal in register 56320 32 is. Was echter schakelaar b gesloten dan was in register 56321 het getal 64 te lezen. De inhouden van deze registers geven dus exact weer welke toets is ingedrukt. Dit aftasten gebeurt razend snel en wordt het 'Scannen' van het toetsenbord genoemd. Steeds als de subroutine SCNKEY wordt aangeroepen wordt het toetsenbord afgetast. Bij de normale werking van de computer gebeurt dat elke 1/60 sec. De subroutine vormt uit de inhouden van de registers een getal tussen 0 en 64 dat in de geheugenplaats 197 ($ 00C5) wordt geschreven. Blijkt er *geen* toets ingedrukt dan is dit getal 64. Voor de andere getallen is in lijst 6 de toetsenaanduiding gegeven.
De toetsen CTRL, SHIFT en C= worden niet gescand. Deze worden namelijk steeds in combinatie met een andere toets gebruikt. Afhankelijk van het getal inregister 197 (lijst 6) en de toestand van de toetsen SHIFT, CTRL en C= kan het ASCII getal worden bepaald dat in het toetsenbordbuffergeheugen wordt geschreven.
Verder valt nog te vermelden dat ook de toetsen RUN/STOP en RESTORE niet in het rooster zijn opgenomen.

De routine 'wacht op het indrukken van een toets' kan nu ook als volgt worden uitgevoerd:

Wacht op een toets in

```
49408 C100  A5 C5    LDA-Z.PAGE            Bepaal de inhoud van reg. 197.
49410 C102  C9 40    CMP-IMM         40    # 64 als geen toets is ingedrukt.
49412 C104  F0 FA    BEQ-REL         C100  Wacht op een toets.
49414 C106  20 E4FF  JSR-ABS         FFE4  Subr. GETIN, karakter uit de buffer.
49417 C109  20 D2FF  JSR-ABS         FFD2  Subr. CHROUT, print het karakter.
49420 C10C  60       RTS-IMPL              RETURN.
```

De werking van dit programma kunt u slechts waarnemen als u na SYS 49408 slechts zeer kort de RETURN toets aantipt!
Is een toets ingedrukt dan wordt de inhoud van register 197 dan pas weer $ 40 als deze toets weer wordt losgelaten. Dat maakt het mogelijk ook een routine 'wacht op het loslaten van de toets' te maken. Hiervoor kan het volgende programma worden gebruikt:

Wacht op een toets los

```
49408 C100  A5 C5    LDA-Z.PAGE            Bepaal de inhoud van reg. 197.
49410 C102  C9 40    CMP-IMM         40    Ga na of een toets is ingedrukt.
49412 C104  F0 FA    BEQ-REL         C100  Wacht op een toets.
49414 C106  20 E4FF  JSR-ABS         FFE4  GETIN routine.
49417 C109  20 D2FF  JSR-ABS         FFD2  CHROUT, print het karakter.
49420 C10C  A5 C5    LDA-Z.PAGE            Bepaal de inhoud van reg. 197.
49422 C10E  C9 40    CMP-IMM         40    Is de toets nog ingedrukt?
49424 C110  D0 FA    BNE-REL         C10C  Wacht tot hij wordt losgelaten.
49426 C112  60       RTS-IMPL              RETURN.
```

De eerste drie regels zijn voor het wachten op het indrukken van een toets. Daarna wordt het toetsenbordbuffergeheugen gelezen en het karakter geprint. Zolang een toets is ingedrukt zal de inhoud van het register 197 ongelijk zijn aan $ 40 zodat in dat geval in regel 49424 steeds wordt teruggesprongen naar regel 49420, totdat de toets is losgelaten en de inhoud van register 197 weer gelijk is aan $ 40. Dit laatste programmadeel is de routine voor 'wacht op toets los'.
Ook dit programma moet gestart worden door na SYS 49408 de RETURN toets slechts zeer kort aan te tippen. In principe hoort een programmadeel 'wacht op toets in' steeds door een routine 'wacht op toets los' te worden *voorafgegaan*, dit voor het wachten op het loslaten van de RETURN toets na SYS 49408. Dit principe is dan ook in het volgende programma gehanteerd. Dit programma geeft een voorbeeld van het gebruik van de routines 'wacht op toets in' en 'wacht op toets los'. In dit geval wordt door het indrukken van een *bepaalde* toets (toets 3) een toon ten gehore gebracht, zolang de toets ingedrukt wordt gehouden. Figuur 41 geeft het stroomdiagram.

Wacht op een bepaalde toets in

```
49408 C100  A9 0F   LDA-IMM     0F   Voor maximaal volume.
49410 C102  8D 18D4 STA-ABS     D418
49413 C105  A9 F0   LDA-IMM     F0   Voor Sustain/Release.
49415 C107  8D 06D4 STA-ABS     D406
49418 C10A  A9 00   LDA-IMM     00   Voor Attack/Decay.
49420 C10C  8D 05D4 STA-ABS     D405
49423 C10F  A9 11   LDA-IMM     11   Hoge byte frequentie.
49425 C111  8D 01D4 STA-ABS     D401
49428 C114  A9 25   LDA-IMM     25   lage byte frequentie.
49430 C116  8D 00D4 STA-ABS     D400
49433 C119  A5 C5   LDA-Z.PAGE       Bepaal de inhoud van reg. 197.
49435 C11B  C9 40   CMP-IMM     40   Is de toets nog in?
49437 C11D  D0 FA   BNE-REL     C119 Wacht op toets los.
49439 C11F  A9 10   LDA-IMM     10   Golfvorm triangel, Poort dicht.
49441 C121  8D 04D4 STA-ABS     D404 Zet geluid af.
49444 C124  A5 C5   LDA-Z.PAGE       Bepaal de inhoud van reg. 197.
49446 C126  C9 08   CMP-IMM     08   Toets 3 ingedrukt?
49448 C128  D0 FA   BNE-REL     C124 Wacht op toets 3 in.
49450 C12A  A9 11   LDA-IMM     11   Golfvorm triangel, Poort open.
49452 C12C  8D 04D4 STA-ABS     D404 Zet geluid aan.
49455 C12F  4C 19C1 JMP-ABS     C119 Naar wacht op toets los.
```


Fig. 41

Het initieeren van het geluid houdt in dat het volume, de vorm (ADSR) en de frequentie worden ingevoerd. Dit heeft plaats in de regels 49408 tot en met 49430. Hierna volgt de routine 'wacht op toets los'. Is er geen toets (meer) ingedrukt dan wordt het geluid, zo het er al was, uitgeschakeld door de poort (bit 0) van het betreffende geluidskanaal te sluiten (bit 0 = 0). Hierna volgt een programmadeel waarin *niet* wordt gewacht totdat een *willekeurige* toets wordt ingedrukt, maar totdat toets 3 wordt ingedrukt. Dit wordt bereikt door de inhoud van register 197 te vergelijken met het getal 8 (zie lijst 6). Het programmadeel 'wacht op toets 3' vindt u op de regels 49444 tot en met 49448. Is toets 3 ingedrukt dan wordt dit programmadeel verlaten en het geluid ingeschakeld door de poort van het geluidskanaal (bit 0) te openen (bit 0 = 1). Hierna wordt teruggegaan naar de routine 'wacht op toets los', waarna het geluid weer wordt uitgeschakeld als toets 3 wordt losgelaten.

Lijst 6. SCAN-getallen van het toetsenbord

nr.	toets	nr.	toets	nr.	toets	nr.	toets
0	INST/DEL	16	5	32	9	48	£
1	RETURN	17	R	33	I	49	*
2	CRSR hor.	18	D	34	J	50	;
3	f7	19	6	35	0	51	CLR
4	f1	20	C	36	M	52	
5	f3	21	F	37	K	53	=
6	f5	22	T	38	O	54	
7	CRSR vert.	23	X	39	N	55	/
8	3	24	7	40	+	56	1
9	W	25	Y	41	P	57	
10	A	26	G	42	L	58	
11	4	27	8	43	-	59	2
12	Z	28	B	44	.	60	spatie
13	S	29	H	45	:	61	
14	E	30	U	46	@	62	Q
15		31	V	47	,	63	

Selecteert u, door gebruik te maken van meerdere toetsen, verschillende frequenties dan is het mogelijk op deze manier van uw computer een orgeltje te maken.

6.4. Het printen van stringvariabelen

Voor het printen van stringvariabelen zijn er verschillende mogelijkheden die het betrekkelijk eenvoudig maken diverse teksten op het beeldscherm te schrijven. Met één van deze mogelijkheden hebben we al kennis gemaakt in het laatste programma van paragraaf 6.2. Het volgende programma is hier ongeveer identiek aan. Het belangrijkste verschil is dat het programma nu verlaten kan worden door het indrukken van de RETURN toets.

GET A$

```
49408 C100  A2 00    LDX-IMM      00     Voor de lengte van de string.
49410 C102  8A       TXA-IMPL            Stringlengte in de ACCU.
49411 C103  48       PHA-IMPL            Save de stringlengte in de stack.
49412 C104  20 E4FF  JSR-ABS      FFE4   GETIN subroutine.
49415 C107  C9 00    CMP-IMM      00     Geen toets ingedrukt, $ 00 in de ACCU.
49417 C109  F0 F9    BEQ-REL      C104   Wacht op een toets.
49419 C10B  20 D2FF  JSR-ABS      FFD2   CHROUT routine voor het printen.
49422 C10E  A8       TAY-IMPL            Bewaar het karakter in het Y-register.
49423 C10F  68       PLA-IMPL            Haal de stringlengte weer op.
49424 C110  AA       TAX-IMPL            Stringlengte in het X-register.
49425 C111  98       TYA-IMPL            Karakter in de ACCU.
49426 C112  9D 00CA  STA-ABS,X    CA00   Karakter in de tabel op de plaats X.
49429 C115  E8       INX-IMPL            Verhoog de stringlengte.
49430 C116  C9 0D    CMP-IMM      0D     Was de RETURN toets ingedrukt?
49432 C118  D0 E8    BNE-REL      C102   Zo nee, terug voor het volgend karakter.
49434 C11A  A9 00    LDA-IMM      00     $ 00 in de ACCU.
49436 C11C  9D 00CA  STA-ABS,X    CA00   Voor het afsluiten van de tabel.
49439 C11F  60       RTS-IMPL            RETURN.
```

Start dit programma met:

PRINT CHR$ (147):SYS 49408.

Elk karakter dat u nu intoetst zal op uw scherm verschijnen, ook de grafische karakters en de diverse kleuren. Eveneens zal gereageerd worden op de toetsen voor de cursorbewegingen, hoewel de cursor niet te zien is. Ook RVS ON/OFF en CLR HOME zullen worden uitgevoerd. De subroutine die dit alles te werk stelt is CHROUT (regel 49419), die – zoals later zal blijken – niet alleen voor uitvoer naar het beeldscherm wordt toegepast. Deze routine wordt voorafgegaan door het programmadeel voor het invoeren van de karakters via het toetsenbord. Het programma is verder zo ingericht dat de ingetoetste karakters in de tabel worden opgeslagen (regels 49422 tot en met 49426). Na het verhogen van de stringlengte wordt nagegaan of de laatst ingedrukte toets de RETURN toets is. Is dat het geval (de ASCII code voor RETURN wordt ook in de tabel opgeslagen) dan wordt de tabel afgesloten met $ 00 en wordt het programma verlaten.

Start het programma eens opnieuw en toets het volgende in (gevolgd door RETURN):

MICROCOMPUTER.

Bedenk dat de string vijftien karakters bevat (inclusief de punt en RETURN). Deze karakters worden over de karakters heen geschreven die zich eventueel al in de tabel bevonden, er wordt dus een nieuwe tabel gemaakt! We proberen nu het volgende programma:

PRINT A$

```
49408 C100  A9 00    LDA-IMM      00     Lage byte van het tabeladres.
49410 C102  A0 CA    LDY-IMM      CA     Hoge byte van het tabeladres.
49412 C104  20 1EAB  JSR-ABS      AB1E   Subr. Print de string.
49415 C107  60       RTS-IMPL            RETURN.
```

Dit is de tweede mogelijkheid voor het printen van de string. Hierbij moet het aanvangsadres van de string in de volgorde lage byte - hoge byte in respectievelijk de accu en het Y-register worden geladen. De subroutine op adres $ AB1E print alle karakters van de string, inclusief de RETURN. Deze subroutine gaat door totdat de geheugenplaats is bereikt die met $ 00 is gevuld. Dan stopt hij het printen zodat u het woord 'MICROCOMPUTER.' op uw scherm ziet staan. U kunt ook de subroutine aanroepen met JMP $ AB1E. De regel 49415 met RTS komt dan te vervallen. Het programma wordt dan verlaten met de RTS van de subroutine $ AB1E.

Het derde programma in deze reeks geeft de mogelijkheid tot het printen van een file met een lengte van maximum 255 karakters.

De subroutine die hierbij wordt gebruikt ($ F5C1, regel 49420) haalt zijn gegevens uit de geheugenplaats $ 00B7 (voor de lengte van de file, maximaal 255 -$ FF- tekens) en $ 00BB en $ 00BC voor respectievelijk de lage byte en de hoge byte van het file adres. Deze gegevens worden in de regels 49408 tot en met 49418 in deze plaatsen geladen. In dit geval is de file lengte gelijk aan 14 ($ 0E).

PRINT FILE

```
49408 C100  A9 0E   LDA-IMM      0E    # 14, lengte van de filenaam
49410 C102  85 B7   STA-Z.PAGE         Geheugenplaats FNLEN.
49412 C104  A9 00   LDA-IMM      00    Lage byte van het file-adresnaam
49414 C106  85 BB   STA-Z.PAGE         Geheugenplaats FNADRL.
49416 C108  A9 CA   LDA-IMM      CA    Hoge byte van het file-adres.naam
49418 C10A  85 BC   STA-Z.PAGE         Geheugenplaats FNADRH.
49420 C10C  4C C1F5 JMP-ABS      F5C1  Subr. print de file.
```

Start u dit programma met

PRINT CHR$(147): SYS 49408

dan ziet u onze zin netjes op het scherm geprint!

6.5. Het invoeren van floating point variabelen

De moeilijkheid van het invoeren van floating point variabelen via het toetsenbord is dat de getallen niet in hun geheel worden ingevoerd maar cijfer voor cijfer, waarbij elk cijfer voor de computer niets meer is dan een teken in een karakterstring.

Voorwaarde voor het invoeren van een getal is dat na het intoetsen van het laatste cijfer de RETURN toets wordt ingedrukt. Hiermee wordt de lengte van de string gemarkeerd. Uit deze string zal nu het getal moeten worden gevormd. Dit getal zal in een zodanige vorm in het geheugen moeten worden geplaatst dat de computer in staat zal zijn alle nodige bewerkingen ermee uit te voeren. Voor dit getal dient een plaats in de geheugenruimte te worden gereserveerd. In overeenstemming met BASIC kan deze plaats een *variabele* worden genoemd die met een bepaalde waarde (het getal) kan worden gevuld. Er zijn voor een floating point variabele vijf geheugenplaatsen nodig om een getal van de maximum grootte te kunnen bevatten. Het invoeren van een getal kan plaatsvinden met het volgende programma:

INPUT A

```
49408 C100  A2 FF   LDX-IMM      FF    # -1 voor de stringlengte.
49410 C102  E8      INX-IMPL           Verhoog de stringlengte.
49411 C103  20 CFFF JSR-ABS      FFCF  CHRIN routine voor input.
49414 C106  9D 00C8 STA-ABS,X    C800  Karakter in plaats X van de buffer.
49417 C109  C9 0D   CMP-IMM      0D    Einde van de string (RETURN toets)?
49419 C10B  D0 F5   BNE-REL      C102  Zo niet, terug voor volgend karakter.
49421 C10D  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Cursor naar de volgende regel.
49424 C110  A9 00   LDA-IMM      00    Lage byte bufferadres.
49426 C112  85 22   STA-Z.PAGE         Pointer lage byte.
49428 C114  A9 C8   LDA-IMM      C8    Hoge byte bufferadres.
49430 C116  85 23   STA-Z.PAGE         Pointer hoge byte.
49432 C118  8A      TXA-IMPL           Lengte van de string in de ACCU.
49433 C119  20 B5B7 JSR-ABS      B7B5  Omzetting naar floating point in FPAC.
```

```
49436 C11C  A2 00   LDX-IMM     00    Lage byte van het adres voor de variab.
49438 C11E  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte van het adres voor de variab.
49440 C120  20 D4BB JSR-ABS     BBD4  Variabele uit FPAC in toegewezen plaats.
49443 C123  60      RTS-IMPL          RETURN.
```

Het stroomdiagram geeft figuur 42. Hoewel met de GETIN routine ook de afzonderlijke cijfers (karakters) kunnen worden ingevoerd is hier gekozen voor het CHRIN routine. Deze subroutine verwezenlijkt het BASIC INPUT statement.

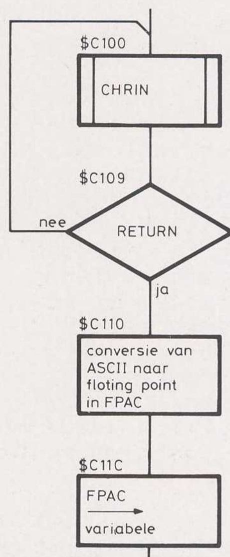

Fig. 42

Na het starten van het programma met SYS 49408 wordt eerst het X-register met $ FF gevuld. Dit komt overeen met een –1 decimaal. Direct daarna wordt de inhoud van dit register opgehoogd tot $ 00. Nu komt de subroutine CHRIN in werking. Hierdoor wordt de cursor aangezet. Elk karakter dat nu wordt ingetoetst wordt zichtbaar gemaakt op het scherm en geplaatst in de input buffer (geheugenplaatsen $ 0200 - $ 0258). Deze buffer kan maximaal 88 tekens bevatten. Elk karakter wordt geprint op de plaats die door de cursor wordt aangegeven. Dit gaat zo door totdat op de RETURN toets wordt gedrukt. Nu haalt de CHRIN routine één karakter uit de inputbuffer. Dit karakter vinden we in de accu. In regel 49414 wordt dit karakter in geheugenplaats $ C800+X geplaatst. Voor het volgende karakter wordt terug gegaan naar regel 49410 en na het verhogen van de stringlengte in register X wordt opnieuw de subroutine CHRIN aangeroepen die het volgende karakter uit de inputbuffer ophaalt (first in, first out). Dit gaat zo door tot het laatste karakter, dat voor RETURN, is opgehaald. Nu wordt de string omgezet naar een getal (van ASCII naar floating point). Dit doet de subroutine in regel 49433 op geheugenplaats $ B7B5. Het adres van de string moet daarvoor eerst in de geheugenplaatsen $ 0022 en $ 0023 worden geladen (pointer) en de stringlengte in de accu (TXA, regel 49432). De subroutine vormt uit de afzonderlijke cijfers het getal en plaatst dit in de geheugenplaatsen floating point accu (FPAC). Bij alle bewerkingen met floatingpoint variabelen worden *deze* geheugenplaatsen gebruikt. Nu moet het getal nog in het juiste adres van de variabele worden opgeslagen. Dit verzorgt de subroutines $ BBD4 op regel 49440. Het variabele adres wordt daarvoor in het X-register (lage byte) en in het Y-register (hoge byte) geladen (regels 49436 en 49438). Voor het invoeren van een volgend getal moet de routine opnieuw worden aangeroepen (vanuit BASIC met SYS 49408). Het adres voor deze nieuwe variabele moet dan vijf plaatsen hoger worden gekozen als die van de vorige.
Uiteraard kan een getal dat in het geheugen is opgeslagen ook op het beeldscherm worden geprint. Nu moet de omgekeerde werking plaatsvinden:

PRINT A

```
49408 C100  A9 00   LDA-IMM     00    Lage byte van het adres van de variab.
49410 C102  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte van het adres van de variab.
49412 C104  20 A2BB JSR-ABS     BBA2  Variabele in FPAC.
49415 C107  20 DDBD JSR-ABS     BDDD  Van floating point naar ASCII string.
49418 C10A  A2 00   LDX-IMM     00    Voor de lengte van de string.
49420 C10C  BD 0001 LDA-ABS,X   0100  Karakter in de ACCU.
49423 C10F  F0 06   BEQ-REL     C117  Einde van de string?
49425 C111  20 D2FF JSR-ABS     FFD2  Print het karakter.
49428 C114  E8      INX-IMPL          Verhoog de stringlengte.
49429 C115  D0 F5   BNE-REL     C10C  Terug voor volgend karakter.
49431 C117  A9 0D   LDA-IMM     0D    Einde string, cursor naar nieuwe regel.
49433 C119  20 D2FF JSR-ABS     FFD2  CHROUT routine.
49436 C11C  60      RTS-IMPL          RETURN.
```

Eerst wordt het getal uit het variabele adres opgehaald door de subroutine $ BBA2 op regel 49412. Hiervoor moet dat adres in de accu (lage byte) en in het Y-register (hoge byte) worden geladen. Het getal wordt in FPAC geplaatst. Nu heeft de omzetting van floating point naar de ASCII string plaats (subroutine $ BDDD). Deze string vinden we op het adres aanvangend met $0100. Hiervoor wordt dus een gedeelte van de (onderste) stack ruimte in beslag genomen. De string is afgesloten met $ 00. De regels 49418 tot en met 49429 zorgen voor het printen van de string. Het printen wordt afgesloten met RETURN (regels 49431 en 49433). Roept u dit programma aan met SYS 49408 dan wordt het getal geprint dat u met het voorgaande programma hebt ingevoerd.

Uitgaande van hetgeen hiervoor is beschreven laat zich op eenvoudige wijze een inputroutine samenstellen:

INPUT routine

```
49408 C100  A9 3F   LDA-IMM        3F    # 63, voor ASCII "?".
49410 C102  20 D2FF JSR-ABS        FFD2  CHROUT voor het printen van "?".
49413 C105  A2 FF   LDX-IMM        FF    # -1, voor de stringlengte.
49415 C107  E8      INX-IMPL             Verhoog de stringlengte.
49416 C108  20 CFFF JSR-ABS        FFCF  CHRIN routine voor input.
49419 C10B  9D 00C8 STA-ABS,X      C800  Karakter in plaats X van de buffer.
49422 C10E  C9 0D   CMP-IMM        0D    Einde van de string (RETURN toets)?
49424 C110  D0 F5   BNE-REL        C107  Zo niet, terug voor volgend karakter.
49426 C112  20 D2FF JSR-ABS        FFD2  Cursor naar de volgende regel.
49429 C115  A9 00   LDA-IMM        00    Lage byte bufferadres.
49431 C117  85 22   STA-Z.PAGE           Pointer lage byte.
49433 C119  A9 C8   LDA-IMM        C8    Hoge byte bufferadres.
49435 C11B  85 23   STA-Z.PAGE           Pointer hoge byte.
49437 C11D  8A      TXA-IMPL             Lengte van de string in de ACCU.
49438 C11E  20 B5B7 JSR-ABS        B7B5  Van ASCII naar floating point in FPAC.
49441 C121  60      RTS-IMPL             RETURN.
```

Deze inputroutine kan als subroutine in een programma worden toegepast. Eerst wordt een vraagteken op het beeldscherm geprint, zoals dat bij een BASIC INPUT statement gebruikelijk is.
De ASCII code voor '?' is 63 ($ 3F). Het vraagteken wordt door de subroutine CHROUT op het scherm geprint. Daarna wordt het getal ingevoerd met de subroutine CHRIN en in een string in de buffer geplaatst. Ten slotte vinden we het ingevoerde getal als floting point in FPAC. Deze subroutine plaatst het getal niet op het variabele adres. Indien nodig zal dit in het hoofdprogramma moeten gebeuren.

6.6. Het laden van geheugenplaatsen en het printen van hun inhoud

Het laden van een geheugenplaats met een getal komt overeen met het BASIC statement POKE X, Y. Het volgende programma kan hiervoor worden gebruikt:

POKE X, Y

```
49408 C100  A9 58   LDA-IMM      58    # 88, ASCII voor "X".
49410 C102  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  CHROUT voor het printen van "X".
49413 C105  20 00C2 JSR-ABS      C200  Subr. INPUT voor INPUT X.
49416 C108  20 F7B7 JSR-ABS      B7F7  INT(FPAC) in $ 0014 en $ 0015.
49419 C10B  A9 59   LDA-IMM      59    # 89, voor ASCII "Y".
49421 C10D  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  CHROUT voor het printen van "Y".
49424 C110  20 00C2 JSR-ABS      C200  Subr. INPUT voor INPUT Y.
49427 C113  20 9BBC JSR-ABS      BC9B  INT(FPAC) in FPAC
49430 C116  A5 64   LDA-Z.PAGE         Voor hoge byte van Y.
49432 C118  D0 07   BNE-REL      C121  Sprong als Y>255.
49434 C11A  A5 65   LDA-Z.PAGE         Voor lage byte van Y.
49436 C11C  A0 00   LDY-IMM      00    Waarde van Y schrijven
49438 C11E  91 14   STA-(IND),Y        in het adres X.
49440 C120  60      RTS-IMPL           RETURN.
49441 C121  20 48B2 JSR-ABS      B248  PRINT "ILLEGAL QUANTITY ERROR".
```

```
49444 C124  60        RTS-IMPL                RETURN.
49664 C200  A9 3F     LDA-IMM        3F       SUBROUTINE INPUT.
49666 C202  20 D2FF   JSR-ABS        FFD2
49669 C205  A2 FF     LDX-IMM        FF
49671 C207  E8        INX-IMPL
49672 C208  20 CFFF   JSR-ABS        FFCF
49675 C20B  9D 00C8   STA-ABS,X      C800
49678 C20E  C9 0D     CMP-IMM        0D
49680 C210  D0 F5     BNE-REL        C207
49682 C212  20 D2FF   JSR-ABS        FFD2
49685 C215  A9 00     LDA-IMM        00
49687 C217  85 22     STA-Z.PAGE
49689 C219  A9 C8     LDA-IMM        C8
49691 C21B  85 23     STA-Z.PAGE
49693 C21D  8A        TXA-IMPL
49694 C21E  20 B5B7   JSR-ABS        B7B5
49697 C221  60        RTS-IMPL                RETURN.
```

Ook nu is de moeilijkheid dat de karakters in een string worden ingevoerd. De input routine uit de vorige paragraaf is dan ook nodig om het getal in FPAC in te voeren. Eerst doen we dit voor het getal X, dat het adres is van de geheugenplaats waar het getal Y moet worden geschreven. Eerst wordt door de regels 49408 en 49410 het karakter 'X' op het scherm geprint. Door het aanroepen van de subroutine INPUT verschijnt hierna het vraagteken en de cursor. Nu kan het getal voor X worden ingetoetst en na RETURN vinden we dit in FPAC.
Hoewel we voor een adres van een geheugenplaats steeds een heel getal zullen intoetsen passen we toch hiervoor de subroutine op regel 49416 toe. Deze bepaalt de integer van het getal in FPAC. Het belangrijkste is echter dat het resultaat hiervan wordt geplaatst in de geheugenplaatsen $ 0014 (lage byte) en $ 0015 (hoge byte). Verder zorgt deze subroutine er voor dat bij een getal groter dan 65535 de foutmelding 'ILLEGAL QUANTITY ERROR' wordt gegeven. Hierna is het mogelijk het getal Y in te voeren. Om dit in de juiste vorm te krijgen passen we subroutine $ BC9B in regel 49427 toe. Deze bepaalt de integer van het getal in FPAC en plaatst het resultaat weer terug in FPAC. Is een getal groter dan 255 ingevoerd dan bestaat het uit een hoge byte in geheugenplaats $ 0064 van FPAC en een lage byte in geheugenplaats $ 0065. Een getal groter dan 255 kan niet in een geheugenplaats worden geschreven, vandaar dat een foutmelding moet volgen. Dit verzorgt de subroutine $ B248 in regel 4944!. Is het getal kleiner dan 256 dan wordt dit in regel 49438 opgehaald uit FPAC zodat het in regel 49438 op het adres kan worden geplaatst dat hiervoor in de geheugenplaatsen $ 0014 en $ 0015 is opgeslagen.
Het printen van de inhoud van een geheugenplaats komt overeen met het BASIC statement
PRINT PEEK (X). Gebruik hiervoor het volgende programma.

PRINT PEEK (X)

```
49408 C100  A9 58     LDA-IMM       58    # 88, voor ASCII "X".
49410 C102  20 D2FF   JSR-ABS       FFD2  CHROUT voor het Printen van "X".
49413 C105  20 00C2   JSR-ABS       C200  Subr. INPUT voor INPUT X.
49416 C108  20 0DB8   JSR-ABS       B80D  PEEK(X) in FPAC.
49419 C10B  20 DDBD   JSR-ABS       BDDD  Van floating point naar ASCII string.
49422 C10E  A2 00     LDX-IMM       00    Voor de lengte van de string.
49424 C110  BD 0001   LDA-ABS,X     0100  Karakter in de ACCU.
49427 C113  F0 06     BEQ-REL       C11B  Einde van de string?
49429 C115  20 D2FF   JSR-ABS       FFD2  Print het karakter.
49432 C118  E8        INX-IMPL            Verhoog de stringlengte.
49433 C119  D0 F5     BNE-REL       C110  Terug voor het volgende karakter.
49435 C11B  A9 0D     LDA-IMM       0D    Einde string, cursor naar nieuwe regel.
49437 C11D  20 D2FF   JSR-ABS       FFD2  CHROUT routine.
49440 C120  60        RTS-IMPL            RETURN.
49664 C200  A9 3F     LDA-IMM       3F    SUBROUTINE INPUT.
49666 C202  20 D2FF   JSR-ABS       FFD2
```

```
49669 C205  A2 FF    LDX-IMM      FF
49671 C207  E8       INX-IMPL
49672 C208  20 CFFF  JSR-ABS      FFCF
49675 C20B  9D 00C8  STA-ABS,X    C800
49678 C20E  C9 0D    CMP-IMM      0D
49680 C210  D0 F5    BNE-REL      C207
49682 C212  20 D2FF  JSR-ABS      FFD2
49685 C215  A9 00    LDA-IMM      00
49687 C217  85 22    STA-Z.PAGE
49689 C219  A9 C8    LDA-IMM      C8
49691 C21B  85 23    STA-Z.PAGE
49693 C21D  8A       TXA-IMPL
49694 C21E  20 B5B7  JSR-ABS      B7B5
49697 C221  60       RTS-IMPL               RETURN.
```

Eerst wordt op de bekende wijze het adres X van de geheugenplaats ingevoerd. Daarna kan direct met de subroutine $ BBOD in regel 49416 de inhoud van deze geheugenplaats in FPAC worden geplaatst. Heeft u een groter getal dan 65535 ingevoerd dan volgt een foutmelding. Nu kunt u eventueel de inhoud van FPAC op het adres van een variabele laten plaatsen met de subroutine $ BBD4, zoals dat in paragraaf 6.5 is getoond. Hier is dat niet gedaan. Direct na de PEEK routine wordt de inhoud van FPAC omgezet in een ASCII string (regel 49419) die in de regels 49422 tot en met 49433 op het beeldscherm wordt geprint.

7. SAVEN, LOADEN en PRINTEN

7.1. Het SAVEN en LOADEN van programma's
Het SAVEN van een programma naar een cassetterecorder kan met een BASIC commando
SAVE "(naam)"
Compleet is dit commando niet, de computer vult het aan tot
SAVE "(naam)",01,00
Het eerste getal dat is toegevoegd is het device nummer, voor de tape $ 01, en het tweede getal is het 'commando' of 'secondairy adres'. Voor het saven van een programma met een machinetaalprogramma moeten vooraf de volgende gegevens worden ingevoerd:

a. Een filenummer. Het saven van een programma gaat met het openen van een kanaal gepaard waarvoor een filenummer nodig is. Dit kan een nummer zijn van $ 00 tot en met $ FF.
b. Het device nummer. Dit is voor de cassetterecorder $ 01 en voor de disk drive $ 08.
c. Het commando. Dit commando is enigszins afhankelijk van het programma dat later voor loaden wordt gebruikt. Is het getal hiervoor $ 00 dan wordt later bij het laden het programma in de BASIC programmaruimte geladen, te beginnen op adres ƒ 0800, tenzij in het LOAD programma een startadres is ingevoerd. Is het getal voor het commando $ 01 dan wordt later bij het loaden het programma in dezelfde geheugenplaatsen teruggeplaatst als die waar het zich bevond bij het saven, ook indien in het LOAD programma geen startadres is opgenomen.
d. Het startadres van het programma. Als het startadres van het programma niet het gebruikelijke BASIC startadres $ 0800 is dan moet het juiste startadres worden ingevoerd.
e. Het eindadres van het programma. Als het eindadres zich niet bevindt in de geheugenplaatsen $ 002D en $ 002E (eind van het BASIC programma, zie paragraaf 5.2) dan moet het worden ingevoerd.

Het resultaat van deze punten zal het volgende programma opleveren:

SAVE een programma

```
49408 C100  A9 01   LDA-IMM     01    File nummer.
49410 C102  A2 01   LDX-IMM     01    Device nr. $ 01 tape, $ 08 disk drive.
49412 C104  A0 00   LDY-IMM     00    Voor secondair adres.
49414 C106  20 BAFF JSR-ABS     FFBA  SETLFS, gegevens voor de SAVE routine.
49417 C109  A9 09   LDA-IMM     09    Lengte van de naam (SAVE/LOAD).
49419 C10B  A2 00   LDX-IMM     00    Lage byte tabeladres (naam in de tabel).
49421 C10D  A0 CA   LDY-IMM     CA    Hoge byte tabeladres.
49423 C10F  20 BDFF JSR-ABS     FFBD  SETNAM, invoeren van de naam.
49426 C112  A9 00   LDA-IMM     00    Lage byte startadres.
49428 C114  85 14   STA-Z.PAGE        Vector lage byte.
49430 C116  A9 C1   LDA-IMM     C1    Hoge byte startadres.
49432 C118  85 15   STA-Z.PAGE        Vector hoge byte.
49434 C11A  A9 14   LDA-IMM     14    Adres van de vector.
49436 C11C  A2 24   LDX-IMM     24    Lage byte eindadres+1.
49438 C11E  A0 C1   LDY-IMM     C1    Hoge byte eindadres+1.
49440 C120  20 D8FF JSR-ABS     FFD8  SAVE routine.
49443 C123  60      RTS-IMPL          RETURN.
```

Het filenummer, device nummer en het commando wordt door de subroutine SETLFS ingevoerd in regel 49414. Het filenummer is $ 01 en ook het devicenummer is $ 01 zodat de casseterecorder wordt gebruikt voor het saven. Het secundair adres in $ 00. De LOAD routine zal er dus voor moeten zorgen dat het naar de tape geschreven programma weer op de juiste plaats wordt terug gebracht. Overigens heeft $ 00 als secundair adres hetzelfde effect als $ FF. De naam van het te saven programma dient u eerst in te voeren in de tabel ($ CAOO) met bijvoorbeeld het GET A$ program-

ma. Als voorbeeld is SAVE/LOAD als programmanaam gekozen.
Het adres waar deze naam begint (de tabel) wordt ingevoerd door de subroutine SETNAM op regel 49423. Nu wordt het startadres in de geheugenplaatsen $ 0014 en $ 0015 geladen. Om niet apart een programma te moeten invoeren om dit SAVE programma te kunnen proberen is hiervoor het startadres $ C100 gekozen, zodat het SAVE programma zelf naar de tape wordt geschreven. De plaats waar deze vector is te vinden ($ 0014) wordt in de accu geplaatst (regel 49434). De SAVE subroutine op regel 49440 zorgt er uiteindelijk voor dat het programma op de band komt.
Er is slechts een kleine verandering nodig om het programma voor de disk drive geschikt te maken. Hiervoor hoeft slechts het devicenummer $ 01 veranderd te worden in $ 08 (regel 49410). Verder blijft het programma hetzelfde.

Voor het laden van een machinetaalprogramma moeten de volgende gegevens worden ingevoerd:

a. Een filenummer. Dit kan een waarde hebben van $ 00 tot en met $ FF.
b. Een divicenummer.
c. Geen secondair adres ($ 00 of $FF).
d. Zonodig het startadres van het programma. Indien bij de SAVE routine een commando $ 01 is gegeven dan behoeft geen startadres in de LOAD routine te worden ingevoerd. Het programma wordt dan automatisch in de oorspronkelijke geheugenplaatsen geladen. Is dat niet het geval dan moet het startadres worden ingevoerd in de LOAD routine. Wordt dan geen startadres ingevoerd dan wordt het programma in de BASIC programmaruimte geladen, te beginnen met geheugenplaats $ 0800.
e. Een LOAD routine kan ook worden gebruikt voor het verifieeren van een programma op de band. Daarom moet een teken (flag) worden gezet voor LOAD (flag = $ 00) of voor VERIFY (flag = $ 01).

Een load routine geeft het volgende programma:

LOAD een programma

```
49664 C200  A9 01    LDA-IMM    01    File nummer.
49666 C202  A2 01    LDX-IMM    01    Device nr. $ 01 tape, $ 08 disk drive.
49668 C204  A0 00    LDY-IMM    00    Voor secundair adres.
49670 C206  20 BAFF  JSR-ABS    FFBA  SETLFS, gegevens voor LOAD routine.
49673 C209  A9 09    LDA-IMM    09    Lengte van de naam (SAVE/LOAD).
49675 C20B  A2 00    LDX-IMM    00    Lage byte tabeladres (naam in de tabel).
49677 C20D  A0 CA    LDY-IMM    CA    Hoge byte tabeladres.
49679 C20F  20 BDFF  JSR-ABS    FFBD  SETNAM, invoeren van de naam.
49682 C212  A9 00    LDA-IMM    00    Flag, $00 voor LOAD, $ 01 voor VERIFY.
49684 C214  A2 00    LDX-IMM    00    Lage byte startadres.
49686 C216  A0 C1    LDY-IMM    C1    Hoge byte startadres.
49688 C218  20 D5FF  JSR-ABS    FFD5  LOAD routine.
49691 C21B  60            RTS-IMPL          RETURN.
```

Om dit programma (en de SAVE routine) te kunnen proberen is bij uitzondering gekozen voor het startadres $ C200. De eerste acht regels van het programma zijn gelijk aan die van de SAVE routine. In regel 49682 wordt de flag voor LOAD ingevoerd. Daarna worden de X- en Y-registers met het startadres geladen, waarna de LOAD routine het programma van de band haalt. Wilt u geen startadres invoeren dan dient u het X- en het Y-register te vullen met $ FF.
Moet het programma worden gebruikt voor het verifieeren dan moet de accu in regel 49682 met $ 01 worden gevuld. Voor wat betreft het adres van het te verifieeren programma in het geheugen geldt hetzelfde als bij de normale LOAD functie.

Ook nu is het programma eenvoudig geschikt te maken voor de disk drive, $ 01 in regel 49666 moet dan worden veranderd in $ 08.

7.2. Het SAVEN en LOADEN van een file naar de disk

Het saven van een file naar de disk verloopt anders dan het saven van een programma. De karakters waaruit de file wordt opgebouwd moeten één voor één naar de disk drive worden verzonden. Vooraf moeten deze karakters in de geheugenruimte aanwezig zijn. Ze kunnen met de GET A$ routine in de tabel worden ingevoerd. Omdat ook een naam voor de file in de tabel moet worden geplaatst (op $ CA00) laten we de karakters voor de file aanvan-

gen op $ CA10. Analoog aan het BASIC statement moet ook nu een file geopend worden (bijvoorbeeld: OPEN 2,8,2) en later weer worden gesloten.

Met de volgende punten moet het programma worden opgebouwd:

a. Een filenummer. Dit kan een nummer zijn van $ 00 tot en met $ 7F (127).
b. Het devicenummer. Normaal voor de disk $ 08.
c. Een derde nummer. Dit is in dit geval een kanaalnummer en kan van $ 02 tot en met $ 0E (14) zijn. $ 00 en $ 01 worden gebruikt bij het saven en loaden van programma's en $ 0F (15) bij commando's.
d. Het invoeren van de naam. Bij het saven van een file moet de naam de volgende gegevens bevatten:
   1. Het nummer van de disk drive. Als u met twee drives werkt dan moet het nummer 0: of het nummer 1: voor de betreffende file in de naam geplaatst worden.
   2. De naam, bijvoorbeeld SAVE/LOAD.
   3. De soort file, in dit geval sequential (S).
   4. Een W voor het schrijven (WRITE) naar de drive.
   De volledige naam zou daarom kunnen zijn: "@0:SAVE/LOAD,S,W".
   Het teken @ wordt gebruikt als een bestaande file moet worden 'overschreven'.
e. Het openen van een kanaal, zoals bij BASIC OPEN 2,8,2.
f. Voor het saven moet de file uitgang worden.
g. Elk karakter moet worden opgehaald uit de tabel om te worden verstuurd naar de disk drive.
h. Het kanaal moet weer worden gesloten.

Het volgende programma is hiervan het resultaat:

SAVE een file naar de disk

```
49408 C100  A9 02   LDA-IMM      02    File nummer.
49410 C102  A2 08   LDX-IMM      08    Device nummer, $ 08 voor disk drive.
49412 C104  A0 02   LDY-IMM      02    Secondair adres.
49414 C106  20 BAFF JSR-ABS      FFBA  SETLFS, gegevens voor de file.
49417 C109  A9 0D   LDA-IMM      0D    Lengte van de naam (SAVE/LOAD,S,W).
49419 C10B  A2 00   LDX-IMM      00    Lage byte tabel adres (naam in tabel).
49421 C10D  A0 CA   LDY-IMM      CA    Hoge byte tabeladres.
49423 C10F  20 BDFF JSR-ABS      FFBD  SETNAM, invoeren van de naam.
49426 C112  20 C0FF JSR-ABS      FFC0  OPEN, open de file.
49429 C115  A2 02   LDX-IMM      02    File nummer.
49431 C117  20 C9FF JSR-ABS      FFC9  CHKOUT, Kanaal wordt uitgang.
49434 C11A  A0 00   LDY-IMM      00    Lengte van de file.
49436 C11C  B9 10CA LDA-ABS,Y    CA10  Karakter in de ACCU.
49439 C11F  F0 06   BEQ-REL      C127  Sprong bij einde van de file.
49441 C121  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Karakter naar de disk drive.
49444 C124  C8      INY-IMPL           Verhoog de filelengte.
49445 C125  D0 F5   BNE-REL      C11C  Terug naar volgend karakter.
49447 C127  A9 02   LDA-IMM      02    File nummer.
49449 C129  20 C3FF JSR-ABS      FFC3  CLOSE, sluit het kanaal.
49452 C12C  20 E7FF JSR-ABS      FFE7  CLALL.
49455 C12F  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Het invoeren van de gegevens voor de file kennen we al van de vorige programma's (regel 49408 tot en met 49423). In regel 49426 wordt het kanaal geopend door de subroutine OPEN op $ FFCO. De betreffende file (filenummer 2, regel 49429) wordt door de subroutine CHKOUT op $ FFC9 uitgang. In regel 49436 wordt een karakter uit de tabel gehaald en in regel 49441 door de subroutine CHROUT naar de disk drive gestuurd. Er is vanuit gegaan dat de karakters in de tabel zijn geplaatst met de GET A$ routine. In dat geval is de file afgesloten met $ 00 (het laatste karakter is dat voor RETURN). Is de accu met deze waarde geladen dan stopt het programma door het sluiten van het kanaal (regels 49447 tot en met 49452) met de subroutine CLOSE op $ FFC3 en CLALL op $ FFE7.

Een programma voor het loaden van een file vertoont veel overeenkomst met het voorafgaande. De verschillen zijn:

a. De naam moet inplaats van een W voor WRITE een R voor READ bevatten: "SAVE/LOAD,S,R". Het nummer van de disk drive (0

of 1) kan nodig zijn (bij twee drives), maar het teken @ moet achterwege blijven.
b. De geopende file moet een ingang worden.
c. De karakters moeten worden ingelezen van de drive en worden geschreven in de tabel.

In het volgende programma is dat verwezenlijkt:

LOAD een file van de disk

```
49408 C100  A9 02     LDA-IMM     02    File nummer.
49410 C102  A2 08     LDX-IMM     08    Device nummer, $ 08 voor disk drive.
49412 C104  A0 02     LDY-IMM     02    Secondair adres.
49414 C106  20 BAFF   JSR-ABS     FFBA  SETLFS, gegevens voor de file.
49417 C109  A9 0D     LDA-IMM     0D    Lengte van de naam (SAVE/LOAD,S,R).
49419 C10B  A2 00     LDX-IMM     00    Lage byte tabeladres (naam in tabel).
49421 C10D  A0 CA     LDY-IMM     CA    Hoge byte tabeladres.
49423 C10F  20 BDFF   JSR-ABS     FFBD  SETNAM, invoeren van de naam.
49426 C112  20 C0FF   JSR-ABS     FFC0  OPEN, open de file.
49429 C115  A2 02     LDX-IMM     02    File nummer.
49431 C117  20 C6FF   JSR-ABS     FFC6  CHKIN, kanaal wordt ingang.
49434 C11A  A0 00     LDY-IMM     00    Lengte van de file.
49436 C11C  20 CFFF   JSR-ABS     FFCF  CHRIN, invoer van een karakter.
49439 C11F  99 10CA   STA-ABS,Y   CA10  Karakter in plaats Y van de tabel.
49442 C122  C9 0D     CMP-IMM     0D    Laatste karakter van de file?
49444 C124  F0 03     BEQ-REL     C129  Sprong bij einde file.
49446 C126  C8        INY-IMPL          Verhoog de filelengte.
49447 C127  D0 F3     BNE-REL     C11C  Terug voor volgend karakter.
49449 C129  A9 02     LDA-IMM     02    Einde file, file nummer.
49451 C12B  20 C3FF   JSR-ABS     FFC3  CLOSE, sluit het kanaal.
49454 C12E  20 E7FF   JSR-ABS     FFE7  CLALL.
49457 C131  60        RTS-IMPL          RETURN.
```

Uiteraard moet de juiste naam in de tabel weer worden gevormd met de GET A$ routine. In regel 49431 wordt het kanaal een ingang door het toepassen van de CHKIN routine op $ FFC6. Het inlezen geschiedt karakter voor karakter met de CHRIN routine op $ FFCF (regel 49463) die met de STA instructie in de tabel wordt geschreven.
Het laatste karakter voor de file is dat voor RETURN ($OD). Hiermee wordt het invoeren beeindigd en het kanaal gesloten.

7.3. Het saven en loaden van een file naar de tape

Het saven van een file naar de tape verschilt belangrijk van het saven van een file naar de disk. Bij het laatste behoeven slechts de karakters aan de disk drive te worden aangeboden. Het eigenlijke schrijven naar de schijf wordt door de drive zelf verzorgd. Voor het schrijven naar de tape is echter in de computer zelf een programma aanwezig die daarvoor de karakters uit de tape I/0 buffer haalt. Deze karakters moeten vóór het saven daarin worden overgebracht vanuit de tabel. Is de tape I/0 buffer vol dan gaat het programma automatisch, dus zonder daarvoor een commando nodig te hebben, over op het schrijven naar de tape. Dit schrijven gebeurt twee keer na elkaar zodat twee dezelfde files na elkaar op de band staan en later bij het loaden eventuele fouten kunnen worden opgemerkt. De tape I/0 buffer kan niet meer dan 191 karakters bevatten zodat de filelengte hierdoor is beperkt tot 191 karakters. De werkwijze is nu als volgt:
Met de GET A$ routine brengen we eerst de naam in de tabel (gewoon SAVE/LOAD) op $ CA00 en daarna een aantal karakters voor de file op $ CA10 en verder. Uiteraard kan het voorkomen dat de file *korter* is dan 191 tekens. Dit moet dan in het programma verwerkt worden zodat in elk geval wordt overgegaan tot het saven van de file.
Het programma moet de volgende punten bevatten:

a. Het filenummer.
b. Het devicenummer (voor de tape $ 01).
c. Het secondair adres. Dit moet bij het *saven* naar de tape van een file $ 01 zijn.
d. De naam. Deze bevat verder geen gegevens (SAVE/LOAD).
e. Het openen van het kanaal.
f. De file tot 'uitgang' maken.
g. Het vullen van de tape I/0 buffer met de file.
h. Het saven van de file.
i. Het sluiten van het kanaal.

Het volgende programma voldoet hieraan:

SAVE een file naar de tape

```
49408 C100  A9 01   LDA-IMM       01     File nummer.
49410 C102  A2 01   LDX-IMM       01     Device nummer, $ 01 voor tape.
49412 C104  A0 01   LDY-IMM       01     Secondair adres, voor save file.
49414 C106  20 BAFF JSR-ABS       FFBA   SETLFS, gegevens voor de file.
49417 C109  A9 09   LDA-IMM       09     Lengte van de naam (SAVE/LOAD).
49419 C10B  A2 00   LDX-IMM       00     Lage byte tabeladres (naam in tabel).
49421 C10D  A0 CA   LDY-IMM       CA     Hoge byte tabeladres.
49423 C10F  20 BDFF JSR-ABS       FFBD   SETNAM, invoeren van de naam.
49426 C112  20 C0FF JSR-ABS       FFC0   OPEN, open de file.
49429 C115  A2 01   LDX-IMM       01     File nummer.
49431 C117  20 C9FF JSR-ABS       FFC9   CHKOUT, kanaal wordt uitgang.
49434 C11A  A0 FF   LDY-IMM       FF     # -1, voor de lengte van de file.
49436 C11C  C8      INY-IMPL             Verhoog de filelengte.
49437 C11D  B9 10CA LDA-ABS,Y     CA10   Karakter in de ACCU.
49440 C120  20 D2FF JSR-ABS       FFD2   Karakter in de tape I/O buffer.
49443 C123  C9 0D   CMP-IMM       0D     Laatste karakter?
49445 C125  D0 F5   BNE-REL       C11C   Terug voor volgend karakter.
49447 C127  A9 BF   LDA-IMM       BF     Einde file. # 191 voor volle buffer.
49449 C129  85 A6   STA-Z.PAGE           Buffer pointer in de hoogste stand.
49451 C12B  20 D2FF JSR-ABS       FFD2   Tape I/O buffer naar de tape.
49454 C12E  A9 01   LDA-IMM       01     File nummer.
49456 C130  20 C3FF JSR-ABS       FFC3   CLOSE, sluit het kanaal.
49459 C133  20 E7FF JSR-ABS       FFE7   CLALL.
49462 C136  60      RTS-IMPL             RETURN.
```

Ten opzichte van het programma voor het saven van een file naar de disk is het devicenummer anders ($ 01), evenals het secondair adres ($ 01 voor save). De kern van het programma vormen de regels 49434 tot en met 49451. Eerst wordt de karakterteller $ 00 (regels 49434 en 49436). Daarna wordt een karakter uit de tabel in de accu geladen. De subroutine CHROUT op $ FFD2 (regel 49440) zorgt ervoor dat het karakter in de tape I/0 buffer wordt geplaatst. Dit wordt karakter voor karakter gedaan en de inhoud van het Y-register wordt elke keer met 1 verhoogd.
De RETURN op het eind van de file zorgt er voor dat het programma vervolgt met regel 49447. Nu wordt de waarde $ BF in de bufferpointer $ 00A6 geplaatst. De subroutine CHROUT op regel 49451 meent nu dat de buffer vol is en gaat de *gehele* tape I/0 buffer, ook het gedeelte dat niet met karakters van de file is gevuld, naar de tape schrijven.

Voor het loaden van een file van de tape moet het secondaire adres $ 00 zijn. Dit is in overeenstemming met het overeenkomstige commando uit de BASIC programmeertaal.

OPEN 1,1,0

Uiteraard moet het geopende kanaal een input kanaal worden. Ook nu bevat de naam van de file geen enkel nader gegeven. Het volgende programma is voor het loaden van de file van de tape:

LOAD een file van de tape

```
49408 C100  A9 01   LDA-IMM       01     File nummer.
49410 C102  A2 01   LDX-IMM       01     Device nummer, $ 01 voor tape.
49412 C104  A0 00   LDY-IMM       00     Secondair adres, $ 00 voor load file.
49414 C106  20 BAFF JSR-ABS       FFBA   SETLFS, gegevens voor de file.
49417 C109  A9 09   LDA-IMM       09     Lengte van de naam (SAVE/LOAD).
49419 C10B  A2 00   LDX-IMM       00     Lage byte tabeladres (naam in tabel).
49421 C10D  A0 CA   LDY-IMM       CA     Hoge byte tabeladres.
49423 C10F  20 BDFF JSR-ABS       FFBD   SETNAM, invoeren van de naam.
49426 C112  20 C0FF JSR-ABS       FFC0   OPEN, open de file.
49429 C115  A2 01   LDX-IMM       01     File nummer.
49431 C117  20 C6FF JSR-ABS       FFC6   CHKIN, kanaal wordt ingang.
49434 C11A  20 CFFF JSR-ABS       FFCF   Tape I/O buffer vullen vanaf de tape.
49437 C11D  A9 01   LDA-IMM       01     File nummer.
```

```
49439 C11F  20 C3FF JSR-ABS     FFC3  CLOSE, sluit het kanaal.
49442 C122  20 E7FF JSR-ABS     FFE7  CLALL.
49445 C125  A2 00   LDX-IMM     00    Voor de lengte van de file.
49447 C127  E8      INX-IMPL          Verhoog de filelengte.
49448 C128  BD 3C03 LDA-ABS,X   033C  Karakter uit de tape I/O buffer.
49451 C12B  9D 0FCA STA-ABS,X   CA0F  Karakter in de tabel.
49454 C12E  C9 0D   CMP-IMM     0D    Laatste karakter van de file?
49456 C130  D0 F5   BNE-REL     C127  Voor volgend karakter.
49458 C132  60      RTS-IMPL          RETURN.
```

Tot en met regel 49431 vertoont het programma niets nieuws. Het werkelijke loaden gebeurt in regel 49434. De subroutine CHRIN op $ FFCF vult dan de tape I/0 buffer in zijn totaal met de karakters die van de tape komen. In het eerste gedeelte van de tape I/0 buffer bevindt zich de file, afgesloten door een RETURN. Nu de karakters zijn binnengehaald kan het kanaal weer worden gesloten. Hiervoor zijn de regels 49437 tot en met 49442. Nu moeten de karakters worden overgebracht vanuit de tape I/0 buffer naar de tabel. Hoewel voor het aanvangsadres van de tape I/0 buffer $ 033C wordt opgegeven bevindt het eerste karakter zich in geheugenplaats $ 033D. Het index X-register begint met de waarde $ 01 voor het laden van de accu met de inhoud van register $ 033D. Deze inhoud wordt weer geschreven in geheugenplaats $ CA10. Alle karakters uit de buffer worden overgebracht in de tabel. Indien dit gewenst is kan de tabel eventueel nog worden afgesloten met $ 00. Hiervoor is een kleine aanvulling in het programma nodig.

7.4. Karakters naar de printer

Evenals de disk drive verzorgt de printer zelf al het werk dat nodig is voor het printen van een karakter. Dat houdt in dat de karakters die op het papier moeten worden geprint, stuk voor stuk naar de printer moeten worden verzonden. Deze karakters worden in de printer eerst opgesameld in een buffergeheugen dat in totaal negentig tekens kan bevatten. Als de buffer niet geheel gevuld is met karakters blijft de printer wachten totdat het teken voor RETURN is ontvangen. Pas daarna worden de karakters die zich in de buffer bevinden, geprint. Als de buffer vol is wordt automatisch overgegaan tot printen, om plaats te maken voor nieuwe karakters. Het is steeds noodzakelijk om een serie karakters die moet worden geprint, af te sluiten met een RETURN. Als u de karakters in de computer brengt met de routine GET A$ dan eindigt u in elk geval met een RETURN. Het volgende programma kunt u voor het printen gebruiken:

File naar de printer

```
49408 C100  A9 01   LDA-IMM     01    File nummer.
49410 C102  A2 04   LDX-IMM     04    Device nummer, $ 04 voor de printer.
49412 C104  A0 00   LDY-IMM     00    Secondair adres, $ 00 voor upper case.
49414 C106  20 BAFF JSR-ABS     FFBA  SETLFS, gegevens voor de file.
49417 C109  A9 00   LDA-IMM     00    Geen filenaam.
49419 C10B  20 BDFF JSR-ABS     FFBD  SETNAM.
49422 C10E  20 C0FF JSR-ABS     FFC0  OPEN, open de file.
49425 C111  A2 01   LDX-IMM     01    File nummer.
49427 C113  20 C9FF JSR-ABS     FFC9  CHKOUT, kanaal wordt uitgang.
49430 C116  A0 00   LDY-IMM     00    Lengte van de file.
49432 C118  B9 00CA LDA-ABS,Y   CA00  Karakter in de ACCU.
49435 C11B  F0 06   BEQ-REL     C123  Einde van de file?
49437 C11D  20 D2FF JSR-ABS     FFD2  Karakter naar de printer.
49440 C120  C8      INY-IMPL          Verhoog lengte van de file.
49441 C121  D0 F5   BNE-REL     C118  Voor het volgend karakter.
49443 C123  A9 0D   LDA-IMM     0D    Einde file, RETURN.
49445 C125  20 D2FF JSR-ABS     FFD2  RETURN naar printer.
49448 C128  A9 01   LDA-IMM     01    File nummer.
49450 C12A  20 C3FF JSR-ABS     FFC3  CLOSE, sluit het kanaal.
49453 C12D  20 E7FF JSR-ABS     FFE7  CLALL.
49456 C130  60      RTS-IMPL          RETURN.
```

Het heeft geen enkele zin een file voor de printer een naam te geven. Daarom is in regel 49417 voor de lengte van de filenaam $ 00 ingevoerd. Het adres van de filenaam kan dan uiteraard ook niet worden ingevoerd. Het aanroepen van de subroutine SETNAM is echter wel voorgeschreven. De file heeft een nummer (regel 49408) en het devicenummer voor de printer is $ 04. Met het secondair adres is iets bijzonders aan de hand. Wordt hiervoor $ 00 ingevoerd dan staat de printer in de upper case mode (ook wel cursor up mode genoemd) en worden alle karakters in deze mode geprint, tenzij vóór een te printen string (alle karakters tot en met de RETURN) de code voor lower case (CHR$(17)) wordt verzonden. Wordt echter voor het secundair adres $ 07 ingevoerd dan worden alle karakters in de lower case mode (cursor down mode) geprint, tenzij vóór een te printen string de code voor upper case mode (CHR$(145)) wordt verzonden. In dit programma is gekozen voor de upper case mode. Nadat het geopende kanaal tot uitgang is gemaakt worden in de regels 49430 tot en met 49441 de karakters naar de printer verzonden met de subroutine CHROUT. De karakters moeten in de tabel worden ingevoerd, te beginnen met geheugenplaats $ CA00.

In het programma is een extra RETURN opgenomen (regels 49443 en 49445) zodat in elk geval alle karakters zullen worden geprint.

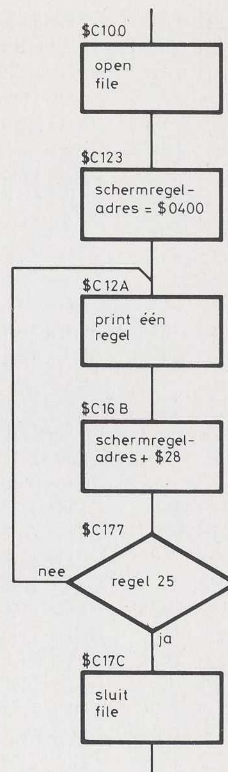

Fig. 43

7.5. Hard Copy van het scherm

Het is mogelijk met de printer een kopie te maken van het scherm, zodat de karakters op dezelfde manier op het papier worden afgedrukt als ze op het scherm staan. Daartoe wordt de inhoud van het schermgeheugen naar de printer gezonden. Het stroomdiagram van het programma geeft figuur 43. Nadat op de gebruikelijke manier het kanaal naar de printer is geopend wordt het schermregeladres (adres van de eerste geheugenplaats van een schermregel) op $ 0400 gesteld. Nu worden de karakters van deze schermregel naar de printer gezonden, inclusief de spaties. De regel wordt afgesloten met een RETURN zodat hij in zijn geheel op het papier wordt gedrukt. Nu wordt het schermregeladres met $ 28 (40) opgehoogd voor de volgende regel. Zo wordt regel voor regel afgewerkt, tot alle 25 regels van het scherm zijn geprint. Een moeilijkheid daarbij is dat de karakters in het schermgeheugen in schermcode zijn opgeslagen, terwijl de karakters in ASCII code naar de printer moeten worden gestuurd. Een andere moeilijkheid is dat het scherm de karakters zowel in upper case als in lower case kan vertonen, hetgeen uiteraard op het papier op overeenkomstige wijze moet gebeuren. Hoe dat kan worden opgelost laat het volgende programma zien:

HARD COPY

```
49408 C100  A9 02   LDA-IMM      02   Masker in ACCU.
49410 C102  2D 18D0 AND-ABS      D018 Bepaal: upper case of lower case.
49413 C105  F0 04   BEQ-REL      C10B Sprong bij upper case.
49415 C107  A0 07   LDY-IMM      07   Voor lower case karakters.
49417 C109  D0 02   BNE-REL      C10D Volgende regel overslaan.
49419 C10B  A0 00   LDY-IMM      00   Voor upper case karakters.
49421 C10D  A9 01   LDA-IMM      01   File nummer.
49423 C10F  A2 04   LDX-IMM      04   Device nummer, $ 04 voor de printer.
49425 C111  20 BAFF JSR-ABS      FFBA SETLFS, gegevens voor de file.
```

```
49428 C114  A9 00   LDA-IMM      00    Geen filenaam.
49430 C116  20 BDFF JSR-ABS      FFBD  SETNAM.
49433 C119  20 C0FF JSR-ABS      FFC0  OPEN, open de file.
49436 C11C  A2 01   LDX-IMM      01    File nummer.
49438 C11E  20 C9FF JSR-ABS      FFC9  CHKOUT, kanaal wordt uitgang.
49441 C121  A2 00   LDX-IMM      00    Voor het aantal regels.
49443 C123  8A      TXA-IMPL           $ 00 in ACCU.
49444 C124  85 FB   STA-Z.PAGE         Lage byte schermregeladres.
49446 C126  A9 04   LDA-IMM      04    $ 04 in ACCU.
49448 C128  85 FC   STA-Z.PAGE         Hoge byte schermregeladres.
49450 C12A  A0 00   LDY-IMM      00    Voor het aantal karakters per regel.
49452 C12C  B1 FB   LDA-(IND),Y        Karakter in de ACCU.
49454 C12E  C9 80   CMP-IMM      80    Bepaal inverse of normaal.
49456 C130  30 0E   BMI-REL      C140  Sprong bij normaal karakter.
49458 C132  38      SEC-IMPL           Inverse karakter.
49459 C133  E9 80   SBC-IMM      80    Correctie, (schermcode-128).
49461 C135  48      PHA-IMPL           Bewaar het karakter.
49462 C136  A9 12   LDA-IMM      12    CHR$(18).
49464 C138  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  CHROUT voor RVS ON.
49467 C13B  A9 01   LDA-IMM      01
49469 C13D  85 FD   STA-Z.PAGE         Flag voor RVS ON.
49471 C13F  68      PLA-IMPL           Haal karakter terug.
49472 C140  18      CLC-IMPL           Conversie van schermcode naar ASCII.
49473 C141  69 40   ADC-IMM      40    Idem
49475 C143  C9 A0   CMP-IMM      A0    Idem.
49477 C145  10 0E   BPL-REL      C155  Idem.
49479 C147  69 40   ADC-IMM      40    Idem.
49481 C149  C9 C0   CMP-IMM      C0    Idem.
49483 C14B  10 08   BPL-REL      C155  Idem.
49485 C14D  E9 7F   SBC-IMM      7F    Idem.
49487 C14F  C9 20   CMP-IMM      20    Idem.
49489 C151  10 02   BPL-REL      C155  Idem.
49491 C153  69 40   ADC-IMM      40    Idem.
49493 C155  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Karakter naar de printer.
49496 C158  A5 FD   LDA-Z.PAGE         Bepaal RVS flag.
49498 C15A  F0 05   BEQ-REL      C161  Sprong bij normaal karakter.
49500 C15C  A9 92   LDA-IMM      92    CHR$(146).
49502 C15E  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Voor RVS OFF.
49505 C161  C8      INY-IMPL           Verhoog de karakterteller.
49506 C162  C0 28   CPY-IMM      28    Voor 40 karakters per regel.
49508 C164  D0 C6   BNE-REL      C12C  Voor het volgende karakter.
49510 C166  A9 0D   LDA-IMM      0D    Voor RETURN.
49512 C168  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Voor het printen van de regel en NR.
49515 C16B  18      CLC-IMPL           Berekent nieuw schermregeladres.
49516 C16C  98      TYA-IMPL           Idem.
49517 C16D  65 FB   ADC-Z.PAGE         Idem.
49519 C16F  85 FB   STA-Z.PAGE         Idem.
49521 C171  A9 00   LDA-IMM      00    Idem.
49523 C173  65 FC   ADC-Z.PAGE         Idem.
49525 C175  85 FC   STA-Z.PAGE         Idem.
49527 C177  E8      INX-IMPL           Verhoog de regelteller.
49528 C178  E0 19   CPX-IMM      19    Voor 25 regels.
49530 C17A  D0 AE   BNE-REL      C12A  Voor volgende regel.
49532 C17C  A9 01   LDA-IMM      01    File nummer.
49534 C17E  20 C3FF JSR-ABS      FFC3  CLOSE, sluit het kanaal.
49537 C181  20 E7FF JSR-ABS      FFE7  CLALL.
49540 C184  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Of de karakters in de upper case mode of in de lower case mode op het beeldscherm worden geprint hangt samen met de inhoud van geheugenplaats $ D018. De inhoud hiervan is $ 15 (00010101) voor de upper case of $ 17 (00010111) voor de lower case. Het verschil zit hem in de tweede bit. Met het masker $ 02 (regel 49408) en een AND instructie (regel 49410) kan de mode worden vastgesteld,

waarmee het secondaire adres $ 00 voor de upper case of $ 07 voor lower case kan worden geselecteerd. Het openen van de file volgt hierna. Nu wordt eerst het index X-register als regelteller gereset ($ 00, regel 49441) waarna het schermregeladres $ 0400 in de registers $ 00FB en $ 00FC wordt geladen (regels 49443 tot en met 49448). Ook de karakterteller Y wordt gereset (regel 49450). Hierna wordt met de (indirect), Y adresseermethode een karakter opgehaald. Van dit karakter moet eerst worden vastgesteld of het een invers of een normaal karakter is. Bij een invers karakter moet CHR$ (18) voor RVS ON naar de printer en wordt een flag gezet. In dat geval moet ook de schermcode gecorrigeerd worden (−128). De regels 49472 tot en met 49491 dienen voor de conversie van schermcode naar ASCII. In regel 49493 gaat het karakter in ASCII naar de printer. Steeds als een karakter met RVS ON is geprint wordt RVS weer uitgeschakeld door achter het karakter CHR$ (146) naar de printer te sturen (regels 49496 tot en met 49502). Het geheel herhaalt zich voor de volgende karakters tot de gehele regel is afgewerkt (regel 49505 tot en met 49508). Dan wordt $ 0D voor RETURN naar de printer gestuurd. Dit heeft als resultaat dat de karakters van de regel, die zich nu in de buffer van de printer bevinden, worden geprint en dat de volgende karakters op de volgende regel worden geprint. Nu wordt het schermregeladres met $ 28 (40) opgehoogd. Eerst wordt $ 28 opgeteld bij de lage byte van het adres ($ 00FB, regels 49515 tot en met 49519). Zou het getal in $ 00FB hierdoor groter worden dan $ FF dan wordt het carrybit 1. Door $ 00 (regel 49521) bij de hoge byte op te tellen met ADC wordt het carrybit bij de hoge byte opgeteld zodat ook de hoge byte van het adres de juiste waarde krijgt. Nu wordt de volgende regel afgewerkt. Dit herhaalt zich tot alle regels zijn behandeld.

8. Bewerkingen met getallen.

8.1. Rekenkundige en logische bewerkingen

Uiteraard is het mogelijk om met machinetaalprogramma's dezelfde bewerkingen uit te voeren die ook in de BASIC programmeertaal mogelijk zijn, mits de betreffende subroutines daarvoor op de juiste manier worden gebruikt.

De rekenkundige bewerkingen zijn steeds bewerkingen tussen twee getallen. Deze getallen zullen in dit hoofdstuk steeds met X en Y aangegeven worden. Het resultaat is Z. De getallen kunnen zowel floating point als integer zijn. Eén van de getallen bevindt zich steeds in FPAC, in de volgende voorbeelden steeds het getal voor Y. Het andere getal (X) bevindt zich in de ruimte voor een variabele, of in een speciaal hulpregister, HLPREG, op de geheugenplaatsen $ 0069 tot en met $ 006E. Na de berekening bevindt zich het resultaat steeds in FPAC.

De getallen kunnen zich in de geheugenruimte bevinden. Een andere mogelijkheid is dat ze worden ingevoerd in FPAC met de INPUT routine.

Ook is het mogelijk dat ze in het programma worden ingevoerd. Zie hiervoor paragraaf 8.4, 'voorbeelden rekenkundige bewerkingen'. In het volgende programma wordt eerst getal X ingevoerd met de INPUT routine en daarna doorgeplaatst in de variabele geheugenruimte ($ C900).

Dan wordt het getal Y middels de INPUT routine in FPAC geplaatst.

Rekenkundige bewerkingen I

```
49408 C100  A9 58   LDA-IMM      58    CHR$(88), voor "X".
49410 C102  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Print "X".
49413 C105  20 3DC1 JSR-ABS      C13D  Subroutine input.
49416 C108  A2 00   LDX-IMM      00    Lage byte van adres voor variabele X.
49418 C10A  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte van adres voor variabele X.
49420 C10C  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  Waarde voor X in geheugenplaats.
49423 C10F  A9 59   LDA-IMM      59    CHR$(89) voor "Y".
49425 C111  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Print "Y".
49428 C114  20 3DC1 JSR-ABS      C13D  Subroutine input.
49431 C117  A9 00   LDA-IMM      00    Lage byte variabele X.
49433 C119  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele X.
49435 C11B  20 67B8 JSR-ABS      B867  Optellen van FPAC (Y) en X.
49438 C11E  A2 05   LDX-IMM      05    Lage byte somadres.
49440 C120  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte somadres.
49442 C122  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  Som in geheugenruimte.
49445 C125  20 DDBD JSR-ABS      BDDD  Van FLOATING POINT naar ASCII.
49448 C128  A2 00   LDX-IMM      00    Voor de stringlengte.
49450 C12A  BD 0001 LDA-ABS,X    0100  Haal karakter op.
49453 C12D  F0 06   BEQ-REL      C135  Einde string?
49455 C12F  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Print karakter.
49458 C132  E8      INX-IMPL           Verhoog stringlengte.
49459 C133  D0 F5   BNE-REL      C12A  Voor volgend karakter.
49461 C135  A9 0D   LDA-IMM      0D    Einde string, voor RETURN.
49463 C137  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Cursor naar nieuwe regel.
49466 C13A  4C 00C1 JMP-ABS      C100  Voor volgende berekening.
49469 C13D  A9 3F   LDA-IMM      3F    Subroutine input.
49471 C13F  20 D2FF JSR-ABS      FFD2
49474 C142  A2 FF   LDX-IMM      FF
49476 C144  E8      INX-IMPL
49477 C145  20 CFFF JSR-ABS      FFCF
49480 C148  9D 00C8 STA-ABS,X    C800
49483 C14B  C9 0D   CMP-IMM      0D
49485 C14D  D0 F5   BNE-REL      C144
49487 C14F  20 D2FF JSR-ABS      FFD2
49490 C152  A9 00   LDA-IMM      00
```

```
49492 C154  85 22   STA-Z.PAGE
49494 C156  A9 C8   LDA-IMM        C8
49496 C158  85 23   STA-Z.PAGE
49498 C15A  8A      TXA-IMPL
49499 C15B  20 B5B7 JSR-ABS        B7B5
49502 C15E  60      RTS-IMPL
```

Het invoeren van de getallen gebeurt zoals hiervoor beschreven in de regels 49408 tot en met 49428. De rekenkundige bewerking heeft hier plaats tussen X in de geheugenruimte en Y in FPAC. Het adres van X wordt daartoe in het X-register (lage byte) en in het Y-register (hoge byte) geladen. Subroutine ADD op regel 494435 voert de bewerking 'optellen' uit. Het resultaat (in FPAC) wordt in de geheugenruimte geplaatst en ook op de gebruikelijke wijze geprint. Start het programma met SYS 49408. Na het invoeren van de waarden voor X en Y ziet u het resultaat op het beeldscherm geprint.

Het programma wordt ook voor vermenigvuldigen gebruikt. Hiervoor moet dan in regel 49435 de subroutine MULTIPLY worden aangeroepen. Lijst 7 geeft de subroutines die bij dit programma kunnen worden gebruikt.

Lijst 7. Rekenkundige bewerkingen

Bewerking	Subroutine	adres
Z=X+Y	ADD	B867
Z=X*Y	MULTIPLY	BA28

Voor de andere bewerkingen moet het volgende programma worden gebruikt:

Rekenkundige bewerkingen II

```
49408 C100  A9 58   LDA-IMM        58    CHR$(88) voor "X".
49410 C102  20 D2FF JSR-ABS        FFD2  Print "X".
49413 C105  20 40C1 JSR-ABS        C140  Subroutine input.
49416 C108  A2 00   LDX-IMM        00    Lage byte voor X.
49418 C10A  A0 C9   LDY-IMM        C9    Hoge byte voor X.
49420 C10C  20 D4BB JSR-ABS        BBD4  Waarde voor X in geheugenplaats.
49423 C10F  A9 59   LDA-IMM        59    CHR$(89) voor "Y".
49425 C111  20 D2FF JSR-ABS        FFD2  Print "Y".
49428 C114  20 40C1 JSR-ABS        C140  Subroutine input.
49431 C117  A9 00   LDA-IMM        00    Lage byte variabele X.
49433 C119  A0 C9   LDY-IMM        C9    Hoge byte variabele X.
49435 C11B  20 8CBA JSR-ABS        BA8C  X  in hulpregister HLPREG.
49438 C11E  20 53B8 JSR-ABS        B853  Aftrekken, X-Y, HLPREG-FPAC naar FPAC.
49441 C121  A2 05   LDX-IMM        05    Lage byte verschiladres.
49443 C123  A0 C9   LDY-IMM        C9    Hogebyte verschiladres.
49445 C125  20 D4BB JSR-ABS        BBD4  Verschil in geheugenruimte.
49448 C128  20 DDBD JSR-ABS        BDDD  Van FLOATING POINT naar ASCII.
49451 C12B  A2 00   LDX-IMM        00    Voor de stringlengte.
49453 C12D  BD 0001 LDA-ABS,X      0100  Haal karakter op.
49456 C130  F0 06   BEQ-REL        C138  Einde string?
49458 C132  20 D2FF JSR-ABS        FFD2  Print karakter.
49461 C135  E8      INX-IMPL             Verhoog stringlengte.
49462 C136  D0 F5   BNE-REL        C12D  Voor volgend karakter.
49464 C138  A9 0D   LDA-IMM        0D    Einde string, voor RETURN.
49466 C13A  20 D2FF JSR-ABS        FFD2  Cursor naar nieuwe regel.
49469 C13D  4C 00C1 JMP-ABS        C100  Voor volgende berekening.
49472 C140  A9 3F   LDA-IMM        3F    Subroutine input.
49474 C142  20 D2FF JSR-ABS        FFD2
49477 C145  A2 FF   LDX-IMM        FF
49479 C147  E8      INX-IMPL
49480 C148  20 CFFF JSR-ABS        FFCF
49483 C14B  9D 00C8 STA-ABS,X      C800
49486 C14E  C9 0D   CMP-IMM        0D
49488 C150  D0 F5   BNE-REL        C147
49490 C152  20 D2FF JSR-ABS        FFD2
49493 C155  A9 00   LDA-IMM        00
49495 C157  85 22   STA-Z.PAGE
```

```
49497 C159  A9 C8   LDA-IMM      C8
49499 C15B  85 23   STA-Z.PAGE
49501 C15D  8A      TXA-IMPL
49502 C15E  20 B5B7 JSR-ABS          B7B5
49505, C161 60      RTS-IMPL
```

Het enige verschil met het vorige programma is dat op regel 49435 de waarde voor X met de subroutine variabele in HLPREG in het hulpregister wordt geplaatst. De bewerking is nu tussen FPAC en HLPREG.

De bewerking die wordt uitgevoerd is afhankelijk van de subroutine die in regel 49438 wordt aangeroepen. Aftrekken, delen, machtsverheffen en de logische bewerkingen AND en OR kunnen door dit programma worden uitgevoerd. Lijst 8 geeft de subroutines. Let hierbij op de volgorde van de variabelen X en Y!

U hoeft achter de opcode voor JSR, $ 20, in regel 49438 slechts het adres van de subroutine in te voeren die de bewerking uitvoert die u wenst.

Lijst 8. Rekenkundige en logische bewerkingen

Bewerking	Subroutine	adres
Z=X-Y	SUBSTRACT	B853
Z=X/Y	DIVIDE	BBOC
Z=X ↑ Y	POWER	BF7B
Z=XANDY	AND	AFE9
Z=XORY	OR	AFE6

8.2. Functies

Voor het laten uitvoeren van een functie, zoals SIN(X) in Z=Y*SIN(X), behoeft slechts één getal te worden ingevoerd. Een routine die een functie uitvoert verwacht het getal in FPAC en zal het resultaat van de functie ook weer in FPAC plaatsen. Het volgende programma kan voor een functie worden gebruikt:

Functies I

```
49408 C100  A9 58   LDA-IMM      58    CHR$(88), voor "X".
49410 C102  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Print "X".
49413 C105  20 2AC1 JSR-ABS      C12A  Subroutine input.
49416 C108  20 71BF JSR-ABS      BF71  Subroutine SQR, SQR(X) in FPAC.
49419 C10B  A2 05   LDX-IMM      05    Lage byte resultaatadres.
49421 C10D  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte resultaatadres.
49423 C10F  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  Resultaat in geheugenruimte.
49426 C112  20 DDBD JSR-ABS      BDDD  Van FLOATING POINT naar ASCII.
49429 C115  A2 00   LDX-IMM      00    Voor de stringlengte.
49431 C117  BD 0001 LDA-ABS,X    0100  Haal karakter op.
49434 C11A  F0 06   BEQ-REL      C122  Einde string?
49436 C11C  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Print karakter.
49439 C11F  E8      INX-IMPL           Verhoog stringlengte.
49440 C120  D0 F5   BNE-REL      C117  Voor volgend karakter.
49442 C122  A9 0D   LDA-IMM      0D    Einde string, voor RETURN.
49444 C124  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Cursor naar nieuwe regel.
49447 C127  4C 00C1 JMP-ABS      C100  Voor volgende berekening,
49450 C12A  A9 3F   LDA-IMM      3F    Subroutine input.
49452 C12C  20 D2FF JSR-ABS      FFD2
49455 C12F  A2 FF   LDX-IMM      FF
49457 C131  E8      INX-IMPL
49458 C132  20 CFFF JSR-ABS      FFCF
49461 C135  9D 00C8 STA-ABS,X    C800
49464 C138  C9 0D   CMP-IMM      0D
49466 C13A  D0 F5   BNE-REL      C131
49468 C13C  20 D2FF JSR-ABS      FFD2
49471 C13F  A9 00   LDA-IMM      00
49473 C141  85 22   STA-Z.PAGE
49475 C143  A9 C8   LDA-IMM      C8
49477 C145  85 23   STA-Z.PAGE
49479 C147  8A      TXA-IMPL
49480 C148  20 B5B7 JSR-ABS      B7B5
49483 C14B  60      RTS-IMPL
```

In de eerste drie regels wordt het getal voor X ingevoerd in FPAC. In regel 49416 wordt de betreffende subroutine aangeroepen, in dit geval de subroutine voor Y = SQR(X). In plaats van deze subroutine kunt u het adres van elke andere subroutine die wordt vermeld in lijst 9, in deze regel invoeren.

8.3. Het toevalsgetal en pi

Een functie waarbij de grootte van het getal in FPAC vóór het aanroepen van deze functie er niets toe doet, zolang het maar positief is, is de RND(X) functie. Het volgende programma zal u dan ook, steeds als een willekeurige toets wordt ingedrukt, een randomgetal op het beeldscherm printen.

Lijst 9. Functies

Bewerking	Subroutine	Adres
Y = SQR(X)	SQR	BF71
Y = SIN(X)	SIN	E26B
Y = COS(X)	COS	E264
Y = TAN(X)	TAN	E2B4
Y = ATN(X)	ATN	E3OE
Y = LOG(X)	LOG	B9EA
$E = e^X$	EXP	BFED
Y = INT(X)	INT	BCCC
Y = SGN(X)	SGN	BC39
Y = ABS(X)	ABS	BC58
Y = -X	NEG	BFB4

Functies II

```
49408 C100  A5 C5   LDA-Z.PAGE          Bepaal de inhoud van reg. 197.
49410 C102  C9 40   CMP-IMM       40    Is de toets nog ingedrukt?
49412 C104  D0 FA   BNE-REL       C100  Wacht tot hij wordt losgelaten.
49414 C106  A5 C5   LDA-Z.PAGE          Bepaal de inhoud van reg. 197.
49416 C108  C9 40   CMP-IMM       40    Ga na of een toets is ingedrukt.
49418 C10A  F0 FA   BEQ-REL       C106  Wacht op een toets.
49420 C10C  20 97E0 JSR-ABS       E097  Subroutine voor X=RND(0).
49423 C10F  A2 00   LDX-IMM       00    Lage byte variabele X.
49425 C111  A0 C9   LDY-IMM       C9    Hoge byte variabele X.
49427 C113  20 D4BB JSR-ABS       BBD4  X in geheugenruimte.
49430 C116  20 DDBD JSR-ABS       BDDD  Van FLOATING POINT naar ASCII.
49433 C119  A2 00   LDX-IMM       00    Voor de stringlengte.
49435 C11B  BD 0001 LDA-ABS,X     0100  Haal karakter op.
49438 C11E  F0 06   BEQ-REL       C126  Einde string?
49440 C120  20 D2FF JSR-ABS       FFD2  Print karakter.
49443 C123  E8      INX-IMPL            Verhoog stringlengte.
49444 C124  D0 F5   BNE-REL       C11B  Voor volgend karakter.
49446 C126  A9 0D   LDA-IMM       0D    Einde string, voor RETURN.
49448 C128  20 D2FF JSR-ABS       FFD2  Cursor naar de nieuwe regel.
49451 C12B  4C 00C1 JMP-ABS       C100  Voor een volgend RND getal.
```

Voor dit programma zijn de routines 'wacht op toets los' (regels 49408 tot en met 49412) en 'wacht op toets in' (regels 49414 tot en met 49418) gebruikt. Daarna wordt de RND subroutine op $ E097 aangeroepen. Deze subroutine genereert een random getal en plaatst dit in FPAC. Het verdere programma verloopt overeenkomstig aan het voorgaande. Het getal dat de subroutine genereert is alleen van het getal X in FPAC afhankelijk als dit een negatief getal is. In dat geval is het gegenereerde getal *geen* random getal. Indien nodig moet daarom FPAC voor het aanroepen van de subroutine eerst met een positief getal worden gevuld. Bij dit programma is, nadat de eerste keer op een toets wordt gedrukt, het getal in FPAC positief (het randomgetal is altijd positief).

Het getal π kunt u nog wel eens nodig hebben omdat de waarde van hoeken bij goniometrische functies steeds in radialen moet worden ingevoerd. Het getal voor π is in de computer opgeslagen in de geheugenplaatsen $ AEA8 tot en met $ AEAC. Het volgende programma plaatst het getal in de geheugenruimte voor een variabele en print het op het beeldscherm:

π

```
49408 C100  A2 04   LDX-IMM       04    Voor 5 geheugenplaatsen.
49410 C102  BD A8AE LDA-ABS,X     AEA8  Getal uit constante-adres.
49413 C105  9D 00C9 STA-ABS,X     C900  Getal in variabele-adres.
```

```
49416 C108  CA        DEX-IMPL           X=X-1.
49417 C109  10 F7     BPL-REL      C102  Voor volgende geheugenplaats.
49419 C10B  A9 00     LDA-IMM      00    Lage byte variabele-adres.
49421 C10D  A0 C9     LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele-adres.
49423 C10F  20 A2BB   JSR-ABS      BBA2  Getal voor Pi in FPAC.
49426 C112  20 DDBD   JSR-ABS      BDDD  Van FLOATING POINT naar ASCII.
49429 C115  A2 00     LDX-IMM      00    Voor de stringlengte.
49431 C117  BD 0001   LDA-ABS,X    0100  Haal het karakter op.
49434 C11A  F0 06     BEQ-REL      C122  Einde string?
49436 C11C  20 D2FF   JSR-ABS      FFD2  Print het karakter.
49439 C11F  E8        INX-IMPL           Verhoog de stringlengte.
49440 C120  D0 F5     BNE-REL      C117  Voor volgend karakter.
49442 C122  A9 0D     LDA-IMM      0D    Einde string, voor RETURN.
49444 C124  20 D2FF   JSR-ABS      FFD2  Cursor naar een nieuwe regel.
49447 C127  60        RTS-IMPL           RETURN.
```

Omdat het index-X register de waarde \$ 04 heeft wordt eerst de inhoud van geheugenplaats \$ AEA8 + \$ 04 = \$ AEAC in de accu geladen. Deze plaatst deze waarde in geheugenplaats \$ C900 + \$ 04 = \$ C904. Nu wordt het index-X register met 1 verminderd en herhaalt de werking zich voor de volgende lagere geheugenplaatsen. Als X=0 dan is het getal voor π overgebracht en volgt het schrijven naar het scherm.
Hiertoe moet het getal π eerst in FPAC worden geplaatst (regels 49419 tot en met 49423). De rest van het programma verloopt volgens de bekende weg voor het printen van een getal.

8.4. Voorbeelden van rekenkundige bewerkingen

In deze paragraaf vindt u twee voorbeelden van rekenkundige bewerkingen, waarbij de benodigde gegevens niet met een INPUT routine in de computer worden gebracht maar ingevoerd zijn in het programma. Als eerste voorbeeld de berekening

$$X = 475 * \mathrm{SIN}(\pi/6)$$

*PRINT 475*SIN (π/6)*

```
49408 C100  A9 36     LDA-IMM      36    # 54
49410 C102  8D 00C8   STA-ABS      C800  "6" in de buffer.
49413 C105  A9 01     LDA-IMM      01    Voor 1 karakter.
49415 C107  20 4EC1   JSR-ABS      C14E  Van ASCII naar FPAC, getal 6 in FPAC.
49418 C10A  A9 A8     LDA-IMM      A8    Lage byte van adres constante Pi.
49420 C10C  A0 AE     LDY-IMM      AE    Hoge byte van adres constante Pi.
49422 C10E  20 8CBA   JSR-ABS      BA8C  Pi in HLPREG.
49425 C111  20 0CBB   JSR-ABS      BB0C  DIVIDE, Pi/6 in FPAC.
49428 C114  20 6BE2   JSR-ABS      E26B  SIN, SIN(Pi/6) in FPAC.
49431 C117  A2 00     LDX-IMM      00    Lage byte variabele-adres.
49433 C119  A0 C9     LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele-adres.
49435 C11B  20 D4BB   JSR-ABS      BBD4  SIN(Pi/6) in geheugenruimte.
49438 C11E  A9 34     LDA-IMM      34    # 52
49440 C120  8D 00C8   STA-ABS      C800  "4" in de buffer.
49443 C123  A9 37     LDA-IMM      37    # 55
49445 C125  8D 01C8   STA-ABS      C801  "7" in de buffer.
49448 C128  A9 35     LDA-IMM      35    # 53
49450 C12A  8D 02C8   STA-ABS      C802  "5" in de buffer.
49453 C12D  A9 03     LDA-IMM      03    Voor 3 karakters.
49455 C12F  20 4EC1   JSR-ABS      C14E  Van ASCII naar FPAC, getal 475 in FPAC.
49458 C132  A9 00     LDA-IMM      00    Lage byte variabele-adres.
49460 C134  A0 C9     LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele-adres.
49462 C136  20 28BA   JSR-ABS      BA28  MULTIPLY, 475*sin(Pi/6) in FPAC.
49465 C139  20 DDBD   JSR-ABS      BDDD  Conversie van FPAC in ASCII.
49468 C13C  A2 00     LDX-IMM      00    Voor de stringlengte.
49470 C13E  BD 0001   LDA-ABS,X    0100  Haal karakter op.
49473 C141  F0 06     BEQ-REL      C149  Einde string?
49475 C143  20 D2FF   JSR-ABS      FFD2  Print karakter.
49478 C146  E8        INX-IMPL           Verhoog de stringlengte.
49479 C147  D0 F5     BNE-REL      C13E  Voor volgend karakter.
```

```
49481 C149  A9 0D    LDA-IMM      0D    Einde string, voor RETURN.
49483 C14B  4C D2FF  JMP-ABS      FFD2  Cursor naar nieuwe regel, RETURN.
49486 C14E  A2 00    LDX-IMM      00    SUBROUTINE, lage byte bufferadres.
49488 C150  86 22    STX-Z.PAGE         Pointer laag.
49490 C152  A2 C8    LDX-IMM      C8    Hoge byte bufferadres.
49492 C154  86 23    STX-Z.PAGE         Pointer hoog.
49494 C156  20 B5B7  JSR-ABS      B7B5  Van ASCII naar FLOATING POINT in FPAC.
49497 C159  60       RTS-IMPL           RETURN.
```

Deze opgave wordt op dezelfde manier aangepakt als met een gewone calculator: eerst $\pi/6$ berekenen, daarna SIN($\pi/6$) bepalen en uiteindelijk de vermenigvuldiging 475 * SIN($\pi/6$) uitvoeren. Voor een deling moet het deeltal (π) in het hulpregister HLPREG en de deler (6) in FPAC. Eerst wordt het getal 6 in FPAC geplaatst. Daartoe moet het karakter '6' in de buffer worden geladen waarna het met de subroutine ASCII naar floating point in FPAC kan worden geplaatst. Dit laatste is in dit programma als een subroutine uitgevoerd omdat de gelijke werking ook nog voor het getal 475 nodig is (regels 49486 en verder). Eerst wordt de stringlengte ($ 01) in de accu geplaatst (regel 49413) waarna de subroutine het verdere werk doet.

In de regels 49418 tot en met 49422 wordt het getal π in HLPREG geplaatst. Dit kan door direct het adres van deze constante in de geheugenruimte ($ AEA8) in te voeren en de subroutine floting point – HLPREG AAN TE ROEPEN. Nu kan de subroutine DIVIDE zijn werk doen. Omdat het resultaat hiervan zich in FPAC bevindt kan direct de subroutine SIN worden gebruikt. Het resultaat hiervan wordt naar de geheugenruimte voor een variabele overgebracht. De vermenigvuldiging die nu nog tot stand moet komen wordt uitgevoerd tussen een getal in FPAC (475) en één in de geheugenruimte (SIN($\pi/6$)). Daarom wordt het getal 475 ingevoerd in de buffer (karakter voor karakter) en van ASCII naar floting point omgezet (regels 49438 tot en met 49455).
Nu wordt de vermenigvuldiging uitgevoerd (regels 49458 tot en met 49462) zodat het resultaat op de gebruikelijke wijze kan worden geprint. Regel 49483 is de laatste regel van het hoofdprogramma. Hier ziet u een JMP naar $ FFD2. Dit is de subroutine CHROUT waarvan we de RTS gebruiken om het programma te verlaten.

Het tweede voorbeeld is voor de berekening

X = INT(6*RND(1))+1

*PRINT INT (6*RND(1)) +1*

```
49408 C100  A9 36    LDA-IMM      36    # 54
49410 C102  20 41C1  JSR-ABS      C141  Getal 6 in FPAC.
49413 C105  A2 00    LDX-IMM      00    Lage byte variabele-adres.
49415 C107  A0 C9    LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele-adres.
49417 C109  20 D4BB  JSR-ABS      BBD4  "6" in geheugenruimte.
49420 C10C  A9 31    LDA-IMM      31    # 49
49422 C10E  20 41C1  JSR-ABS      C141  Getal 1 in FPAC.
49425 C111  A2 05    LDX-IMM      05    Lage byte variabele-adres.
49427 C113  A0 C9    LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele-adres.
49429 C115  20 D4BB  JSR-ABS      BBD4  "1" in geheugenruimte.
49432 C118  20 97E0  JSR-ABS      E097  RND, RND(1) in FPAC.
49435 C11B  A9 00    LDA-IMM      00    Lage byte adres getal "6".
49437 C11D  A0 C9    LDY-IMM      C9    Hoge byte adres getal "6".
49439 C11F  20 28BA  JSR-ABS      BA28  MULTIPLY, 6*RND(1) in FPAC.
49442 C122  20 CCBC  JSR-ABS      BCCC  INT, INT(6*RND(1)) in FPAC.
49445 C125  A9 05    LDA-IMM      05    Lage byte adres getal "1".
49447 C127  A0 C9    LDY-IMM      C9    Hoge byte adres getal "1".
49449 C129  20 67B8  JSR-ABS      B867  ADD, INT(6*RND(1))+1 in FPAC.
49452 C12C  20 DDBD  JSR-ABS      BDDD  Conversie van FPAC in ASCII.
49455 C12F  A2 00    LDX-IMM      00    Voor de stringlengte.
49457 C131  BD 0001  LDA-ABS,X    0100  Haal karakter op.
49460 C134  F0 06    BEQ-REL      C13C  Einde string?
49462 C136  20 D2FF  JSR-ABS      FFD2  Print karakter.
49465 C139  E8       INX-IMPL           Verhoog de stringlengte.
```

```
49466 C13A  D0 F5   BNE-REL       C131  Voor volgend karakter.
49468 C13C  A9 0D   LDA-IMM       0D    Einde string, voor RETURN.
49470 C13E  4C D2FF JMP-ABS       FFD2  Cursor naar nieuwe regel, RETURN.
49473 C141  8D 00C8 STA-ABS       C800  SUBROUTINE. Karakter in de buffer.
49476 C144  A9 01   LDA-IMM       01    Voor 1 karakter.
49478 C146  A2 00   LDX-IMM       00    Lage byte bufferadres.
49480 C148  86 22   STX-Z.PAGE          Pointer laag.
49482 C14A  A2 C8   LDX-IMM       C8    Hoge byte bufferadres.
49484 C14C  86 23   STX-Z.PAGE          Pointer hoog.
49486 C14E  20 B5B7 JSR-ABS       B7B5  Van ASCII naar FLOATING POINT in FPAC.
49489 C151  60      RTS-IMPL            RETURN.
```

Het programma begint met het invoeren van de getallen 6 en 1. Het getal 1 het laatst. Beide getallen worden in de geheugenruimte voor variabelen geplaatst, 6 te beginnen op C900 en 1 te beginnen op $ C905.

In regel 49432 is het getal 1 ook nog in FPAC, zodat door het aanroepen van de subroutine RND inderdaad RND(1) in FPAC wordt geplaatst.

Zoals reeds is vermeld geeft elk positief getal in FPAC de juiste werking van de subroutine RND. Voor de vermenigvuldiging van RND(1) met 6 wordt het adres van het getal 6 ingevoerd en de subroutine MULTIPLY aangeroepen. De daarop volgende subroutine INT zorgt voor INT(6*RND(1)). De optelling met het getal 1 geschiedt op dezelfde wijze als de vermenigvuldiging: de bewerking vindt plaats tussen het getal in FPAC en een getal in de geheugenruimte. Na deze bewerking wordt het resultaat geprint.

8.5. De USER functie

Tot nu toe is steeds gesteld dat een machinetaalprogramma vanuit BASIC moet worden gestart met SYS(SA), waarin SA het startadres van het machinetaalprogramma is. Er is nog een ander statement waarmee vanuit BASIC een machine programma kan worden aangeroepen. Dit is het USR(X) statement. In het statement is X een getal waarmee het machinetaalprogramma een bewerking moet uitvoeren. Bij het uitvoeren van de instructie USR(X) wordt het getal X in FPAC geplaatst. Op welk adres het machinetaalprogramma moet starten hangt af van de vector in de adressen $ 0311 en $ 0312. De handelswijze voor het toepassen van de user functie is als volgt:

a. Het startadres van het machinetaalprogramma in $ 0311 en $ 0312 laden. Het machinetaalprogramma moet afgesloten zijn met RTS.
b. Op de juiste plaats in het BASIC programma het statement USR(X) opnemen.

Als voorbeeld nemen we de berekening Y = 475*SIN(π/6) uit paragraaf 8.4. Voor sin(π/6) gebruiken we de subroutine SIN op $ E26B, lage byte $ 6B, 107 decimaal en hoge byte $ E2, 226 decimaal. Het (BASIC) programma verloopt nu als volgt:

USER functie

```
10 POKE 785,107:POKE 786,226
20 X=π/6
30 Y=USR(X)
40 Z=475*Y:PRINT Z
```

In regel 10 wordt het startadres van het machinetaalprogramma voor de sin functie ingevoerd, 785 $\triangleq$ $ 0311, 786 $\triangleq$ $ 0312. De variabele X wordt berekend in regel 20 terwijl de subroutine SIN in regel 30 in werking wordt gesteld. Het resultaat hiervan vinden we uiteindelijk weer terug in de variabele Y van het BASIC programma zodat in regel 40 aan Z de juiste waarde kan worden gegeven.

8.6. Het vergelijken van twee getallen

Het vergelijken van twee variabelen X en Y is mogelijk door de twee van elkaar af te trekken. Hiervoor kan de routine 'rekenkundige bewerkingen II' worden gebruikt. De geheugenplaatsen $ 0061 en $ 0066 geven dan uitslag over de verhouding van de variabelen onderling. De mogelijkheden zijn:

$X \geqslant Y$; $X = Y$ en $X < Y$.

Voor het controleren of twee variabelen gelijk zijn gebruiken we geheugenplaats $ 0061. Eerst de twee variabelen van elkaar aftrekken en dan bijvoorbeeld:

```
LDA Z.PAGE $ 0061
BNE $ (sprongadres)
```

Om na te gaan of één van de getallen groter is dan de ander zijn na de aftrekking de volgende mogelijkheden:

LDA Z.PAGE $ 0066
BPL $ (sprongadres)

Sprong als X gelijk aan of groter is dan Y: X⩾Y.

Geen sprong als X kleiner is dan Y: X<Y

LDA Z.PAGE $ 0066
BMI $ (sprongadres)

Sprong als X kleiner is dan Y: X<Y.
Geen sprong als X groter is dan of gelijk is aan Y: X⩾Y.

9. Grafische mogelijkheden

9.1. Het printen

Alle printhandelingen op het beeldscherm kunnen worden uitgevoerd met de subroutine CHROUT op $ FFD2. Dat geldt niet alleen voor het printen van de karakters maar ook voor het kiezen van de kleur van de tekst, het 'schoonmaken' van het scherm (CLR HOME), CRSR HOME en de vier cursorbewegingen. Elke handeling komt tot stand door het aanroepen van de subroutine CHROUT, vooraf gegaan door het vullen van de accu (LDA) met de ASCII code die voor de betreffende handeling is gegeven in appendix F van de handleiding. Deze codes komen overigens niet altijd overeen met de officiële ASCII code (commodore ASCII). Er zijn nog een aantal subroutines die ons het printen kunnen vergemakkelijken, zoals het printen van een string. Zie hiervoor ook paragraaf 6.4. Ook de *plaats* op het scherm waar het printen zal aanvangen (de plaats van de cursor) is eenvoudig te bepalen. Hiervoor kunnen we de subroutine PLOT op $ FFFO gebruiken. Met deze subroutine kunnen we niet alleen de cursor op een bepaalde plaats op het scherm brengen maar we kunnen ook hiermee bepalen op welke plaats zich de cursor bevindt. Probeer eerst eens het volgende programma:

Bepaal de plaats van de cursor

```
49408 C100  38       SEC-IMPL             Carry bit 1.
49409 C101  20 F0FF  JSR-ABS        FFF0  PLOT, bepaal de plaats van de cursor.
49412 C104  84 FB    STY-Z.PAGE           Kolomnummer in # 251.
49414 C106  86 FC    STX-Z.PAGE           Regelnummer in 252.
49416 C108  60       RTS-IMPL             RETURN.
```

Bepalend voor de werking van de subroutine PLOT is de toestand van het carry bit. Dit is hier '1' gemaakt. De subroutine bepaalt dan de plaats waar de cursor is en geeft het X-register de waarde van het regelnummer en het Y-register de waarde van het kolomnummer.

Zoals u weet is het scherm verdeeld in 25 (horizontale) regels die elk 40 karakters kunnen bevatten. Deze veertig karakters per regel vormen 40 (verticale) kolommen die van 0 tot en met 39 zijn genummerd. De 25 regels zijn van 0 tot en met 24 genummerd.
Start het programma met

SYS49408:PRINT PEEK(251),PEEK(252)

Door het RETURN waarmee de bovenstaande regel wordt uitgevoerd gaat de cursor eerst naar het begin van de volgende regel. U zult dus voor het kolomnummer een '0' op het scherm geprint zien.
Voer, vóórdat u het volgende programma probeert, eerst door middel van de GET A$ routine de volgende tekst in de tabel:

MICROCOMPUTER.

Nu kunt u het volgende programma in de computer brengen:

Besturing van de cursor

```
49408 C100  20 44E5  JSR-ABS   E544  CLEAR SCREEN, gelijk aan CLR HOME.
49411 C103  A2 0C    LDX-IMM   0C    # 12, cursor naar regel 12.
49413 C105  A0 0A    LDY-IMM   0A    # 10, cursor naar kolom 10.
49415 C107  18       CLC-IMPL        Carry bit 0.
49416 C108  20 F0FF  JSR-ABS   FFF0  Voor het plaatsen van de cursor.
49419 C10B  A9 00    LDA-IMM   00    Lage byte tabeladres.
49421 C10D  A0 CA    LDY-IMM   CA    Hoge byte tabeladres.
49423 C10F  20 1EAB  JSR-ABS   AB1E  Print de string.
49426 C112  4C 03C1  JMP-ABS   C103  Herhaal.
```

De subroutine PLOT in regel 49416 zal nu de cursor naar regelnummer 12 (X-register) en kolomnummer 10 (Y-register) sturen. In dit programma is daarvoor het carry bit '0' gemaakt. Het regelnummer is altijd een getal van 0 tot en met 24 en het kolomnummer een getal van 0 tot en met 39. Vooraf is in regel 49408 een nieuwe subroutine gebruikt.

CLEAR SCREEN op $ E544. Deze subroutine heeft dezelfde werking als print CHR$(147), voor CLR HOME. Dat wil zeggen dat het gehele scherm wordt 'gewist' en dat de cursor naar de eerste plaats van het scherm gaat. Dit laatste heeft hier geen waarde omdat hij door subroutine PLOT direct weer naar een andere plaats wordt gedirigeerd. Er is overigens ook nog een subroutine HOME op $ E566. Door deze subroutine wordt het scherm niet gewist maar gaat de cursor alleen naar de eerste plaats op het scherm. De regels 49419 tot en met 49423 printen de zin die we vooraf hebben ingevoerd op de plaats die de cursor nu aangeeft en komt daarmee netjes op het midden van het scherm te staan.
Als laatste had een RTS kunnen volgen. Dan had echter het woord READY het scherm ontsierd. Vandaar dat is terug gegaan naar regel 49411 voor het opnieuw printen van de tekst, op dezelfde plaats. Probeer eens wat voor effect het heeft als u het programma terug laat gaan naar regel 49408 (JMP $ C100)!

9.2. Bewegende beelden

Het geheim van de bewegende beelden kent u al van het BASIC programmeren: de afbeelding (wat dat dan ook mag zijn) moet op de plaats direct naast zijn houdige plaats wordt geprint, waarbij de huidige plaats moet worden gewist door daar een spatie in te schrijven. Bij het volgende programma wordt als afbeelding de gevulde cirkel gebruikt (CHR$(113)) bij wijze van bal, die we op een horizontale regel over het scherm laten verplaatsen.

Bewegende beelden

```
49408 C100  A9 05   LDA-IMM      05    # 5, voor CHR$(5).
49410 C102  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Voor witte tekens.
49413 C105  20 44E5 JSR-ABS      E544  CLEAR SCREEN, voor CLR HOME.
49416 C108  A2 02   LDX-IMM      02    Regelnummer.
49418 C10A  A0 00   LDY-IMM      00    Cursor aan het begin van de regel.
49420 C10C  A9 71   LDA-IMM      71    # 113, voor CHR$(113) (bal).
49422 C10E  20 28C1 JSR-ABS      C128  Voor het printen van de bal.
49425 C111  A9 3F   LDA-IMM      3F    # 63, voor 63 lussen.
49427 C113  85 FB   STA-Z.PAGE         Zet de teller.
49429 C115  20 B3EE JSR-ABS      EEB3  Subr. DELAY, vertraag 1 ms.
49432 C118  C6 FB   DEC-Z.PAGE         Verlaag de teller.
49434 C11A  D0 F9   BNE-REL      C115  Vertraag opnieuw.
49436 C11C  A9 20   LDA-IMM      20    # 32, voor CHR$(32) (spatie).
49438 C11E  20 28C1 JSR-ABS      C128  Wis de bal (Print een spatie).
49441 C121  C8      INY-IMPL           Cursor 1 plaats naar rechts.
49442 C122  C0 28   CPY-IMM      28    Eind van de regel?
49444 C124  D0 E6   BNE-REL      C10C  Voor het printen op de volgende plaats.
49446 C126  F0 E2   BEQ-REL      C10A  Begin opnieuw aan dezelfde regel.
49448 C128  48      PHA-IMPL           SUBROUTINE, save de inhoud van de accu.
49449 C129  18      CLC-IMPL           Carry bit 0.
49450 C12A  20 F0FF JSR-ABS      FFF0  PLOT, cursor naar de juiste plaats.
49453 C12D  68      PLA-IMPL           Haal de inhoud van de accu terug.
49454 C12E  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  CHROUT, Print het karakter.
49457 C131  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Wat tot nu toe nog niet is gebeurd dat is het veranderen van de kleur van de tekens. Dit gebeurt nu in dit programma in de twee eerste programmaregels, waarin de instructies hetzelfde effect hebben als PRINT CHR$(5) voor witte tekens. Daarna wordt het scherm schoongemaakt met CLEAR SCREEN. Nu worden de gegevens ingevoerd voor het printen van de eerste bal. Eerst het regelnummer $ 02 in het X-register en de eerste plaats op die regel door kolomnummer $ 00 in het Y-register.
Dan wordt de accu geladen met $ 71 (113 decimaal) voor CHR$(113).

Het printen zelf wordt uitgevoerd in de subroutine van dit programma.

Hierin wordt eerst de cursor op de juiste plaats gebracht met PLOT en daarna wordt het karakter geprint met CHROUT. Nu gebeurt alles in machinetaal zeer snel en de bal zal voordat hij wordt gewist toch nog enige tijd zichtbaar moeten zijn. Vandaar de vertraging die nu volgt. We gebruiken daarvoor de subroutine DELAY die het programma 1 ms ophoudt. In een lus die 63 keer wordt doorlopen wordt de subroutine ook 63 keer aangeroepen (regels 49425 tot en met 49434) en verkrijgen we voldoende vertraging om de bal met een redelijke snelheid over het scherm te zien gaan.
Direct na de vertraging wordt de bal gewist met PRINT CHR$(32). Het X- en het Y-register hebben nog steeds dezelfde waarde zodat deze spatie komt op de plaats waar de bal geprint was. Hierna wordt de inhoud van het Y-register met 1 opgehoogd voor de volgende kolom. Is het einde van de regel nog niet bereikt dan wordt door de BNE in regel 49444 teruggegaan voor het printen van de volgende bal, maar nu op de volgende plaats van de regel. Dit gaat zo door totdat de bal op het eind van de regel is beland. Het Y-register heeft dan de waarde $ 28 zodat door BEQ op regel 49446 naar regel 49418 wordt gesprongen en de bal opnieuw verschijnt aan het begin van de regel. De tijd tussen het wissen en het opnieuw printen van de bal is zo kort dat het verschil niet waarneembaar is. De snelheid van de bal over het scherm kunt u veranderen door voor $ 3F in regel 49425 een ander getal te kiezen.

Het is ook mogelijk om de bal schuin over het scherm te laten gaan. In dat geval moet niet alleen de waarde van het Y-register worden veranderd, maar ook de waarde van het X-register.
Nu kan het ook gebeuren dat een bal tegen een voorwerp kaatst. In het volgende programma raakt een bal een muur en gaat daarna langs de zelfde weg weer terug. Hierbij doen zich twee problemen voor: hoe laten we de bal op een zo eenvoudig mogelijke manier zowel heen als terug gaan en hoe stellen we vast of de bal de muur raakt.
Om de bal langs een regel te laten verplaatsen van links naar rechts moet de inhoud van het Y-register steeds met 1 worden verhoogd.
Het zal duidelijk zijn dat voor de tegenovergestelde richting de inhoud van het Y-register steeds met 1 zal moeten worden verlaagd. Dit is in dit programma verwezenlijkt door er steeds –1 bij op te tellen.
Hiervoor wordt een hulpregister ($ OOFB) gebruikt dat met $ 01 wordt geladen als de bal naar rechts moet gaan en met $ FF wordt geladen (komt overeen met –1) als de bal in tegenovergestelde richting moet.
De inhoud van dit register wordt bij elke verplaatsing van de bal opgeteld bij het Y-register.

Om vast te stellen of de bal de muur heeft geraakt gaan we na of op de plaats, volgend op die van de bal, zich in het schermgeheugen de schermcode voor het muurkarakter bevindt. Nu zal de cursor na het printen van de bal zelf al één plaats naar rechts zijn gegaan, zodat zijn plaats niet meer overeenkomt met de plaats die door de waarden in het X- en het Y-register wordt aangegeven. De plaats waar de cursor zich bevindt correspondeert met een adres in het schermgeheugen en er is erg eenvoudig achter dit adres te komen.
Het adres van de betreffende geheugenplaats wordt aangegeven door de inhoud van de adressen $ 00D1, $ 00D2 en $ 00D3. Op de adressen $ 00D1 en $ 00D2 bevinden zich de lage en de hoge byte van het schermregeladres waar zich de cursor bevindt. Het schermregeladres is het adres van de eerste geheugenplaats van de betreffende regel. In $ 00D3 is het kolomnummer opgeslagen. Nu is de plaats van de cursor in het schermgeheugen eenvoudig te berekenen: het schermregeladres plus het kolomnummer! In het volgende programma is dat verwezenlijkt:

Kaatsende bal

```
49408 C100  20 44E5 JSR-ABS        E544  CLEAR SCREEN, voor CLR HOME.
49411 C103  A9 96   LDA-IMM        96    # 150, voor CHR$(150).
49413 C105  20 D2FF JSR-ABS        FFD2  Voor licht rode tekens.
49416 C108  A9 A1   LDA-IMM        A1    # 161, voor CHR$(161).
49418 C10A  A0 25   LDY-IMM        25    Kolomnummer 37.
49420 C10C  A2 08   LDX-IMM        08    Regelnummer 8.
49422 C10E  20 51C1 JSR-ABS        C151  Print de muur.
49425 C111  E8      INX-IMPL             Verhoog het regelnummer.
49426 C112  E0 0F   CPX-IMM        0F    Einde van het printen?
49428 C114  D0 F8   BNE-REL        C10E  Voor het volgende muurkarakter.
```

```
49430 C116  A9 05   LDA-IMM      05    Voor CHR$(5).
49432 C118  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  Voor witte tekens.
49435 C11B  A9 01   LDA-IMM      01
49437 C11D  85 FB   STA-Z.PAGE         Voor het verhogen van het kolomnummer.
49439 C11F  A2 0B   LDX-IMM      0B    De bal op regel nummer 12.
49441 C121  A0 00   LDY-IMM      00    De bal aan het begin van de regel.
49443 C123  A9 71   LDA-IMM      71    CHR$(113), het karakter voor de bal.
49445 C125  20 51C1 JSR-ABS      C151  Print de bal.
49448 C128  A9 3F   LDA-IMM      3F    Voor 63 lussen.
49450 C12A  85 FC   STA-Z.PAGE         Zet de teller.
49452 C12C  20 B3EE JSR-ABS      EEB3  DELAY, vertraag 1 ms.
49455 C12F  C6 FC   DEC-Z.PAGE         Verlaag de teller.
49457 C131  D0 F9   BNE-REL      C12C  Voor de volgende vertraging van 1 ms.
49459 C133  A9 20   LDA-IMM      20    Voor CHR$(32), spatie.
49461 C135  20 51C1 JSR-ABS      C151  Wis de bal.
49464 C138  98      TYA-IMPL           Kolomnummer in ACCU.
49465 C139  48      PHA-IMPL           Save het kolomnummer.
49466 C13A  A4 D3   LDY-Z.PAGE         Plaats van de cursor op de regel.
49468 C13C  B1 D1   LDA-(IND),Y        Karakter onder de cursor in ACCU.
49470 C13E  C9 61   CMP-IMM      61    # 97, schermcode muurkarakter?
49472 C140  F0 09   BEQ-REL      C14B  Sprong als de muur is geraakt.
49474 C142  68      PLA-IMPL           Kolomnummer in de ACCU.
49475 C143  18      CLC-IMPL
49476 C144  65 FB   ADC-Z.PAGE         Corrigeer het kolomnummer.
49478 C146  A8      TAY-IMPL           Kolomnummer in Y-register.
49479 C147  10 DA   BPL-REL      C123  Voor de volgende afbeelding.
49481 C149  30 D0   BMI-REL      C11B  Bal aan het begin van de regel, opnieuw.
49483 C14B  A9 FF   LDA-IMM      FF    # 255, gelijk aan -1.
49485 C14D  85 FB   STA-Z.PAGE         Voor het verlagen van het kolomnummer.
49487 C14F  D0 F1   BNE-REL      C142  Voor het teruggaan van de bal.
49489 C151  48      PHA-IMPL           SUBROUTINE, save de inhoud van de ACCU.
49490 C152  18      CLC-IMPL
49491 C153  20 F0FF JSR-ABS      FFF0  PLOT, cursor naar de juiste plaats.
49494 C156  68      PLA-IMPL           Haal de inhoud van de ACCU terug.
49495 C157  20 D2FF JSR-ABS      FFD2  CHROUT, print het karakter.
49498 C15A  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Nadat het scherm wordt gewist wordt eerst de muur getekend. Dit doen we met licht rode tekens. Het kolomnummer is 37 en het eerste regelnummer is 8. Door dit regelnummer steeds met 1 te verhogen worden de karakters in kolom 37 onder elkaar geprint. CHR$(161) geeft een verticale lijn. Nadat CHR$(5) voor witte tekens is ingevoerd wordt geheugenplaats $ 00FB met $ 01 geladen voor het *verhogen* van het kolomnummer. De bal wordt eerst geschreven aan het begin van regelnummer 12 en na een vertraging (regels 49448 tot en met 49457) weer met CHR$(32) gewist. Na het saven van het kolomnummer (dit geeft niet meer de plaats aan waar de cursor zich bevindt) laden we het *juiste* kolomnummer uit register $ 00D3 in het Y-register. Met LDA($ 00D1),Y wordt de schermcode van het karakter onder de cursor in de accu geladen. Dit is de indirecte adressering waarbij het adres wordt gevonden door de inhoud van $ 00D1 en $ 00D2 te vermeerderen met de waarde van het Y-register. Door te vergelijken met $ 61 kunnen we vaststellen of het een muurkarakter betreft. Is dat niet het geval dan wordt het kolomnummer verhoogd door het hierbij optellen van de inhoud van geheugenplaats $ 00FB, die met $ 01 is geladen. Betrof het echter wel een muurkarakter dan wordt in de regels 49483 tot en met 49487 de inhoud van $ 00FB gelijk aan $ FF voor −1. Dat zal tot gevolg hebben dat het kolomnummer in de regels 49474 tot en met 49478 zal worden verlaagd. Als laatste van het hoofdprogramma wordt vastgesteld of de bal al of niet weer aan het begin van de regel is aangeland. In dat geval wordt opnieuw begonnen met het verhogen van het kolomnummer.
De snelheid van de bal is te veranderen door het getal $ 3F in regel 49448 te wijzigen.

9.3. Het gebruik van de sprites

Over het gebruik van de sprites valt weinig nieuws mede te delen.
Evenals in BASIC betekent het niets meer dan het vullen van de betreffende geheugenplaatsen met

data, terwijl voor het bewegen van de sprites de inhoud van de registers voor de plaats van de sprites op het scherm voortdurend moeten worden veranderd. Dit moet dan wel met de nodige vertraging geschieden omdat de snelheid van de sprites over het beeldscherm anders veel te groot is. Het volgende programma laat een kikker verticaal over het beeldscherm bewegen.

Bewegende sprite

```
49408 C100  20 44E5 JSR-ABS      E544  CLEAR SCREEN, voor CLR HOME.
49411 C103  A9 01   LDA-IMM      01    Voor wit veld.
49413 C105  8D 21D0 STA-ABS      D021  Register voor de veldkleur.
49416 C108  A2 3E   LDX-IMM      3E    Voor 63 geheugenplaatsen.
49418 C10A  BD 4BC1 LDA-ABS,X    C14B  Data in de ACCU.
49421 C10D  9D 4003 STA-ABS,X    0340  Data in het sprite register.
49424 C110  CA      DEX-IMPL           Verlaag datateller.
49425 C111  10 F7   BPL-REL      C10A  Voor volgende data.
49427 C113  A9 01   LDA-IMM      01    Zet de sprite aan.
49429 C115  8D 15D0 STA-ABS      D015   Sprite enable register.
49432 C118  A9 0D   LDA-IMM      0D    # 13, vector, 13*64=832 ($ 0340).
49434 C11A  8D F807 STA-ABS      07F8  Vector register sprite 0.
49437 C11D  A9 05   LDA-IMM      05    Voor de groene kleur.
49439 C11F  8D 27D0 STA-ABS      D027  Sprite 0 kleurregister.
49442 C122  A9 96   LDA-IMM      96    # 150 voor de X-waarde.
49444 C124  8D 00D0 STA-ABS      D000  Sprite 0 register X-waarde.
49447 C127  A0 32   LDY-IMM      32    # 50, sprite bovenaan het scherm.
49449 C129  8C 01D0 STY-ABS      D001  Sprite 0 register Y-waarde.
49452 C12C  20 42C1 JSR-ABS      C142  Vertraag.
49455 C12F  C8      INY-IMPL           Verhoog de Y-waarde, sprite naar omlaag,
49456 C130  C0 E7   CPY-IMM      E7    Sprite onderaan het scherm?
49458 C132  D0 F5   BNE-REL      C129  Voor de volgende Y-positie.
49460 C134  88      DEY-IMPL           Verlaag de Y-waarde, sprite naar boven.
49461 C135  8C 01D0 STY-ABS      D001  Sprite 0 register Y-waarde.
49464 C138  20 42C1 JSR-ABS      C142  Vertraag.
49467 C13B  C0 32   CPY-IMM      32    Sprite bovenaan het scherm?
49469 C13D  D0 F5   BNE-REL      C134  Voor de volgende Y-positie.
49471 C13F  4C 29C1 JMP-ABS      C129  Herhaal de beweging.
49474 C142  A2 1F   LDX-IMM      1F    SUBROUTINE, voor 30 ms vertraging.
49476 C144  20 B3EE JSR-ABS      EEB3  DELAY, vertraag 1 ms.
49479 C147  CA      DEX-IMPL           X=X-1.
49480 C148  D0 FA   BNE-REL      C144  Voor de volgende ms vertraging.
49482 C14A  60      RTS-IMPL           RETURN.
49483 C14B  00 3C 00 E0 7E 07 23 FF C4 36  DATA
49493 C155  FF 6C 1C FF 38 18 FF 18 00 FF  DATA
49503 C15F  00 00 FF 00 00 7E 00 00 7E 00  DATA
49513 C169  00 FF 00 07 FF E0 0F 18 FC 0C  DATA
49523 C173  00 30 0C 00 30 0C 00 30 0C 00  DATA
49533 C17D  30 0C 00 30 E0 00 0F 00 00 00  DATA
49543 C187  00 00 00                       DATA
```

De eerste regel van het programma zal u wel bekend voorkomen. De volgende twee regels brengen iets nieuws. Hier wordt het register voor de veldkleur met \$ 01 geladen zodat het veld op uw scherm wit wordt.
Dit is nodig om de groene kikker goed te laten afsteken. Op de zelfde manier kunt u eventueel ook de kleur van het kader bepalen. Nu volgt het laden van de sprite data registers met de gegevens die de vorm van de sprite bepalen. Dit komt in principe overeen met het READ statement. De data vinden we direct achter het programma op de regels 49483 tot en met 49540. Met de absoluut, X adressering worden de sprite data registers (te beginnen met \$ 0340 + \$ 3E = \$ 037E) ingeschreven.
Nadat de sprite is 'aangezet (register \$ DO15) wordt de vector 13 (\$ OD) geplaatst in het vectorregister voor sprite 0. Dit geeft aan waar de data voor de sprite 0 te vinden is. Nu worden achtereenvolgends de kleur (groen, adres \$ DO27), de X-waarde (150, register \$ D000) en de Y-waarde (32, register \$ D001) ingevoerd. De sprite bevindt

zich nu bovenaan het scherm maar gaat zakken door het veranderen van het Y-waarde.
Na een verandering wordt steeds voor 30 ms vertraagd. Door de duur van deze vertraging te veranderen kan de snelheid van de sprite over het scherm worden ingesteld. Is de sprite onderaan het scherm aangeland (als de Y-waarde $ E7 is) dan wordt de waarde van Y steeds verminderd. Hierdoor gaat de sprite weer omhoog tot hij bovenaan het veld is. Dan herhaalt het geheel zich.
U ziet, afgezien van de vertraging van 30 ms is er niets nieuws onder de zon en kunt u de programma's voor de sprites geheel overeenkomstig de BASIC programma's hiervoor samenstellen.

9.4. Scrolling

Het scrollen van het schermbeeld kennen we al: als we de laatste regel van het scherm hebben vol getypt dan schuift het gehele beeld één regel omhoog. Dit type scrolling is nogal grof en het type scrolling dat we nu gaan demonstreren is heel wat geleidelijker. Het beeld schuift daarbij precies één stip (het achtste deel van een karakter breedte of hoogte) per keer op. Deze scrolling is in alle vier de richtingen (horizontaal en verticaal) mogelijk. We beperken ons tot de horizontale scrolling naar links.
Belangrijk bij horizontale scrolling is het register $ DO16 en wel de vier laagste bits hiervan. Als het getal in de drie laagste bits van dit register toeneemt van 0 tot en met 7, zien we het beeld in het veld in stapjes van elk een achtste karakterbreedte verplaatsen naar rechts en bij het verminderen van 7 naar 0 (0 is de normale situatie) verschuift het beeld weer naar links. Het kader blijft op zijn plaats. Met bit 3 kan de breedte van het kader worden ingesteld op 40 kolommen (normaal, bit 3 is 1) of 38 kolommen (bit 3 is 0).
Het beeld verandert niet, dat wil zeggen dat in de 38 kolommode (bit 3 is 0) bij de normale stand van het beeld zowel links als rechts een kolom wordt afgedekt door het kader. Dit geeft ons de mogelijkheid kolom 0 of kolom 39 ongezien in te schrijven.

De werkwijze bij scrolling naar links is als volgt:

a. De scherminhoud wordt over één kolom naar *rechts* verplaatst. (de bits 0 tot en met 2 van geheugenplaats $ D016 worden '1').
b. De tekst op het scherm wordt één kolom naar *links* verplaatst door elk teken in het schermgeheugen, per schermregel, in een lagere geheugenplaats te schrijven. Deze verplaatsing dient voor het oog onzichtbaar snel te gebeuren zodat de handelingen a en b samen het effect geven van een beeld dat op zijn plaats blijft.
c. Nu wordt betrekkelijk langzaam de scherminhoud één kolom naar links verplaatst in kleine stapjes, zodat de verplaatsing geleidelijk lijkt te gebeuren. Dit geschiedt door het getal in de bits 0 tot en met 2 van geheugenplaats $ DO16 (7) steeds met 1 te verlagen tot 0.

Het hierna volgende programma laat een sterrenbeeld over uw scherm bewegen. Omdat het programma nog al uitgebreid is zal het in gedeelten worden behandeld. Het geeft dan tevens de mogelijkheid om te laten zien op welke wijze een programma kan worden ontwikkeld en uitgevoerd.

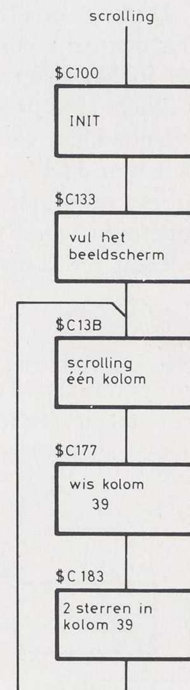

Fig. 44

Eerst wordt een stroomdiagram gemaakt van de hoofddelen (figuur 44). Vooraf moeten een aantal registers worden ingeschreven met een bepaalde waarde (kleur van het scherm en de tekens bijvoorbeeld). Verder moet een getal worden ingevoerd voor het genereren van een randomgetal voor het plaatsen van de sterren. Dit geschiedt aan het begin van het programma en wordt het *initiëren* (INIT) genoemd. Dan moet het beeldscherm gevuld worden met sterren. Nu volgt de scrolling over één kolom van het scherm. Als laatste moet in

kolom 39 weer nieuwe sterren (twee stuks) worden geplaatst. Daartoe moet de kolom eerst worden gewist zodat alléén deze sterren in de kolom staan en niet ook anderen die daar reeds aanwezig waren. De sterren die nu in deze kolom zijn geplaatst worden zichtbaar bij de volgende scrolling.

De tweede stap bij het ontwikkelen van het programma is het uitwerken van de afzonderlijke blokken. Eerst het blok INIT. Het plaatsen van de sterren door middel van een print routine geeft moeilijkheden bij de laatste kolom, omdat na de printopdracht de cursor naar het begin van de volgende regel gaat. Vooral als een ster toevallig in de laatste geheugenplaats van de laatste kolom moet worden geplaatst. Dan vindt automatisch de scrolling van één regel omhoog plaats en dat is nu juist niet de bedoeling. Daarom moet het printen van de sterren gebeuren overeenkomstig het plaatsen van de schermcode in het schermgeheugen middels een POKE opdracht. Dit heeft consequenties voor het invoeren van de kleur van de karakters en het veld. Verder wordt in dit blok het getal 25 ingevoerd om later in het programma te worden gebruikt voor het genereren van INT(25*RND(p)). Dit kan een getal geven van 0 tot en met 24 voor het regelnummer.

Het tweede blok van figuur 44 is verder uitgewerkt in figuur 45. Dit programmadeel heeft het vullen van het beeldscherm met sterren tot doel. Voor het printen van een ster moet voor de plaats van die ster het kolomnummer in het Y-register en het regelnummer in het X-register worden geladen. Het regelnummer wordt bij toeval bepaald in het blok 'plaats twee sterren in een kolom'. Door het verlagen van het kolomnummer in een lus wordt in elke kolom (behalve in kolom 0) willekeurig twee sterren geplaatst.
Het programmadeel 'scrolling over één kolom' is verder uitgewerkt in figuur 46. Dit deel is de kern van het programma en is geheel in overeenstem-

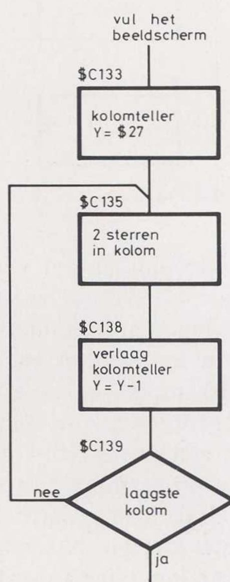

Fig. 45

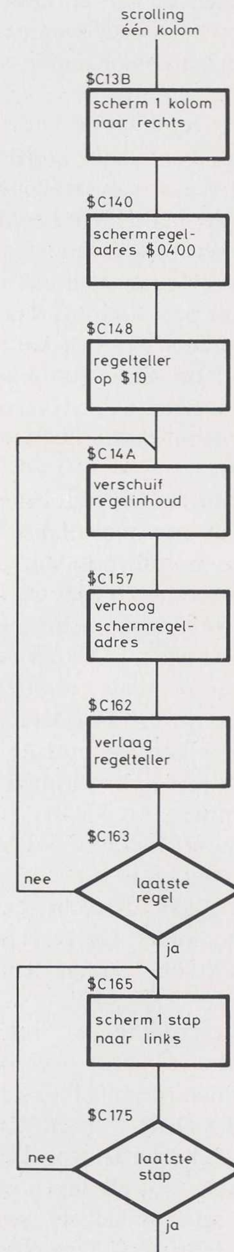

Fig. 46

ming met de hiervóór genoemde punten a, b en c. Het bovenste blok betreft punt a, de volgende zes blokken punt b en de laatste twee blokken punt c. Voor punt c wordt het regelnummer ingevoerd om (indirect), Y adressering mogelijk te maken. Met het kolomnummer in het Y-register wordt voor de eerste regel (schermregeladres $ 0400) het adres van de van de geheugenplaats $ 0400 + Y. Voor elke volgende regel wordt het schermregeladres met $ 28 (40) verhoogd.
De laatste blokken van figuur 44 zijn verder uitgewerkt in figuur 47. Eerst wordt het Y-register geladen met $ 27 voor kolom 39 en het X-register met $ 18 voor regelnummer 24. Nu wordt een spatie geprint. Het regelnummer (X) wordt verlaagd en er wordt een tweede spatie geprint. Dit gaat zo door totdat regel 0 aan de beurt is geweest. Daarna worden er twee sterren in de kolom geprint. Deze routine zijn we al eens eerder tegen gekomen (figuur 45) zodat deze als een subroutine zal worden uitgevoerd. In deze subroutine zal ook het printen van een karakter voorkomen zodat ook dit als subroutine zal worden uitgevoerd (ook nodig voor het printen van een spatie).

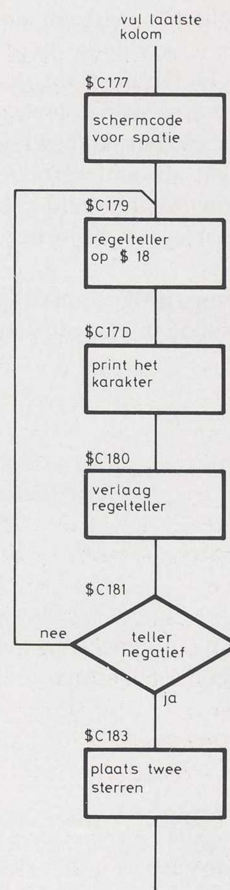

Fig. 47

De derde stap bij het ontwikkelen van het programma zal bestaan uit het vaststellen van de juiste instructies. Om het geheel overzichtelijk te houden zal het programma dat zodoende wordt gevormd ook in gedeelten worden gegeven.
Het eerste deel van het programma betreft uiteraard het blok INIT.

Scrolling, INIT

```
49408 C100  A9 01   LDA-IMM    01    Voor witte kleur.
49410 C102  8D 21D0 STA-ABS    D021  Veldkleurregister.
49413 C105  20 44E5 JSR-ABS    E544  CLEAR SCREEN, voor CLR HOME.
49416 C108  A9 00   LDA-IMM    00    Voor zwart veld.
49418 C10A  8D 21D0 STA-ABS    D021  Veldkleurregister.
49421 C10D  8D 0EDC STA-ABS    DC0E  Schakel interrupt uit.
49424 C110  A9 C0   LDA-IMM    C0    # 247, bit 3 is "0".
49426 C112  8D 16D0 STA-ABS    D016  Voor de 38 kolom mode.
49429 C115  A9 32   LDA-IMM    32    CHR$(50) voor "2".
49431 C117  8D 00C8 STA-ABS    C800  "2" in de buffer.
49434 C11A  A9 35   LDA-IMM    35    CHR$(53), voor "5".
49436 C11C  8D 01C8 STA-ABS    C801  "5" in de buffer.
49439 C11F  A9 02   LDA-IMM    02    Voor 2 karakters.
49441 C121  A2 00   LDX-IMM    00    Lage byte bufferadres.
49443 C123  86 22   STX-Z.PAGE       Pointer laag.
49445 C125  A2 C8   LDX-IMM    C8    Hoge byte bufferadres.
49447 C127  86 23   STX-Z.PAGE       Pointer hoog.
49449 C129  20 B5B7 JSR-ABS    B7B5  Van ASCII naar FLOATING POINT in FPAC.
49452 C12C  A2 00   LDX-IMM    00    Lage byte variabele X.
49454 C12E  A0 C9   LDY-IMM    C9    Hoge byte variabele X.
49456 C130  20 D4BB JSR-ABS    BBD4  Getal in de geheugenruimte voor X.
```

De eerste regels betreffen het invoeren van de kleur. Eerst wordt het veld wit door $ 01 in het veldkleurregister te schrijven. Direct daarna volgt CLEAR SCREEN. Dit heeft tot gevolg dat niet alleen het beeldscherm wordt gewist maar dat ook de hierna ingevoerde karakters wit worden geprint. Met het witte veld als achtergrond zouden ze niet te zien zijn. Nu wordt het veld echter weer zwart door het schrijven van $ 00 in het veldkleurregister.

Dit soort scrolling programma's kunnen storing ondervinden door de interrupts voor het lezen van het toetsenbord. Reden waarom in regel 49421 de interrupt wordt uitgeschakeld door $ 00 in register $ DCOE te schrijven.

Het register $ DO16 is in normale situaties gevuld met $ C8.

Voor de 38 kolommode wordt hierin $ CO geschreven zodat bit 3 nul wordt.

De rest van dit programmadeel wordt gebruikt voor het invoeren van het getal 25 voor het bepalen van INT(25*RND(p)).

Het volgende programmadeel is afgeleid van figuur 45.

Vul het beeldscherm

```
49459 C133  A0 27   LDY-IMM      27    Voor 39 colommen.
49461 C135  20 89C1 JSR-ABS      C189  Plaats twee sterren in een kolom.
49464 C138  88      DEY-IMPL           Verlaag kolommenteller.
49465 C139  D0 FA   BNE-REL      C135  Voor de volgende kolom.
```

De instructies volgen geheel uit het figuur en behoeven verder geen toelichting.

Het derde programmadeel is de uitwerking van figuur 46.

Scrolling 1 kolom

```
49467 C13B  A9 C7   LDA-IMM     C7    Bit 3 blijft 0.
49469 C13D  8D 16D0 STA-ABS     D016  Beeld op scherm 1 kolom naar rechts.
49472 C140  A9 00   LDA-IMM     00    Lage byte schermregeladres.
49474 C142  85 FB   STA-Z.PAGE        Lage byte vector.
49476 C144  A9 04   LDA-IMM     04    Hoge byte schermregeladres.
49478 C146  85 FC   STA-Z.PAGE        Hoge byte vector.
49480 C148  A2 19   LDX-IMM     19    Regelteller, voor 25 regels.
49482 C14A  A0 01   LDY-IMM     01    Voor het tweede karakter op de regel.
49484 C14C  B1 FB   LDA-(IND),Y       Haal het karakter op.
49486 C14E  88      DEY-IMPL          Ga 1 kolom terug.
49487 C14F  91 FB   STA-(IND),Y       Karakter in geheugenplaats.
49489 C151  C8      INY-IMPL          1 kolom verder.
49490 C152  C8      INY-IMPL          Nog 1 kolom verder.
49491 C153  C0 28   CPY-IMM     28    Voor 40 kolommen.
49493 C155  D0 F5   BNE-REL     C14C  Voor het volgende karakter.
49495 C157  A9 28   LDA-IMM     28    40 geheugenplaatsen per regel.
49497 C159  18      CLC-IMPL          Carry is "0".
49498 C15A  65 FB   ADC-Z.PAGE        Lage byte + 40.
49500 C15C  85 FB   STA-Z.PAGE        Lage byte vector.
49502 C15E  90 02   BCC-REL     C162  Sprong indien geen overdracht.
49504 C160  E6 FC   INC-Z.PAGE        Hoge byte schermregeladres + 1.
49506 C162  CA      DEX-IMPL          Verlaag de regelteller.
49507 C163  D0 E5   BNE-REL     C14A  Voor een volgende regel.
49509 C165  CE 16D0 DEC-ABS     D016  Beeld op het scherm 1 stapje naar links.
49512 C168  A2 1F   LDX-IMM     1F    Voor 30 ms.
49514 C16A  20 B3EE JSR-ABS     EEB3  DELAY, vertraag 1 ms.
49517 C16D  CA      DEX-IMPL          X=X-1
49518 C16E  D0 FA   BNE-REL     C16A  Voor de volgende ms vertraging.
49520 C170  A9 C0   LDA-IMM     C0    Voor het laatste stapje.
49522 C172  CD 16D0 CMP-ABS     D016  Ga na of laatste stapje is voltooid.
49525 C175  D0 EE   BNE-REL     C165  Voor volgend stapje.
```

Alle kolommen op het scherm worden in één keer naar rechts verplaatst door het laden van geheugenplaats \$ DO16 met \$ C7. Daarna wordt het schermregeladres \$ 0400 in \$ FB en \$ FC geplaatst zodat in regel 49484 met LDA(IND), Y het karakter uit plaats 1 van de regel wordt gelezen (Y= \$ 01) en in plaats 0 kan worden geschreven (Y= \$ 00 door DEY).
Door twee keer INY wordt Y \$ 02 en kan de volgende geheugenplaats worden overgebracht. Dit gaat door tot Y= \$28 (40, regel 49491).
Daarop wordt het schermregeladres op gehoogd met \$ 28 en wordt de volgende regel behandeld. Register X is de regelteller. Als deze nul is dan is het gehele scherm één kolom naar links gebracht (regel 49507).
In regel 49509 gaat de inhoud van het scherm één stapje naar links door het verlagen van de inhoud van \$ DO16. Nu is een vertraging van 30 ms nodig vóórdat opnieuw het volgende stapje wordt gedaan. Dit is bepalend voor de snelheid van de scrolling over het scherm en deze kan geregeld worden met het getal na LDX in regel 49512. Omdat de laatste kolom van het scherm slechts is uitgelezen en niet daarna is ingeschreven vinden we hierin nog twee sterren. Voordat hierin twee nieuwe sterren worden geplaatst moet deze kolom daarom worden gewist (figuur 47).

Vul kolom 39

```
49527 C177  A9 20    LDA-IMM       20    # 32, schermcode voor spatie.
49529 C179  A2 18    LDX-IMM       18    Voor 25 regels.
49531 C17B  A0 27    LDY-IMM       27    Kolomnummer 39.
49533 C17D  20 ABC1  JSR-ABS       C1AB  Print (POKE) het karakter.
49536 C180  CA       DEX-IMPL            Verlaag de regelteller.
49537 C181  10 FA    BPL-REL       C17D  Voor de volgende regel.
49539 C183  20 89C1  JSR-ABS       C189  Plaats twee sterren in kolom 39.
49542 C186  4C 3BC1  JMP-ABS       C13B  Voor de volgende scrolling.
```

In dit programmadeel worden twee subroutines aangeroepen, eerst de subroutine voor het printen van het karakter \$ 20 (spatie) op regel 49533 voor het wissen van kolom 39 (Y= \$ 27) en later de subroutine voor het printen van twee sterren in deze kolom. De instructies zijn in overeenstemming met figuur 47. Als laatste wordt teruggegaan naar het begin van het programma, achter het blok INIT, voor de volgende scrolling.

Het programma wordt compleet gemaakt met de volgende subroutines:

Scrolling, subroutines

```
49545 C189  A2 02    LDX-IMM       02    Teller, voor 2 sterren.
49547 C18B  8A       TXA-IMPL
49548 C18C  48       PHA-IMPL            Save de teller.
49549 C18D  98       TYA-IMPL
49550 C18E  48       PHA-IMPL            Save het kolomnummer.
49551 C18F  20 97E0  JSR-ABS       E097  RND, randomgetal in FPAC.
49554 C192  A9 00    LDA-IMM       00    Lage byte variabele X.
49556 C194  A0 C9    LDY-IMM       C9    Hoge byte variabele X.
49558 C196  20 28BA  JSR-ABS       BA28  MULTIPLY, X*RND(P) in FPAC.
49561 C199  20 9BBC  JSR-ABS       BC9B  INT, INT(X*RND(P)) in FPAC, regelnummer.
49564 C19C  68       PLA-IMPL            Haal het kolomnummer op.
49565 C19D  A8       TAY-IMPL            Kolomnummer in Y.
49566 C19E  A6 65    LDX-Z.PAGE          Regelnummer in X.
49568 C1A0  A9 2A    LDA-IMM       2A    # 42, schermcode voor asterisk.
49570 C1A2  20 ABC1  JSR-ABS       C1AB  Print (POKE) het karakter.
49573 C1A5  68       PLA-IMPL            Haal de teller op.
49574 C1A6  AA       TAX-IMPL            Teller in X.
49575 C1A7  CA       DEX-IMPL            Verlaag de teller.
49576 C1A8  D0 E1    BNE-REL       C18B  Voor de volgende ster.
49578 C1AA  60       RTS-IMPL            RETURN.
49579 C1AB  48       PHA-IMPL            Save het karakter.
49580 C1AC  18       CLC-IMPL            Carry "0".
```

```
49581 C1AD  20 F0FF JSR-ABS       FFF0  Plaats de cursor.
49584 C1B0  68      PLA-IMPL            Haal het karakter weer op.
49585 C1B1  91 D1   STA-(IND),Y         Karakter in het schermgeheugen.
49587 C1B3  60      RTS-IMPL            RETURN.
```

Het eerste gedeelte is voor het printen van twee sterren in de kolom die door het Y-register wordt aangegeven. Hiervoor is een teller met de inhoud $ 02 nodig. Deze teller en het kolomnummer moeten eerst in de stack worden bewaard omdat het X- en het Y-register nodig zijn voor het vormen van INT(25*RND(p)) in de regels 49551 tot en met 49561.

In dit programma komen slechts positieve getallen voor zodat de inhoud van FPAC (p) er niet toe doet. Voor de INT functie *moet* de subroutine op $ BC9B worden gebruikt (niet die op $BCCC) omdat later in het programma het resultaat uit $ 0065 van FPAC in het X-register moet worden geladen voor het regelnummer (regel 49566). Intussen is ook het kolomnummer weer opgehaald en wordt het karakter (de ster) in regel 49568 in de betreffende geheugenplaats geladen. Het laatste gedeelte van de subroutine zorgt er voor dat deze twee maal wordt doorlopen.

Het printen van het karakter komt tot stand door een POKE functie. Het adres waar het karakter moet worden geplaatst wordt gevonden door eerst de cursor op de plaats te brengen die door het regelnummer in het X-register en het kolomnummer in het Y-register wordt aangegeven (regel 49581).
Het adres van de overeenkomstige geheugenplaats in het schermgeheugen vinden we in de registers $ 00D1 en $ 00D2, in combinatie met het kolomnummer in het Y-register (hetzelfde als de inhoud van $ 00D3).
Daarom kan in regel 49585 het karakter in de juiste geheugenplaats worden gebracht.

9.5. Grafische functies met hoogoplossend vermogen

In principe is het mogelijk om voor elke toepassing die uw computer heeft bij BASIC programma's ook een machinetaalprogramma te schrijven. Dat geldt ook voor de bit map mode. Hierbij kan elke stip op het scherm apart worden aangestuurd. Het gebruik van de bit map mode bij BASIC programma's is uitgebreid behandeld in het boek 'leren programmeren met de commodore 64', door de Muiderkring uitgegeven.

Voor hen die niet met deze techniek op de hoogte zijn zullen de noodzakelijke punten ook in dit boek worden behandeld.
Het beeldscherm wordt gevormd uit een raster van 320 bij 200 stippen.
In de bit map mode wordt elke stip bestuurd door een bit in een geheugenplaats. Is dat bit 1 dan neemt de stip de voorgrondkleur aan, anders de achtergrondkleur. Dat betekent dat er 320*200=64000 bits nodig zijn. Dit zijn 64000/8=8000 bytes. Dit veld van 8000 bytes wordt het bit map geheugen genoemd. De VIC II chip moet weten waar dit bit map geheugen aanvangt. Dit gaat op overeenkomstige wijze als het aanwijzen van de plaats van de karaktergenerator, met de bits 1 tot en met 3 van geheugenplaats $ DO18 (53272). In deze paragraaf wordt als startadres van het bit map geheugen $ 2000 gebruikt (8192) zodat het getal 4 in de genoemde bits van de geheugenplaats moet worden geschreven, zie hiervoor ook lijst 5. De inhoud van geheugenplaats $ DO18 moet daarvoor $ 19 (25) zijn.
De bit map mode moet worden ingeschakeld. Hiervoor moet bit 5 van geheugenplaats $ DO11 '1' worden gemaakt. Dit is mogelijk met een OR bewerking tussen $ 20 en de inhoud van de geheugenplaats.
Omdat in het bit map-geheugen acht bits zijn samengevoegd tot één byte zijn ook acht punten op het scherm samengevoegd tot een groepje.
Bij de karaktermode is de VIC II-chip gewend te werken met roosters van 8×8 punten en dat wordt ook hier aangehouden. De eerste acht bytes van het bit map-geheugen bedienen de 64 punten van het 8×8 rooster dat geheel links aan de bovenkant van het scherm is geplaatst. Er zijn daarom regels te herkennen (net als bij de karakters) met op elke regel 40 van die roosters. Voor elk rooster vinden we een blok van acht registers in het bit map-geheugen. Eerste rooster op regel 0: byte 0 tot en met byte 7 in de geheugenplaatsen 8192 tot en met 8199. Tweede rooster op regel 0: byte 8 tot en met byte 15 in de geheugenplaatsen 8200 tot en met 8207. Dit gaat zo regel voor regel door tot het laatste rooster in de rechter onderhoek (fig. 48).
Deze organisatie maakt het mogelijk het oorspronkelijk schermgeheugen als color-RAM te gebrui-

ken voor elk overeenkomstig rooster. In elke byte van het schermgeheugen kan een getal worden geschreven waarvan de hoge tetrade de voorgrondkleur bepaalt (de enen in het bit map-geheugen) en de lage tetrade de achtergrondkleur, van het bijbehorende 8×8 rooster. Het getal dat in een register van het schermgeheugen moet worden geschreven kan worden gevonden door het codegetal van de voorgrondkleur te vermenigvuldigen met 16 en hier het codegetal van de achtergrondkleur bij op te tellen. De indeling van de roosters is hierbij gelijk aan die van de karaktermode.

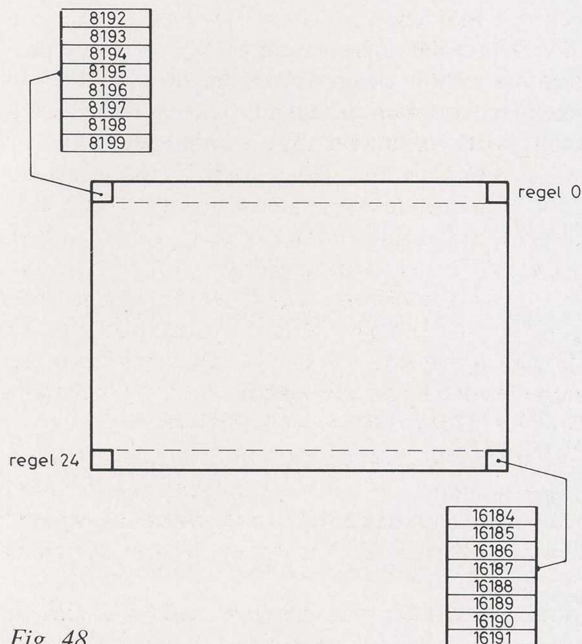

Fig. 48

Nu is het de bedoeling om ergens op het scherm een punt 'aan te zetten' dat wil zeggen dat ergens in het bit map-geheugen één bit 1 moet worden gemaakt. Het is nu de kunst te bepalen welk bit.
Voor het teken van een figuur is het nodig dit bij herhaling te doen voor punten die naast elkaar liggen. Er worden dan lijnen gevormd.
Elke punt kan worden georiënteerd met een X- en een Y-coördinaat. Om te beginnen kiezen we een punt in de linker bovenhoek (0.0). De X-waarde neemt toe naar rechts, de Y-waarde naar beneden. Dit is in principe in overeenstemming met de volgorde van de bytes in het geheugen.

In fig. 49 is een punt van een rooster zwart gemaakt. Deze punt wordt met 1 gekenmerkt. Hij bevindt zich op de plaats (X,Y) van het scherm.

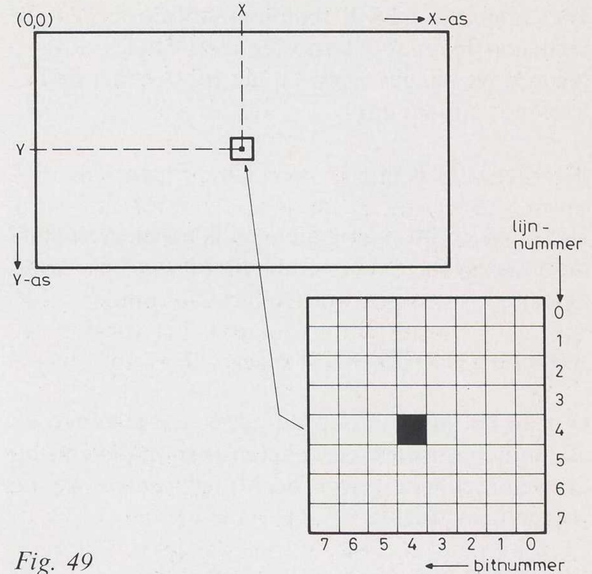

Fig. 49

We gaan eerst de plaats van het rooster bepalen waarin de punt voorkomt. De regel (R), waarop zich het rooster bevindt, is te vinden met:

R = INT(Y/8)

De kolom (K) waarin het rooster staat berekenen we met:

K = INT(X/8)

Een rooster bestaat uit 8 (horizontale) lijnen. De lijn in het rooster wordt weergegeven door de drie laatste bits van de Y-waarde. Het lijnnummer (L) is daarom te vinden met:

L = Y AND 7

Hiermee wordt alleen de waarde van de drie laatste bits bepaald.
Er zijn acht bits op een lijn. Het bitnummer loopt echter naar links op terwijl de X-waarde naar rechts oploopt. Het bitnummer (BI) volgt daarom uit:

BI = 7–(X AND 7)

Nu kunnen we het nummer van de byte bepalen (BY) waarin zich de betreffende punt bevindt.
Ten eerste gaan we R regels naar beneden. Er zijn op elke regel 40*8 = 320 bytes (40 roosters van elk 8 bytes): R*320.

We gaan nu nog K kolommen (roosters) naar rechts op de regel. Elk rooster heeft 8 bytes: K*8. Nu zijn we aangekomen bij het rooster met de betreffende stip op lijn L.

BY = R*320 + K*8 + L

Het adres in bit map-geheugen is nu met het startadres hiervan (8192) vermeerderd met het aantal bytes:

AD = 8192 + R*320 + K*8 + L

Om nu het juiste bit op dit adres aan te zetten en alle anderen niet te veranderen (kan nodig zijn bij kruisende lijnen bijvoorbeeld) gebruiken we de volgende instructie.

POKE AD,PEEK(AD) OR 2 ↑ BI

Dat de X-as niet als een denkbeeldig lijn midden over het scherm loopt maar door de computer geheel boven aan het scherm is gesitueerd, bevalt in de meeste gevallen niet. In fig. 50 is de X-as in het midden van het scherm gekozen (op lijn 100).

Vanaf het punt (0.0) is Y positief (tot maximum 100) naar boven en negatief naar onder. Voor het berekenen van het regelnummer en het lijnnummer geldt nu:

R = INT((100–Y)/8)
L = (100–Y) AND 7

In verband met zijn omvang zal het volgende programma weer in delen worden gegeven. Het is een algemeen programma dat bij het tekenen van lijnen (grafieken, functies) kan worden gebruikt.

Hoge resolutie, INIT

```
49408 C100  A9 19   LDA-IMM      19    # 25.
49410 C102  8D 18D0 STA-ABS      D018  Startadres bit map geheugen $ 2000.
49413 C105  A9 20   LDA-IMM      20    # 32.
49415 C107  0D 11D0 ORA-ABS      D011  Bit 5 wordt 1.
49418 C10A  8D 11D0 STA-ABS      D011  Bit map mode ingeschakeld.
49421 C10D  A0 00   LDY-IMM      00    Lage byte startadres bit map geheugen.
49423 C10F  84 FB   STY-Z.PAGE         Pointer laag.
49425 C111  A2 20   LDX-IMM      20    Hoge byte startadres bit map geheugen.
49427 C113  86 FC   STX-Z.PAGE         Pointer hoog.
49429 C115  A2 40   LDX-IMM      40    Lage byte eindadres bit map geheugen.
49431 C117  86 FD   STX-Z.PAGE         LEAD.
49433 C119  A2 3F   LDX-IMM      3F    Hoge byte eindadres bit map geheugen.
49435 C11B  86 FE   STX-Z.PAGE         HEAD.
49437 C11D  98      TYA-IMPL           $ 00 in de ACCU.
49438 C11E  20 29C3 JSR-ABS      C329  Wis het bit map geheugen.
49441 C121  A2 04   LDX-IMM      04    Hoge byte startadres kleurgeheugen.
49443 C123  86 FC   STX-Z.PAGE         Pointer hoog.
49445 C125  A2 E8   LDX-IMM      E8    Lage byte eindadres kleurgeheugen.
49447 C127  86 FD   STX-Z.PAGE         LEAD.
49449 C129  A2 07   LDX-IMM      07    Hoge byte eindadres kleurgeheugen.
49451 C12B  86 FE   STX-Z.PAGE         HEAD.
49453 C12D  A0 00   LDY-IMM      00    Voor de eerste geheugenplaats.
49455 C12F  A9 10   LDA-IMM      10    Voor witte tekens op zwarte achtergrond.
49457 C131  20 29C3 JSR-ABS      C329  Vul het kleurgeheugen.
49961 C329  A6 FC   LDX-Z.PAGE         Hoge byte startadres.
49963 C32B  91 FB   STA-(IND),Y        Laadt de geheugenplaats.
49965 C32D  E4 FE   CPX-Z.PAGE         Paginanummer EAD (HEAD) bereikt?
49967 C32F  F0 08   BEQ-REL      C339  Ja, vergelijk lage byte EAD.
49969 C331  C8      INY-IMPL           Nee, verhoog lage byte.
49970 C332  D0 F7   BNE-REL      C32B  Voor volgende geheugenplaats.
49972 C334  E8      INX-IMPL           Verhoog hoge byte.
49973 C335  86 FC   STX-Z.PAGE         Pointer hoog.
49975 C337  D0 F2   BNE-REL      C32B  Voor de volgende pagina.
49977 C339  C8      INY-IMPL           Verhoog lage byte.
49978 C33A  C4 FD   CPY-Z.PAGE         Laatste geheugenplaats?
49980 C33C  D0 ED   BNE-REL      C32B  Voor de volgende geheugenplaats.
49982 C33E  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

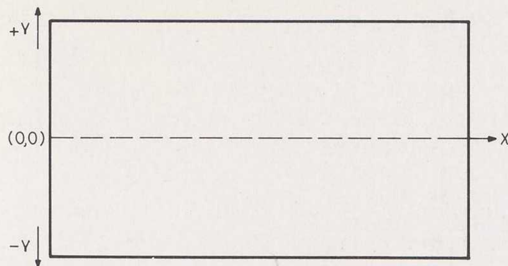

Fig. 50

Het eerste programmadeel is een gedeelte van het initiëren. Om te beginnen wordt het startadres van het bit map-geheugen ingevoerd door 25 ($ 19) in te voeren in geheugenplaats $ D018 (53272). Hiermee komt het getal 4 in de bits 1 tot en met 3, hetgeen adres $ 2000 (8192) als startadres vastlegt. Vervolgens wordt de bit map mode ingeschakeld. Hiervoor wordt bit 5 van geheugenplaats $ D011 (53265) '1' gemaakt met de OR functie ORA $ 20 (32). Nu volgt het wissen van het bit map-geheugen. Dit wissen gebeurt door de geheugenplaatsen met $ 00 in te schrijven. De omvang van het bit map-geheugen is echter te groot (8000 geheugenplaatsen) om het met een index register geheel te kunnen adresseren. Daarom wordt van een indirect adres gebruik gemaakt. Bij aanvang is dat adres $ 2000. Dit adres wordt als vector in de geheugenplaatsen $ 00FB en $ 00FC geladen. Het eindadres van het bit map-geheugen (laatste adres + 1) wordt in de geheugenplaatsen $ 00FD en $ 00FE geladen. De adressen $ 00FB tot en met $ 00FE zijn overigens de enige adressen op pagina $ 00 die geen bestemming hebben voor de BASIC interpreter of het systeemprogramma en ze zijn daardoor beschikbaar voor de gebruiker. Het eigenlijke werk doet de subroutine op adres $ C329 (regel 49961). Deze laadt met de index,Y methode (Y = $ 00, regel 49421) $ 00 (A = $ 00, regel 49437) in de geheugenplaatsen $ 2000 tot en met $ 20FF, de eerste pagina van het bit map geheugen ($ 20). Daarna wordt het paginanummer verhoogd (regels 49972 en 49973). Dit paginanummer wordt in de eerste regel van de subroutine in het X-register geladen om met vergelijken te kunnen vaststellen of het laatste paginanummer al is bereikt (regel 49965). Is dit bereikt dan wordt ook van de lage byte van het adres (in het Y-register) voortdurend bepaald of het de hoogste waarde ($ 40) heeft verkregen (regel 49978).

Op gelijke wijze wordt ook het kleurgeheugen voor de bit map mode, normaal het schermgeheugen, van zijn inhoud voorzien. Nu echter niet $ 00 maar $ 10 (16) voor de voorgrondkleur wit (hoge tetrade van $ 10) en de achtergrondkleur zwart (lage tetrade).

Hoge resolutie, invoeren van constanten

```
49460 C134  A9 31    LDA-IMM      31     CHR$(49) voor "1".
49462 C136  8D 00C8  STA-ABS      C800   "1" in de buffer.
49465 C139  A9 30    LDA-IMM      30     CHR$(48), voor "0".
49467 C13B  8D 01C8  STA-ABS      C801   "0" in de buffer.
49470 C13E  8D 02C8  STA-ABS      C802   "0" in de buffer.
49473 C141  A9 03    LDA-IMM      03     Stringlengte, voor 3 karakters.
49475 C143  A2 0F    LDX-IMM      0F     Variabele adres (lage byte).
49477 C145  86 FD    STX-Z.PAGE          Variabele Pointer.
49479 C147  20 00C3  JSR-ABS      C300   Subroutine, getal in $ CA0F.
49482 C14A  A9 37    LDA-IMM      37     CHR$(55), voor "7".
49484 C14C  8D 00C8  STA-ABS      C800   "7" in de buffer.
49487 C14F  A9 01    LDA-IMM      01     Voor 1 karakter.
49489 C151  A2 19    LDX-IMM      19     Variabele adres.
49491 C153  86 FD    STX-Z.PAGE          Variabele Pointer.
49493 C155  20 00C3  JSR-ABS      C300   Getal in $ CA19.
49496 C158  EE 00C8  INC-ABS      C800   "8" in de buffer.
49499 C15B  A9 01    LDA-IMM      01     Voor 1 karakter.
49501 C15D  A2 14    LDX-IMM      14     Variabele adres.
49503 C15F  86 FD    STX-Z.PAGE          Variabele Pointer.
49505 C161  20 00C3  JSR-ABS      C300   Getal in $ c914.
49508 C164  A2 31    LDX-IMM      31     CHR$(49), voor "1".
49510 C166  8E 01C8  STX-ABS      C801   "1" in de buffer.
49513 C169  A0 39    LDY-IMM      39     CHR$(57), voor "9".
49515 C16B  8C 02C8  STY-ABS      C802   "9" in de buffer.
49518 C16E  E8       INX-IMPL            CHR$(50), voor "2".
49519 C16F  8E 03C8  STX-ABS      C803   "2" in de buffer.
```

```
49522 C172  A9 04   LDA-IMM      04    Voor 4 karakters.
49524 C174  A2 1E   LDX-IMM      1E    Variabele adres.
49526 C176  86 FD   STX-Z.PAGE         Variabele pointer.
49528 C178  20 00C3 JSR-ABS      C300  Getal "8192" in $ C91E.
49531 C17B  A2 33   LDX-IMM      33    CHR$(51), voor "3".
49533 C17D  8E 00C8 STX-ABS      C800  "3" in de buffer.
49536 C180  CA      DEX-IMPL           CHR$(50), voor "2".
49537 C181  8E 01C8 STX-ABS      C801  "2" in de buffer.
49540 C184  A2 30   LDX-IMM      30    CHR$(48), voor "0".
49542 C186  8E 02C8 STX-ABS      C802  "0" in de buffer.
49545 C189  A9 03   LDA-IMM      03    Voor 3 karakters.
49547 C18B  A2 23   LDX-IMM      23    Variabele adres.
49549 C18D  86 FD   STX-Z.PAGE         Variabele pointer.
49551 C18F  20 00C3 JSR-ABS      C300  Getal in $ C923.
49920 C300  A2 00   LDX-IMM      00    Lage byte bufferadres.
49922 C302  86 22   STX-Z.PAGE         Pointer laag.
49924 C304  A2 C8   LDX-IMM      C8    Hoge byte bufferadres.
49926 C306  86 23   STX-Z.PAGE         Pointer hoog.
49928 C308  20 B5B7 JSR-ABS      B7B5  Van ASCII naar FLOATING POINT in FPAC.
49931 C30B  A6 FD   LDX-Z.PAGE         Lage byte variabele adres.
49933 C30D  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele adres.
49935 C30F  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  FPAC in variabele adres.
49938 C312  60      RTS-IMPL           RETURN.
```

Het tweede gedeelte van het programma betreft ook het initiëren en dient voor het invoeren van de getallen (constanten) die bij het berekenen van het adres AD en het in te voeren byte nodig zijn.
Dit invoeren geschiedt op de bekende wijze (READ): eerst de karakters in de buffer, dan omzetting van floting point in FPAC en daarna het wegschrijven in het variabele-adres. De pointer voor dat adres (de lage byte daarvan) wordt weggeschreven in $ OOFD, zodat de subroutine op regel 49920 voor elk getal het voornaamste werk kan doen. Per getal zijn de lage byte van het adres (in $ OOFD) en de lengte van de string in de buffer (in de accu) verschillend.
Het derde programmadeel berekent het adres AD en BI:

Berekening van het adres en BI

```
49983 C33F  A9 0F   LDA-IMM      0F    Lage byte getal 100.
49985 C341  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte getal 100.
49987 C343  20 8CBA JSR-ABS      BA8C  "100" in HLPREG.
49990 C346  A9 00   LDA-IMM      00    Lage byte variabele Y.
49992 C348  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele Y.
49994 C34A  20 A2BB JSR-ABS      BBA2  Y in FPAC.
49997 C34D  20 53B8 JSR-ABS      B853  SUBTRACT, 100-Y in FPAC.
50000 C350  A2 AD   LDX-IMM      AD    Lage byte variabele adres.
50002 C352  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele adres.
50004 C354  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  100-Y in variabele adres.
50007 C357  20 0CBC JSR-ABS      BC0C  FPAC naar HLPREG.
50010 C35A  A9 19   LDA-IMM      19    Lage byte getal  7.
50012 C35C  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte getal 7.
50014 C35E  20 A2BB JSR-ABS      BBA2  "7" in FPAC.
50017 C361  20 E9AF JSR-ABS      AFE9  AND, (100-Y)AND7 in FPAC (L).
50020 C364  A2 28   LDX-IMM      28    Lage byte variabele adres voor A.
50022 C366  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele adres voor A.
50024 C368  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  L in A.
50027 C36B  A9 14   LDA-IMM      14    Lage byte getal 8.
50029 C36D  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte getal 8.
50031 C36F  20 A2BB JSR-ABS      BBA2  "8" in FPAC.
50034 C372  A9 AD   LDA-IMM      AD    Lage byte variabele 100-Y.
50036 C374  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele 100-Y.
50038 C376  20 8CBA JSR-ABS      BA8C  100-Y in HLPREG.
50041 C379  20 0CBB JSR-ABS      BB0C  DIVIDE, (100-Y)/8 in FPAC.
50044 C37C  20 CCBC JSR-ABS      BCCC  INT, INT((100-Y)/8) in FPAC (R).
```

```
50047 C37F  A9 23   LDA-IMM     23    Lage byte adres getal 320.
50049 C381  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte adres getal 320.
50051 C383  20 28BA JSR-ABS     BA28  MULTIPLY, 320*R in FPAC.
50054 C386  A9 28   LDA-IMM     28    Lage byte variabele adres A.
50056 C388  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte variabele adres A.
50058 C38A  20 67B8 JSR-ABS     B867  ADD, A+320*R in FPAC.
50061 C38D  A2 28   LDX-IMM     28    Lage byte variabele adres A.
50063 C38F  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte variabele adres A.
50065 C391  20 D4BB JSR-ABS     BBD4  320*R+L in variabele A.
50068 C394  A9 05   LDA-IMM     05    Lage byte variabele adres voor X.
50070 C396  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte variabele adres voor X.
50072 C398  20 8CBA JSR-ABS     BA8C  X in HLPREG.
50075 C39B  A9 14   LDA-IMM     14    Lage byte adres getal 8.
50077 C39D  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte adres getal 8.
50079 C39F  20 A2BB JSR-ABS     BBA2  "8" in FPAC.
50082 C3A2  20 0CBB JSR-ABS     BB0C  DIVIDE, X/8 in FPAC.
50085 C3A5  20 CCBC JSR-ABS     BCCC  INT, INT(X/8) in FPAC (K).
50088 C3A8  A9 14   LDA-IMM     14    Lage byte adres getal 8.
50090 C3AA  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte adres getal 8.
50092 C3AC  20 28BA JSR-ABS     BA28  MULTIPLY, 8*K in FPAC.
50095 C3AF  A9 28   LDA-IMM     28    Lage byte variabele adres voor A.
50097 C3B1  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte variabele adres voor A.
50099 C3B3  20 67B8 JSR-ABS     B867  ADD, R*320+K*8+L in FPAC.
50102 C3B6  A9 1E   LDA-IMM     1E    Lage byte adres voor getal 8192.
50104 C3B8  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte adres voor getal 8192.
50106 C3BA  20 67B8 JSR-ABS     B867  ADD, 8192+R*320+K*8+L in FPAC (AD).
50109 C3BD  20 F7B7 JSR-ABS     B7F7  AD in $ 0014 en $ 0015.
50112 C3C0  A9 05   LDA-IMM     05    Lage byte variabele adres voor X.
50114 C3C2  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte variabele adres voor X.
50116 C3C4  20 A2BB JSR-ABS     BBA2  Variabele X in FPAC.
50119 C3C7  A9 19   LDA-IMM     19    Lage byte adres voor getal 7.
50121 C3C9  A0 C9   LDY-IMM     C9    Hoge byte adres voor getal 7.
50123 C3CB  20 8CBA JSR-ABS     BA8C  Getal 7 in HLPREG.
50126 C3CE  20 E9AF JSR-ABS     AFE9  AND, X AND 7 in FPAC.
50129 C3D1  20 53B8 JSR-ABS     B853  SUBTRACT, 7-(X AND 7) in FPAC (BI).
50132 C3D4  20 9BBC JSR-ABS     BC9B  INT, INT(BI) in FPAC voor POKE.
50135 C3D7  A6 65   LDX-Z.PAGE        BI, exponent van 2, in X-register.
50137 C3D9  A9 00   LDA-IMM     00    Lege ACCU.
50139 C3DB  38      SEC-IMPL          Carry bit "1".
50140 C3DC  2A      ROL-ACCU          2↑X in de ACCU.
50141 C3DD  CA      DEX-IMPL          X=X-1.
50142 C3DE  10 FC   BPL-REL     C3DC  Voor de volgende lus tot X=-1.
50144 C3E0  A0 00   LDY-IMM     00
50146 C3E2  11 14   ORA-(IND),Y       Voor kruisende lijnen.
50148 C3E4  91 14   STA-(IND),Y       2↑BI in het bit map geheugen.
50150 C3E6  60      RTS-IMPL          RETURN.
```

Dit programmadeel is als een subroutine uitgevoerd en is ten opzichte van de andere programma's in dit boek nogal omvangrijk. Dat betekent nog niet dat het moeilijk is te volgen. Het is niet meer dan een aaneenschakeling van reeds behandelde routines voor het maken van berekeningen. Eerst volgt nu een lijstje van de indeling van de variabelen en de constanten van dit programma:

Y	C900
X	C905
100	C90F
8	C914
7	C919
8192	C91E
320	C923
A	C928
(100-Y)	C9AD

Om te beginnen wordt het adres AD berekend, aanvangend met de berekening van 100-Y. De waarde hiervan hebben we later nog een keer nodig, vandaar dat hij wordt bewaard in $ C9AD. Direct hierna volgt het transport van 100-Y in FPAC naar HLPREG (regel 50007). Hiervoor is de subroutine op $ BCOC gebruikt. Voor transport in

de tegenovergestelde richting is overigens ook een subroutine ter beschikking, van HLPREG naar FPAC op adres $ BBFC. De AND bewerking van (100-Y) met 7 volgt hierna. Het resultaat L hiervan, dat een deel van AD is, wordt bewaard in het variabele-adres voor A. Het programma vervolgt met de berekening van R die na vermenigvuldiging met 320 bij L kan worden opgeteld. Na het berekenen van K = INT(X/8) en het vermenigvuldigen van de uitkomst hiervan met 8 kan door optelling bij de waarde in A en bij 8192 het adres worden gevormd dat met de subroutine $ B7F7 (INT) in de geheugenplaatsen $ 0014 en $ 0015 wordt geplaatst. Voor het berekenen van BI zijn heel wat minder programmaregels nodig.

Na de INT op BC9B voor het POKE getal in $ 0065 kunnen we BI in het X-register laden (regel 50135). Om het getal te vinden dat in het adres AD moet worden geplaatst moet 2 BI worden gevormd. Dit doen we door met X keer ROL een 1 in bitnummer X te plaatsen (X = 0, 1 in bit 0; X = 1, 1 in bit 1; X = 2, 1 in bit 2 enzovoorts). Hiervoor moet eerst het carry bit 1 worden (SEC, regel 50139).

Bij meerdere lijnen in één figuur kan van het getal in de geheugenplaats AD al een bit 1 zijn (als daar de lijnen elkaar kruisen). Om dat bit niet verloren te laten gaan wordt eerst de ORA bewerking met dit getal uitgevoerd en wordt BI daarna in AD geschreven.

Het verhogen van de X- of de Y-variabele

```
49939 C313  A5 FD    LDA-Z.PAGE          Lage byte variabele adres.
49941 C315  A0 C9    LDY-IMM       C9    Hoge byte variabele adres.
49943 C317  20 A2BB  JSR-ABS       BBA2  Variabele in FPAC.
49946 C31A  A9 0A    LDA-IMM       0A    Lage byte variabele adres voor D.
49948 C31C  A0 C9    LDY-IMM       C9    Hoge byte variabele adres voor D.
49950 C31E  20 67B8  JSR-ABS       B867  ADD, som in FPAC.
49953 C321  A6 FD    LDX-Z.PAGE          Lage byte variabele adres.
49955 C323  A0 C9    LDY-IMM       C9    Hoge byte variabele adres.
49957 C325  20 D4BB  JSR-ABS       BBD4  SOM uit FPAC in variabele adres.
49960 C328  60       RTS-IMPL            RETURN.
```

Bij elk programma voor het schrijven van een lijn op het scherm is het nodig dat of de X- of de Y-waarde wordt verhoogd. Hiertoe dient bovenstaande subroutine. Van de variabele die moet worden opgehoogd (X of Y) moet de lage byte (pointer) in geheugenplaats $ OOFD worden gebracht. De grootte van de verhoging (hangt van de functie af) moet in de floating point variabele D ($ C90A) worden opgeslagen.

De bovenstaande programmadelen zijn allemaal nodig bij elk programma voor het tekenen van een grafiek. Voor het tekenen van een sinusfunctie moeten we aan dit 'basisprogramma' nog de volgende regels toevoegen:

*Routine voor Y = 90*SIN(X/50)*

```
49554 C192  A2 39    LDX-IMM       39    CHR$(57), voor "9".
49556 C194  8E 00C8  STX-ABS       C800  "9" in de buffer.
49559 C197  A2 30    LDX-IMM       30    CHR$(48), voor "0".
49561 C199  8E 01C8  STX-ABS       C801  "0" in de buffer.
49564 C19C  A9 02    LDA-IMM       02    Voor 2 karakters.
49566 C19E  A2 32    LDX-IMM       32    Lage byte variabele adres.
49568 C1A0  86 FD    STX-Z.PAGE          Variabele pointer.
49570 C1A2  20 00C3  JSR-ABS       C300  Getal 90 in variabele adres $ C932.
49573 C1A5  A2 35    LDX-IMM       35    CHR$(53), voor "5".
49575 C1A7  8E 00C8  STX-ABS       C800  "5" in de buffer.
49578 C1AA  A9 02    LDA-IMM       02    Voor 2 karakters.
49580 C1AC  A2 37    LDX-IMM       37    Lage byte variabele adres.
49582 C1AE  86 FD    STX-Z.PAGE          Variabele pointer.
49584 C1B0  20 00C3  JSR-ABS       C300  Getal 50 in variabele adres $ C937.
49587 C1B3  A2 31    LDX-IMM       31    CHR$(49), voor "1".
49589 C1B5  8E 00C8  STX-ABS       C800  "1" in de buffer.
49592 C1B8  A9 01    LDA-IMM       01    Voor 1 karakter.
49594 C1BA  A2 0A    LDX-IMM       0A    Lage byte variabele adres voor D.
49596 C1BC  86 FD    STX-Z.PAGE          Variabele pointer.
```

```
49598 C1BE  20 00C3 JSR-ABS    C300  Getal 1 in variabele adres voor D.
49601 C1C1  A2 30   LDX-IMM    30    CHR$(48), voor "0".
49603 C1C3  8E 00C8 STX-ABS    C800  "0" in de buffer.
49606 C1C6  A9 01   LDA-IMM    01    Voor 1 karakter.
49608 C1C8  A2 05   LDX-IMM    05    Lage byte variabele adres voor X.
49610 C1CA  86 FD   STX-Z.PAGE       Variabele pointer.
49612 C1CC  20 00C3 JSR-ABS    C300  Getal 0 in variabele adres voor X.
49615 C1CF  A9 05   LDA-IMM    05    Lage byte variabele adres voor X.
49617 C1D1  A0 C9   LDY-IMM    C9    Hoge byte variabele adres voor X.
49619 C1D3  20 8CBA JSR-ABS    BA8C  Variabele X in HLPREG.
49622 C1D6  A9 37   LDA-IMM    37    Lage byte adres getal 50.
49624 C1D8  A0 C9   LDY-IMM    C9    Hoge byte adres getal 50.
49626 C1DA  20 A2BB JSR-ABS    BBA2  Getal 50 in FPAC.
49629 C1DD  20 0CBB JSR-ABS    BB0C  DIVIDE, X/50 in FPAC.
49632 C1E0  20 6BE2 JSR-ABS    E26B  SIN, SIN(X/50) in FPAC.
49635 C1E3  A9 32   LDA-IMM    32    Lage byte adres getal 90.
49637 C1E5  A0 C9   LDY-IMM    C9    Hoge byte adres getal 90.
49639 C1E7  20 28BA JSR-ABS    BA28  MULTIPLY, 90*SIN(X/50) in FPAC.
49642 C1EA  20 CCBC JSR-ABS    BCCC  INT, INT(90*SIN(X/50)) in FPAC.
49645 C1ED  A2 00   LDX-IMM    00    Lage byte variabele adres voor Y.
49647 C1EF  A0 C9   LDY-IMM    C9    Hoge byte variabele adres voor Y.
49649 C1F1  20 D4BB JSR-ABS    BBD4  FPAC in variabele adres voor Y.
49652 C1F4  20 3FC3 JSR-ABS    C33F  Zet de stip op het scherm aan.
49655 C1F7  A2 05   LDX-IMM    05    Lage byte variabele adres voor X.
49657 C1F9  86 FD   STX-Z.PAGE       Variabele pointer.
49659 C1FB  20 13C3 JSR-ABS    C313  Verhoog de variabele X met 1.
49662 C1FE  A9 05   LDA-IMM    05    Lage byte variabele adres voor X.
49664 C200  A0 C9   LDY-IMM    C9    Hoge byte variabele adres voor X.
49666 C202  20 8CBA JSR-ABS    BA8C  Variabele X in HLPREG.
49669 C205  A9 23   LDA-IMM    23    Lage byte adres getal 320.
49671 C207  A0 C9   LDY-IMM    C9    Hoge byte adres getal 320.
49673 C209  20 A2BB JSR-ABS    BBA2  Getal 320 in FPAC.
49676 C20C  20 53B8 JSR-ABS    B853  SUBTRACT, X-320 in FPAC.
49679 C20F  A5 66   LDA-Z.PAGE       Bepaal teken (+ of -) van het verschil.
49681 C211  10 AE   BPL-REL    C1C1  Herhaal de tekening van de grafiek.
49683 C213  20 3FC3 JSR-ABS    C33F  Zet de tweede stip op het scherm aan.
49686 C216  4C CFC1 JMP-ABS    C1CF  Voor de volgende stippen.
```

Voor het tekenen van deze grafiek zijn twee punten van belang:
X moet veranderen van 0 tot 320 met stappen van 1 (BASIC: FOR X=O TO 320 STEP 1) en voor een behoorlijke grafiek dient de formule

Y = 90*SIN(X/50)

te worden verwezenlijkt. Het getal 90 geeft de maximale uitwijking in Y richting. Deze kan op het scherm niet groter zijn dan 100. Bij X=314 is X/50 gelijk aan 2π zodat een volledige sinus figuur op het scherm kan worden geschreven. Om te beginnen zullen de getallen D=1 (step 1) 90 en 50 moeten worden ingevoerd. Hiervoor zijn de volgende geheugenplaatsen gereserveerd:

D	C90A
90	C932
50	C937

Het invoeren hiervan geschiedt in de regels 49554 tot en met 49598 op de gebruikelijke wijze. Omdat eerst 90 is ingevoerd behoeft daarna alleen maar het karakter voor 5 in de buffer te worden geplaatst. Het karakter voor 0 is daar al.
Daarnaast zullen de grenzen moeten worden ingevoerd waartussen de X-waarde moet veranderen voor het tekenen van de lijn (FOR X=O TO 320).
Het getal 0 wordt ingevoerd in de variabele voor X (regels 49601 tot en met 49612). De waarde 320 is al ingevoerd ($ C923).
Nu vangt het berekenen van Y=90*SIN(X/50) aan, geheel volgens de bekende methode. Als de waarde voor Y is gevonden wordt deze in de geheugenplaats voor Y geladen (regels 49645 tot en met 49649).
Nu kan in de subroutine op adres $ C33F het punt op het scherm, behorende bij die X- en Y-waarde, worden 'aangezet'. Door dit steeds voor een hoger waarde voor X te herhalen wordt de lijn op het

scherm getekend. Nu zal een dergelijke lijn op een normaal televisietoestel slecht of bijna niet te zien zijn. Beter is het om twee punten naast elkaar aan te zetten. Daarom wordt na het aanzetten van het eerste punt ook nog een tweede punt berekend, met een hoger X-waarde maar met dezelfde Y-waarde. Daarvoor wordt eerst X opgehoogd in de subroutine op $ C313.
Deze moet dan wel weten welke variabele moet worden opgehoogd (regels 49655 en 49657). Het punt X = 320 zou net buiten het scherm vallen.
Het hoogste regelnummer is 319. Daarom wordt X eerst vergeleken met 320 (X-320). Met LDA Z.PAGE $ 0066 wordt het teken van het resultaat bepaald. Zolang dit negatief is wordt het programma voortgezet met het printen van een punt met de nieuwe X-waarde maar de oude Y-waarde (regel 49683) om een heldere lijn te krijgen. Dan wordt teruggegaan voor het bepalen van een punt met een nieuwe Y-waarde. Is X gelijk aan 320 geworden dan wordt geen nieuw punt meer aangezet. Het programma herhaalt steeds het tekenen van dezelfde lijn.

Het laatste voorbeeld van een machinetaalprogramma is het tekenen van een rechte lijn op het beeldscherm.
Het meest eenvoudig zijn de horizontale en de verticale lijnen te tekenen. Voor de horizontale lijn geldt de uitdrukking Y = k, waarbij k een bepaald getal is (k = 30, Y = 30; k = –70, Y = –70). De lijn wordt getekend door voor Y het constante getal in de variabele plaats in te voeren en X vanaf zijn minimum waarde te verhogen tot zijn maximum waarde. Voor de verticale lijn geldt X = k. In dat geval wordt voor X een constant getal ingevoerd en laten we Y toenemen van zijn minimum waarde tot zijn maximum waarde. Voor lijnen die onder een bepaalde hoek staan ten opzichte van de X-as geldt de algemene formule:

$$Y = a*X + b$$

Hierin zijn a en b constanten. Bijvoorbeeld: Y = –3*X + 90. Hierin is a gelijk aan –3 en b gelijk aan 90. Een lijn waarvan de absolute waarde van a gelijk is aan 1 (Y = X + b of Y = –X + b) vormt een scherpe hoek met de X-as van 45^0. Voor het tekenen van een lijn waarvan de scherpe hoek die gevormd wordt met de X-as kleiner is dan 45^0 ($|a| < 1$) kan de formule Y = a*X + b worden gebruikt voor het berekenen van Y, waarbij X steeds met 1 moet worden opgehoogd van zijn minimum waarde tot de maximum waarde. Passen we dit ook toe op lijnen waarvan de scherpe hoek tussen de lijn en de X-as groter is dan 45^0 ($|a| > 1$) dan wordt deze vaak brokkelig weergegeven, vooral als deze hoek de 90^0 benadert. Voor deze lijnen kan Y = a*X + b worden veranderd in X = b/a–Y/a.
We laten nu steeds X berekenen voor waarden van Y die van minimum naar maximum steeds 1 groter zijn dan de voorafgaande. Het volgende programma demonstreert dit met de lijnen

Y = X/3–90 en Y = –3*X + 90

De eerste lijn vormt een hoek met de X-as kleiner dan 45^0 ($|a| = 1/3$) en de tweede lijn groter dan 45^0 ($|a| = 3$). Eerst de lijn Y = X/3–90, waarvoor tevens geldt:
FOR X = 10 TO 300 STEP 1.

Routine voor Y = X/3-90

```
49554 C192  A9 33     LDA-IMM      33     CHR$(51), voor "3".
49556 C194  8D 00C8   STA-ABS      C800   "3" in de buffer.
49559 C197  A9 30     LDA-IMM      30     CHR$(48), voor "0".
49561 C199  8D 01C8   STA-ABS      C801   "0" in de buffer.
49564 C19C  8D 02C8   STA-ABS      C802   "0" in de buffer.
49567 C19F  A9 03     LDA-IMM      03     Voor 3 karakters.
49569 C1A1  A2 2D     LDX-IMM      2D     Lage byte variabele adres.
49571 C1A3  86 FD     STX-Z.PAGE          Variabele Pointer.
49573 C1A5  20 00C3   JSR-ABS      C300   Getal 300 in variabele adres $ C92D.
49576 C1A8  A9 02     LDA-IMM      02     Voor 2 karakters.
49578 C1AA  A2 3C     LDX-IMM      3C     Lage byte variabele adres.
49580 C1AC  86 FD     STX-Z.PAGE          Variabele Pointer.
49582 C1AE  20 00C3   JSR-ABS      C300   Getal 30 in variabele adres $ C93C.
49585 C1B1  A9 01     LDA-IMM      01     Voor 1 karakter.
49587 C1B3  A2 32     LDX-IMM      32     Lage byte variabele adres.
49589 C1B5  86 FD     STX-Z.PAGE          Variabele Pointer.
```

```
49591 C1B7   20 00C3 JSR-ABS      C300   Getal 3 in variabele adres $ C932.
49594 C1BA   A9 39   LDA-IMM      39     CHR$(57), voor "9".
49596 C1BC   8D 00C8 STA-ABS      C800   "9" in de buffer.
49599 C1BF   A9 02   LDA-IMM      02     Voor 2 karakters.
49601 C1C1   A2 37   LDX-IMM      37     Lage byte variabele adres.
49603 C1C3   86 FD   STX-Z.PAGE          Variabele pointer.
49605 C1C5   20 00C3 JSR-ABS      C300   Getal 90 in variabele adres $ C937.
49608 C1C8   A9 31   LDA-IMM      31     CHR$(49), voor "1".
49610 C1CA   8D 00C8 STA-ABS      C800   "1" in de buffer.
49613 C1CD   A9 02   LDA-IMM      02     Voor 2 karakters.
49615 C1CF   A2 05   LDX-IMM      05     Lage byte variabele adres voor X.
49617 C1D1   86 FD   STX-Z.PAGE          Variabele pointer.
49619 C1D3   20 00C3 JSR-ABS      C300   Getal 10 in variabele X.
49622 C1D6   A9 01   LDA-IMM      01     Voor 1 karakter.
49624 C1D8   A2 0A   LDX-IMM      0A     Lage byte variabele adres voor D.
49626 C1DA   86 FD   STX-Z.PAGE          Variabele pointer.
49628 C1DC   20 00C3 JSR-ABS      C300   Getal 1 in variabele D.
49631 C1DF   A9 32   LDA-IMM      32     Lage byte adres voor getal 3.
49633 C1E1   A0 C9   LDY-IMM      C9     Hoge byte adres voor getal 3.
49635 C1E3   20 A2BB JSR-ABS      BBA2   Getal 3 in FPAC.
49638 C1E6   A9 05   LDA-IMM      05     Lage byte variabele adres voor X.
49640 C1E8   A0 C9   LDY-IMM      C9     Hoge byte variabele adres voor X.
49642 C1EA   20 8CBA JSR-ABS      BA8C   Variabele X in HLPREG.
49645 C1ED   20 0CBB JSR-ABS      BB0C   DIVIDE, X/3 in FPAC.
49648 C1F0   20 0CBC JSR-ABS      BC0C   FPAC naar HLPREG, X/3 in HLPREG.
49651 C1F3   A9 37   LDA-IMM      37     Lage byte adres getal 90.
49653 C1F5   A0 C9   LDY-IMM      C9     Hoge byte adres getal 90.
49655 C1F7   20 A2BB JSR-ABS      BBA2   Getal 90 in FPAC.
49658 C1FA   20 53B8 JSR-ABS      B853   SUBTRACT, X/3-90 in FPAC.
49661 C1FD   A2 00   LDX-IMM      00     Lage byte variabele adres voor Y
49663 C1FF   A0 C9   LDY-IMM      C9     Hoge byte variabele adres voor Y.
49665 C201   20 D4BB JSR-ABS      BBD4   X/3-90 in variabele Y.
49668 C204   20 3FC3 JSR-ABS      C33F   Zet de stip op het scherm aan.
49671 C207   A9 05   LDA-IMM      05     Lage byte variabele adres voor X.
49673 C209   85 FD   STA-Z.PAGE          Variabele pointer.
49675 C20B   20 13C3 JSR-ABS      C313   Verhoog X met 1.
49678 C20E   20 3FC3 JSR-ABS      C33F   Zet de tweede stip aan.
49681 C211   A9 2D   LDA-IMM      2D     Lage byte adres getal 300.
49683 C213   A0 C9   LDY-IMM      C9     Hoge byte adres getal 300.
49685 C215   20 A2BB JSR-ABS      BBA2   Getal 300 in FPAC.
49688 C218   A9 05   LDA-IMM      05     Lage byte adres voor de variabele X.
49690 C21A   A0 C9   LDY-IMM      C9     Hoge byte adres voor de variabele X.
49692 C21C   20 8CBA JSR-ABS      BA8C   Variabele X in HLPREG.
49695 C21F   20 53B8 JSR-ABS      B853   SUBTRACT, X-300 in FPAC.
49698 C222   A5 66   LDA-Z.PAGE          Bepaal teken (+/-) van het verschil.
49700 C224   30 B9   BMI-REL      C1DF   Terug voor volgend punt.
```

Dit programma moet samen met het basisprogramma worden gebruikt.
De eerste regel begint dan ook op adres $ C192 en sluit daarmee aan op het basisprogramma. Eerst worden er weer een aantal constanten ingevoerd (de getallen 300, 3, 90, 10 en 1; regels 49554 tot en met 49628). Dit gebeurt op de gebruikelijke wijze. Daarna volgt de berekening voor Y, geheel op de manier zoals hiervoor al eens is gedemonstreerd (regels 49631 tot en met 49665). Opgemerkt wordt dat het toepassen van de subroutine DIVIDE op deze manier in programma's wel eens een negatief resultaat kan opleveren. Is dat zo dan kan dat opgelost worden door in een andere volgorde de registers FPAC en HLPREG in te vullen met de juiste getallen (hier 3 in FPAC en X in HLPREG). Uiteraard is de volgorde voor dit programma juist.

Eerst FPAC laden en daarna HLPREG. Na het berekenen van de waarde van Y (afhankelijk van X) wordt de stip op het scherm aangezet. Daarna wordt X opgehoogd met D = 1 en wordt met dezelfde Y-waarde opnieuw een stip op het scherm aangezet (twee stippen naast elkaar). Nu wordt X met het getal 300 vergeleken. Zolang X kleiner is wordt het tekenen voortgezet met steeds een nieu-

we waarde voor X. Als X gelijk is aan 300 komen we terecht in het programmagedeelte voor het tekenen van de lijn Y=–3*X+90 waarvoor geldt: X=30–Y/3; FOR Y=–90 TO 90 STEP 1.

*Routine voor Y=-3*X+90*

```
49702 C226  A9 37   LDA-IMM      37    Lage byte adres getal 90.
49704 C228  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte adres getal 90.
49706 C22A  20 A2BB JSR-ABS      BBA2  Getal 90 in FPAC.
49709 C22D  20 B4BF JSR-ABS      BFB4  NEG, getal -90 in FPAC.
49712 C230  A2 00   LDX-IMM      00    Lage byte variabele adres voor Y.
49714 C232  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele adres voor Y.
49716 C234  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  Getal -90 in variabele adres voor Y.
49719 C237  A9 32   LDA-IMM      32    Lage byte adres voor getal 3.
49721 C239  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte adres voor getal 3.
49723 C23B  20 A2BB JSR-ABS      BBA2  Getal 3 in FPAC.
49726 C23E  A9 00   LDA-IMM      00    Lage byte variabele adres voor Y.
49728 C240  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele adres voor y.
49730 C242  20 8CBA JSR-ABS      BA8C  Variabele Y in HLPREG.
49733 C245  20 0CBB JSR-ABS      BB0C  DIVIDE, Y/3 in FPAC.
49736 C248  A9 3C   LDA-IMM      3C    Lage byte adres getal 30.
49738 C24A  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte adres getal 30.
49740 C24C  20 8CBA JSR-ABS      BA8C  Getal 30 in HLPREG.
49743 C24F  20 53B8 JSR-ABS      B853  SUBTRACT, 30-Y/3 in FPAC.
49746 C252  A2 05   LDX-IMM      05    Lage byte variabele adres voor X.
49748 C254  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte variabele adres voor X.
49750 C256  20 D4BB JSR-ABS      BBD4  30-Y/3 in adres voor variabele X.
49753 C259  20 3FC3 JSR-ABS      C33F  Zet de stip op het scherm aan.
49756 C25C  A9 05   LDA-IMM      05    Lage byte variabele adres voor X.
49758 C25E  85 FD   STA-Z.PAGE         Variabele pointer.
49760 C260  20 13C3 JSR-ABS      C313  Verhoog X met 1.
49763 C263  20 3FC3 JSR-ABS      C33F  Zet de tweede stip op het scherm aan.
49766 C266  A9 00   LDA-IMM      00    Lage byte variabele adres voor Y.
49768 C268  85 FD   STA-Z.PAGE         Variabele pointer.
49770 C26A  20 13C3 JSR-ABS      C313  Verhoog Y met 1, Y in FPAC.
49773 C26D  A9 37   LDA-IMM      37    Lage byte adres voor getal 90
49775 C26F  A0 C9   LDY-IMM      C9    Hoge byte adres voor getal 90
49777 C271  20 8CBA JSR-ABS      BA8C  Getal 90 in HLPREG.
49780 C274  20 53B8 JSR-ABS      B853  SUBTRACT, 90-Y in FPAC.
49783 C277  A5 66   LDA-Z.PAGE         Bepaal het teken van het verschil.
49785 C279  10 BC   BPL-REL      C237  Voor een volgend punt.
49787 C27B  4C C8C1 JMP-ABS      C1C8  Teken de lijnen opnieuw.
```

Eerst moet Y met het getal –90 worden geladen (FOR Y=–90 TO 90). Dit wordt gedaan door de negatieve waarde van het getal 90 te nemen en dit in Y te plaatsen (regels 49702 tot en met 49716). De berekening van de waarde voor X zien we in de regels 49719 tot en met 49750. Het getal 30 was al in het eerste gedeelte van het programma ingevoerd. Nu wordt de stip op het scherm aangezet en wordt X opgehoogd voor de tweede stip (dit is bij deze lijn *meer* nodig dan bij de vorige). Nu moet Y worden opgehoogd voor het berekenen van een nieuwe X-waarde en het printen van twee nieuwe stippen. Als laatste volgt het vergelijken van Y met het getal 90. Is deze waarde bereikt dan wordt teruggegaan naar het begin voor het opnieuw tekenen van de lijnen.

GEBRUIKTE SUBROUTINES

Subroutine	Adres	Pagina
ABS	BC58	79
ADD	B867	77
AND	AFE9	78
ASCII-FLOTING POINT	B7B5	63
ATN	E3OE	79
CHKIN	EFC6	70
CHKOUT	FFC9	69
CHRIN	FFCF	63
CHROUT	FFD2	57
CLALL	FFE7	69
CLEAR SCREEN	E544	85
CLOSE	FFC3	69
COS	E264	79
DELAY 1 ms	EEB3	86
DIVIDE	BBOC	78
EXP	BFED	79
FLOTING POINT-ASCII	BDDD	64
FPAC naar HLPREG	BCOC	99
FPAC-VARIAB. ADRES	BBD4	63
GETIN	FFE4	56
HLPREG naar FPAC	BBFC	99
HOME	E566	85
INT (FPAC) in FPAC	BCCC	79
INT (FPAC) voor POKE	BC9B	65
INT (FPAC)- POKE ADR.	B7F7	65
LOAD	FFD5	68
LOG	B9EA	79
MULTIPLY	BA28	77
NEG	BFB4	79
OPEN	FFCO	69
OR	AFE6	78
PEEK(X) IN FPAC	B80D	65
PLOT	FFF0	84
POWER	BF7B	78
PRINT FILE	F5C1	62
PRINT KARAKTERSTRING	AB1E	62
PRINT "ILL. QUANT. ERR."	B248	65
RND	E097	79
SAVE	FFD8	68
SCNKEY	FF9F	59
SETLFS	FFBA	67
SETNAM	FFBD	68
SGN	BC39	79
SIN	E26B	79
SQR	BF71	79
SUBTRACT	B853	78
TAN	E2B4	79
VARIAB. ADRES-FPAC	BBA2	64
VARIAB. IN HLPREG	BA8C	78

OVERZICHT LIJSTEN

GEBRUIKTE PROGRAMMA'S

Commodore 64, programmeren in machinetaal.

Voor de beginners:
Weet u niets of slechts weinig van programmeren in machinetaal, dan vindt u in dit boek alles om volledig te worden ingewijd in deze techniek en de mogelijkheden die de Commodore 64 u biedt.

Voor de gevorderde machinetaalprogrammeur:
Dit boek geeft u een duidelijke verklaring van de werkingen binnen de 6510 processor. Bij de diverse instructies en adresseermethoden vindt u niet alleen een beschrijving van de voorbeelden, ook het gebruik van de subroutines uit het systeemprogramma en de BASIC interpreter komen aan de orde. Kortom alle informatie die nodig is om de mogelijkheden van uw Commodore 64 computer volledig te kunnen uitbuiten, komen in deze uitgave aan de orde.